

บทที่ ๒

มโนทัศน์อัตถิภาวนิยมของฌอง-ปอล ซาทร์

๒.๑ ความเป็นมาและความหมาย

๒.๑.๑ ความเป็นมา

มโนทัศน์อัตถิภาวนิยมของฌอง-ปอล ซาทร์เป็นแนวคิดแบบอเทวนิยม โดยซาทร์ได้รับอิทธิพลแนวคิดจากนักปรัชญารุ่นพี่ เช่น ฮุสเซอร์ล และไฮเดกเกอร์ แล้วสรุปเป็นแนวคิดของตนเอง โดยพยายามเสนอแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ที่เป็นอิสระจากธรรมชาติที่เชื่อกันว่าถูกสร้างมาอย่างตายตัว เช่นทฤษฎีเรื่อง“แบบ”ตามแนวคิดของเพลโต (Plato)^๑ ทฤษฎีสชาติกมโนภาพหรือ innate idea ของจอห์น ล็อก (John Locke)^๒ และทฤษฎี “เหตุผลนิยม (rationalism)”^๓ของเรอเน เดส์การ์ต (René Descart) เมื่อซาทร์ปฏิเสธธรรมชาติของมนุษย์ตามทฤษฎีดังกล่าว ทำให้มนุษย์กลายมาเป็นมนุษย์มีความอิสระในการเลือกดำเนินวิถีชีวิตด้วยตัวเองอย่างเต็มที่ จากการนำเสนอแนวคิดเชิงวิพากษ์ระบบปรัชญาดั้งเดิมนี้เองทำให้เขาถูกมองว่า “อัตถิภาวนิยม”ไม่ใช่ระบบปรัชญา แต่เป็นเพียงท่าทีที่มีต่อระบบปรัชญาแบบนัยัตินิยม (determinism)^๔ และแบบเหตุผลนิยม หากจะกล่าวว่า “มนุษย์มีธรรมชาติ” อันเป็นแก่นแท้แล้ว นักอัตถิภาวนิยมจะกล่าวว่าธรรมชาติที่ว่่านั้นก็คือความว่างเปล่า ที่ทำให้มนุษย์มีความอิสระเสรีที่จะเลือกอย่างเต็มที่นั่นเอง

ปรัชญาอัตถิภาวนิยมเป็นแนวคิดที่ก่อตัวขึ้นในแถบยุโรป ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง กล่าวกันว่าผู้คนในช่วงนั้นเกิดความวิตกกังวล และสูญเสียความเชื่อมั่นในอุดมคติของปรัชญาแบบเหตุผลนิยมและความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ที่นับวันทำให้มนุษย์ตกเป็นทาสและสูญเสียความเป็นตัวตน ไม่เพียงเท่านั้นแม้แต่ความเชื่อทางศาสนาแบบเทวนิยม พระผู้เป็นเจ้าก็ถูกตั้งคำถามด้วยเหตุผลและคุณค่าตลอดถึงเป้าหมายและชีวิตหลังความตายด้วย มนุษย์เหมือนถูกทอดทิ้ง

^๑ ทฤษฎีเรื่อง“แบบ” เป็นทฤษฎีอภิปรัชญาของเพลโต บางทีก็เรียกว่า “ความคิด” (Idea) หรือ สิ่งปรากฏในห้วงความคิดของจิตใจในขณะที่จิตคิดหรือรับรู้ แต่ตามความหมายของเพลโต ความคิดมีความหมายพิเศษหมายถึง สภาวะนามธรรมซึ่งมีอยู่จริงได้โดยตัวเองเป็นแม่แบบของสิ่งเฉพาะทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก

^๒ สชาติกมโนภาพ (innate idea) เป็นทฤษฎีที่เชื่อว่า มโนภาพเป็นสิ่งมีอยู่ในจิตมาแต่เกิดมิได้เกิดจากประสบการณ์ภายนอก

^๓ เหตุผลนิยม: เป็นแนวคิดที่ยืนยันว่า มนุษย์สามารถหาความรู้บางอย่างที่เกี่ยวกับโลกได้ โดยไม่จำเป็นต้องผ่านประสาทสัมผัส แต่โดยการใช้เหตุผล เพราะนักเหตุผลนิยมบางกลุ่มเชื่อว่าประสาทสัมผัสไม่สามารถให้ความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับโลกได้

^๔ นัยัตินิยม: เป็นลัทธิที่ถือว่า สิ่งทั้งหลายในจักรวาลเป็นไปตามกฎที่ตายตัว แม้เจตจำนงของมนุษย์ก็ไม่ใช่ไปโดยอิสระ แต่ถูกกำหนดโดยภาวะทางจิตใจและทางวัตถุ

ให้อยู่ในโลกที่ไร้สาระ(absurd)และแปลกแยก(alienate) ผู้คนตกอยู่ในภาวะของความทุกข์ ความวิตกกังวล ความโดดเดี่ยว ความหวังของผู้คนที่ยังคงเหลืออยู่ก็คือการกลับเข้าสู่“ภายในตัวเอง” เพื่อที่จะให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ด้วยวิธีการอะไรก็ตามที่มนุษย์รู้สึกว่าเขาเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง ความจริงแนวคิดแบบอัตถิภาวนิยมมีอยู่ในแนวคิดของนักปรัชญากรีกโบราณคนสำคัญนามว่า โซคราตีส (Socrates 469-399 B.C.) ท่านได้เคยตั้งคำถามเอาไว้ว่า“พวกเราควรมีชีวิตอยู่อย่างไร”^๕ ท่านเป็นนักปรัชญาผู้ที่ต่อต้านแนวคิดแบบนักธรรมชาตินิยมและนักจักรวาลนิยมที่สอนว่า“ทุกสิ่งถูกวางกฎเกณฑ์ไว้อย่างตายตัวมาก่อนแล้ว” คำสอนเช่นนี้รู้จักกันในนามว่าลัทธิแห่งการกำหนดหรือลัทธิโชคชะตาในทางปรัชญาเรียกว่านิตินิยม (Determinism) คำสอนของลัทธินี้ทำให้มนุษย์เป็นเหมือนหุ่นยนต์หรือเครื่องจักรที่ถูกควบคุมอยู่ด้วยระบบว่าจะให้หยุดนิ่งหรือเคลื่อนไหว มนุษย์จึงเป็นเหมือนเป็นวัตถุ โซคราตีสเห็นว่าความเชื่อเช่นนี้เป็นการจำกัดศักยภาพของมนุษย์ จึงพยายามกระตุ้นด้วยวิธีการสนทนา (dialectic) เพราะเชื่อว่า“ชีวิตที่ไม่มีการสนทนามิใช่ชีวิตที่มีคุณค่าสำหรับมนุษย์”^๖ โซคราตีสจึงเน้นการสนทนาเป็นหลัก เป้าหมายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตัวเองไปพร้อม ๆ กันกับการสนทนาดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า“จงรู้จักตัวเจ้าเอง”(known thyself)^๗ คืออย่ามัวไปคิดคำนึงถึงจักรวาลหรือโลกภายนอก ซึ่งไม่ช่วยให้ท่านดีขึ้น ให้รู้จักตัวเราเอง รู้จักธรรมชาติของเราเองว่าเราเป็นอะไร เมื่อรู้จักชีวิตของเราเองแล้ว เราจะรู้ว่าควรดำเนินชีวิตอย่างไร มีปัญหาอย่างไร” ปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงเชื่อว่า“ชีวิตมนุษย์จะมีคุณค่าขึ้นอยู่กับภาวะอันหนึ่งคือการรู้จักตัวเอง”^๘ ปรัชญานี้จึงดูเหมือนจะเป็นพระเอกในยุคหลังสมัยใหม่ ที่กระตุ้นให้ผู้คนกล้าหาญที่จะใช้ชีวิตกันอย่างอิสระจากข้อจำกัดของกฎเกณฑ์และจารีตทางสังคม จึงเป็นปรัชญาที่ได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลายของกลุ่มวัยรุ่นหนุ่มสาว ตั้งแต่ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เรื่อยมา แม้ในยุคปัจจุบันปรัชญาอัตถิภาวนิยมยังแทรกซึมอยู่ในแนวคิด วิถีชีวิตและความรู้สึกของผู้คน แม้ตัวเราเองจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม หัวใจสำคัญของปรัชญาสำนักนี้คือ เป็นปรัชญาที่กล่าวถึงเกี่ยวกับสถานะความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่พบเห็นได้ใน

^๕ Penguin Group [UK]. **The philosophy book**, [London: DK Publisher, 2011], P. 268.

^๖ Will Durant, *The story of philosophy: The live and Opinion of the Greater Philosophers*, [Time INC. Division, 1926]; แปลโดย วันเพ็ญ บงกชสถิตย์, *ชีวิตและความคิดของนักปรัชญา*, (ธนบุรี: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^๗ ดุราลละเอียดใน พระราชวรมณี (ประยูร ธรรมจิตโต), *ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๘.

^๘ ดุราลละเอียดใน พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธรรมจิตโต), *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธศาสนากับชาร์ต*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐.

^๙ ดุราลละเอียดใน สมภาร พรหมทา, *มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธชาติ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๔.

ชีวิตประจำวัน^{๑๐}เป็นแนวคิดที่ไม่ได้เชื่อว่ามီးอะไรหรือสิ่งใดภายนอกสรรค์สร้างหรือกำหนดไว้อย่างตายตัว แนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงไม่ให้ความสำคัญว่าใครเป็นอย่างไร แต่จะใส่ใจว่าเขาทำอะไร คือให้ความสำคัญที่การกระทำของมนุษย์มากกว่าการค้นหามนุษย์เป็นอะไร จึงเป็นปรัชญาที่ให้ ความสำคัญแก่มนุษย์และส่งเสริมมนุษย์ในการมองตนเอง รู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง และแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยตระหนักถึงเสรีภาพที่มนุษย์มีมาตั้งแต่เกิด จึงมีจุดเด่นที่น่าสนใจและสามารถนำมาใช้ สำหรับการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน”^{๑๑} และยังไม่เพียงเท่านั้นถ้าหากมนุษย์ตระหนักตัวเองได้ เขาก็จะเข้าใจผู้อื่นได้ด้วย แม้ชาร์ตร์เองก็ได้อธิบายเรื่องนี้ว่า “มนุษย์ผู้ที่ค้นพบตัวเองโดยตรงในคำว่า ข้าพเจ้าคิด (cogito) ไม่ใช่เพียงแค่ตัวเขาเองเท่านั้น (ที่คิด) แต่หมายถึงคนอื่นทุกคนที่มีสถานะการดำรงอยู่ของตัวเองด้วย”^{๑๒} นั้นหมายความว่าเมื่อเรารู้จักตัวเองดีแล้วก็เท่ากับเรารู้จักผู้อื่นด้วยเช่นกัน

ปรัชญาอัตถิภาวนิยมแม้จะถูกมองว่าเป็นเพียงกระแสทางความคิดของนักคิดที่ปฏิเสธ คือไม่เห็นด้วยกับระบบคิดและค่านิยมทางสังคมที่เริ่มมีมาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๘๐ เป็นต้นมา^{๑๓} แต่ก็ถือว่ามีอิทธิพลต่อแนวคิดและวิถีชีวิตของผู้คนที่ดูเหมือนจะสับสนและไร้สาระกันขึ้นทุกทีในสังคมโลกปัจจุบัน ปรัชญาอัตถิภาวนิยมบางทีก็เรียกว่าเป็นการปฏิเสธระบบปรัชญาเหตุผลนิยมแบบเดส์การ์ต^{๑๔} ซึ่งเป็นนักปรัชญาสมัยใหม่ที่นิยมเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ ได้นำเสนอทฤษฎีไว้อย่างสับสนเกี่ยวกับเหตุผลในเรื่องตัวตนที่เหนือธรรมชาติ (Transcendence Ego) เหมือนอย่างที่ยุสเซอร์ลเคยเสนอไว้เช่นกัน ในการศึกษาสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (เป็น) อภิปรัชญามากเกินไปที่สุดแล้วมันก็เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน”^{๑๕} นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงไม่เห็นด้วยกับระบบปรัชญาแบบดั้งเดิมที่มุ่งแต่แสวงหาแก่นแกนของความเป็นจริงที่อยู่เหนือธรรมชาติดังกล่าวจนสร้างระบบความคิดไว้อย่างสับสน พวกเขาจึงกระตุ้นให้มนุษย์หันกลับมายึดเอา“สภาวะความมีอยู่ของตน”มาเป็นจุดเริ่มต้นในการแสวงหาความหมายที่แท้จริง โดยเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับ“การดำรงอยู่ของมนุษย์” (human existence)

^{๑๐} พินิจ รัตนกุล, **ปรัชญาชีวิต** ฌอง-ปอล ซาร์ตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สามัญชน, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓.

^{๑๑} วนิตา ขำเขียว, “มนุษย์บนเส้นทางสู่เสรีภาพของชาร์ตร์” **จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน**, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒๖๙ ตุลาคม ๒๕๕๖: ๔.

^{๑๒} Jean-Paul Sartre, **Existentialism is a Humanism**, translated by Carol Macomber, [London: Yale University press, 2007], p. 41.

^{๑๓} ปานทิพย์ ศุภนคร, **ปรัชญาเอกซิสเตลเซียลลิสต์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒.

^{๑๔} Hubert L. Dreyfus and Mark A. Wrathall. **A Companion to Phenomenology and Existentialism**, [U.S.A.: Blackwell Publishing Ltd, 2006], p.3.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน ฌอง-ฟร็องซัว เรอเวล vs มัตติเยอ ริการ์, **ภิกษุกับนักปรัชญา**, แปลโดย งามพรรณ เวชชาชีวะ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ออร์คิด, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒๓.

มาเป็นแกนกลางในการทำความเข้าใจมนุษย์”^{๑๖} นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมนั้นมียุ่หลายท่านด้วยกัน โดยมีเซอร์เร็น คีร์เคกอร์ด (Soren Kierkegaard) เป็นต้นแบบ ชาร์ตร์ได้กล่าวถึงว่า นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมมียุ่สองกลุ่มหรือสองแบบด้วยกัน คือ แบบที่หนึ่งกลุ่มที่เป็นคริสเตียนได้แก่ แจ็สเปอร์ส (Jaspers) และ กาเบรียล มาร์เซล (Gabriel Marcel) ทั้งสองท่านนี้เป็นคาทอลิกจัดเป็นฝ่ายเทวนิยม กับอีกฝ่ายหนึ่งที่เป็นแบบอเทวนิยม ได้แก่ ไฮเดกเกอร์ (Heidegger) และตัวเขาเอง^{๑๗} สิ่งนี้นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมเหล่านี้มีร่วมกันก็คือ พวกเขาคิดว่า “การดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ” หรือมีอัตวิสัยเป็นจุดเริ่มต้นทางปรัชญานั้นเอง

เริ่มจากแนวคิดของเซอร์เร็น คีร์เคกอร์ด (Soren Kierkegaard, 1813-1855) คิดว่าปรัชญาเรื่องแบบของเพลโตเป็นต้นตอของความผิดพลาดของปรัชญาตะวันตกและของคริสตศาสนาสุดยอดของความผิดพลาดอยู่ที่ปรัชญาของเฮเกล...แม้มันจะเป็นระบบที่แน่นแฟ้นและแข็งแกร่งดี แต่มันไม่สามารถจะใช้อธิบายความเป็นจริงได้ เปรียบเหมือนตาข่ายใหญ่โตที่สร้างขึ้นเพื่อดักความจริงไว้ทั้งหมด แต่ชีวิตจริงของคนเราเปรียบเหมือนเม็ดทรายที่ละเอียดจึงหลุดลอดตาข่ายออกไปหมด ปรัชญาในอดีตล้วนแต่ค้นคว้าและถกเถียงกันถึงเรื่องของสิ่งสากล สาระและสารัตถะเหล่านี้ล้วนแต่ไม่มีในชีวิตจริงทั้งสิ้น ยิ่งค้นคว้าเรื่องเช่นนี้ก็ยิ่งทำให้จิตใจของผู้ค้นคว้าห่างออกจากชีวิตจริงมากขึ้นทุกที คีร์เคกอร์ดจึงตั้งหน้าค้นหาปรัชญาใหม่ ที่สามารถให้ความกระจ่างแก่ชีวิต และสามารถแก้ไขปัญหาในชีวิตจริงได้^{๑๘} คีร์เคกอร์ดจึงถูกขนานนามว่าเป็นบิดาหรือผู้เป็นต้นคิดแบบอัตถิภาวนิยม เขาแจ้งไว้ว่า “ไม่มีความจริงนิรันดร์ให้ยึดเป็นสรณะตายตัว ความจริงที่แท้ก็คือสภาพของมนุษย์ (human condition)”^{๑๙} ส่วนยัสเปอร์สก็ได้เรียกร้องให้นักปรัชญาหันมาใช้วิธีค้นคว้าทางปรัชญาให้ถูกต้อง โดยยอมรับวิธีของฮุสเซอร์ลว่าดีที่สุด ส่วนเนื้อหาสาระละเอียดนั้นคีร์เคกอร์ดและนิทเซเริ่มต้นไว้ดีแล้ว ให้แต่ละบุคคลค้นคว้ากันต่อไปตามสถานการณ์^{๒๐} มาร์ติน ไฮเดกเกอร์กล่าวว่า “สิ่งที่สำคัญคือความสัมพันธ์ของเรากับการดำรงอยู่ของเราเอง”^{๒๑} คือต้องการให้มนุษย์ทำความรู้จักและเข้าใจตัวเองให้ชัดเจน ส่วนฌอง-ปอล ชาร์ตร์ ใช้วิธีกระตุ้นให้มนุษย์ตระหนักรู้ว่าตัวเองคือเสรีภาพอันเป็นแก่นแท้ โดยเริ่มจากให้รู้จักอัตถิภาวะของตนเองว่ามีอยู่ก่อนสารัตถะอื่นใด และกระตุ้นให้มนุษย์กล้าเผชิญหน้าต่อ

^{๑๖} รชฏ สาตราวุธ (ผู้เรียบเรียง), “อัตถิภาวนิยม”, สารานุกรมออนไลน์ฉบับสังเขป, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.philospedia.net/Existentialism.html#3> (๒๒ มิ.ย. ๒๕๕๖).

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, translated by Carol Macomber, edited by John Kulka, [London: Yale University press, 1947] p. 20.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน กิริติ บุญเจือ, *ชุดปัญหาปรัชญา: ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม*, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๒), หน้า ๑๔, ๔๖.

^{๑๙} กิริติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญาปัจจุบัน*, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐๔.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๑๐๖.

^{๒๑} Penguin Group [UK]. *The philosophy book*, p. 268.

สถานการณ์ เลือกดัดสินใจและรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและทุกคนในโลกด้วย รูปแบบของปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตร์ที่พบบ่อย ๆ ก็คือ เสรีภาพของปัจเจกบุคคลในการเลือกและตัดสินใจด้วยตัวเองอย่างรับผิดชอบ มนุษย์จึงมีความสามารถในการสร้างสรรค์อนาคตได้แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตร่วมโลกที่เรารู้จักอยู่บนโลกนี้ ทุกสิ่งที่เป็นไปได้นั้นเพราะการตัดสินใจเลือกอย่างรับผิดชอบ เท่าที่มนุษย์จะเป็นตัวเขาเองได้อย่างแท้จริง

หลักการสำคัญที่เป็นหัวใจของปรัชญาอัตถิภาวนิยมที่เป็นจุดยืนร่วมกัน นั่นคือให้ความสำคัญต่อภาวะความเป็นมนุษย์ โดยเน้นเข้ามาที่ตัวตนของมนุษย์อย่างเป็นปัจเจก นักวิชาการทางด้านปรัชญาจึงมีความเห็นร่วมกันโดยสรุปเป็นหลักการไว้อย่างน้อย ๕ ประการด้วยกัน คือ (๑) เน้นการดำรงอยู่ของมนุษย์ก่อนคุณค่าอื่นใด (๒) ให้ความสำคัญแก่ปัจเจกภาพมากกว่าสากลภาพ (๓) เน้นเสรีภาพมากกว่ากฎเกณฑ์ (๔) เน้นการสร้างสรรค์มากกว่าระเบียบแบบแผนที่ตายตัว (๕) เน้นความรู้สึกมากกว่าเหตุผล ส่วนในด้านความรู้ ๒ นัยนั้น คือ ความรู้เชิงอัตนัยหรืออัตวิสัย (Subjective knowledge) กับความรู้เชิงปรนัยหรือภาววิสัย (Objective knowledge) ปรัชญาอัตถิภาวนิยมเน้นความรู้เชิงอัตนัยมากกว่าความรู้เชิงปรนัย^{๒๒} ดังจะได้วิเคราะห์เป็นลำดับต่อไป

ในเบื้องต้นนี้จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของศัพท์ตามที่บัญญัติใช้ทางปรัชญา

๒.๑.๒ ความหมาย

คำว่า “อัตถิภาวนิยม (Existentialism)” มีความหมายที่ให้ไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า หมายถึงปรัชญาแบบหนึ่งที่เริ่มต้นด้วยประสบการณ์ส่วนตัวของเหล่าปรัชญาเมธีที่แสดงทัศนะไว้อย่างลึกซึ้งจากประวัติส่วนตัวของตนเอง...เป็นปรัชญาที่ว่าด้วยมนุษย์มากกว่าเป็นปรัชญาทางวิชาการและยังเป็นปฏิปักษ์ต่ออภิปรัชญาตามระบบ^{๒๓} คำว่า “อัตถิภาวะ” มาจากศัพท์มคธว่า อัตถิ = เป็นอยู่ + ภาวะ = สภาพ ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “existence” ซึ่งแปรรูปมาจากศัพท์ภาษาละตินว่า existential (ex = จาก + stare = ยืน) แปลว่า “ความมีอยู่” อัตถิภาวนิยมจึงเป็นปรัชญาที่เน้นเรื่องความมีอยู่^{๒๔} เป็นคำเรียกรวม ๆ ของปรัชญาหลายกระแสที่ถือเอาภาวะความมีอยู่ของมนุษย์เป็นจุดเริ่มต้นโดยทั่วไปหมายถึงปรัชญาอัตถิภาวนิยมของศตวรรษที่ ๒๐^{๒๕} ถ้ามองว่าปรัชญาอัตถิภาวนิยมเน้นเรื่อง

^{๒๒} เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไบเบแดง, ๒๕๔๓), หน้า ๖๘-๖๙.

^{๒๓} อติศักดิ์ ทองบุญ, คู่มืออภิปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘.

^{๒๔} กীরติ บุญเจือ, ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๓.

^{๒๕} โยส์ไตร์ กอร์เดอร์, โลกของโซฟี: เส้นทางจินตนาการสู่ประวัติศาสตร์ปรัชญา, แปลโดย สายพิณ ศุภุทธมงคล, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: คบไฟ, ๒๕๕๓), ๔๖๒.

“ความมีอยู่” ของอะไร ตามแนวคิดหลัก ๆ ของนักปรัชญาอรรถิภาวนิยมก็คือ ความมีอยู่ของตัวฉัน (I) เป็นการคิดถึงสิ่งที่มีอยู่ซึ่งนักปรัชญายุคใหม่บอกว่ามันคือตัวตน (Ego) นักปรัชญาผู้ที่ใส่ใจในเรื่องนี้ อย่างจริงจังและเป็นวิทยาศาสตร์ได้แก่ เรเน เดส์การ์ต (Rene Descartes) ได้นิยามตัวตน (Ego) จาก ความคิด=cogito ว่าเป็นตัวตน คำว่า “cogito” มาจากภาษาละตินว่า “cogito ergo sum” ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “I think therefor I am” แปลว่า “ฉันคิด ดังนั้นฉันมีอยู่” เนื่องจากเดส์การ์ต เข้าใจว่าเราไม่สามารถเข้าใจตัวตน (จิต) และสิ่งอื่นได้หากไร้ซึ่งความคิด^{๒๖} หมายความว่า สิ่งทั้งหลาย อะไรก็ตามที่อยู่ภายนอกจิตสำนึกและอยู่นอกเหนือความคิดของฉัน (I) ย่อมไม่มีความจริงจางอะไร ถ้า ไม่มีตัวฉันเสียอย่างเดียว สิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายย่อมไม่มีความหมายแต่อย่างใด เพราะไม่มีใครที่จะคิด แทนฉัน เข้าใจแทนฉัน หรือแม้แต่จะตายแทนฉันได้^{๒๗} สุดท้ายเดส์การ์ตจึงใช้แนวคิดนี้เพื่อพิสูจน์ว่า พระเจ้ามีอยู่จริง เราจึงสามารถคิดถึงพระองค์ได้ แม้แนวคิดทางปรัชญาของชาร์ตรก็ถูกมองว่า ชาร์ตร เริ่มต้นปรัชญาของเขาตามแนวคิดนี้ของเดส์การ์ต คือเริ่มต้นที่ตัวฉัน (I) เช่นกัน แต่กลับความหมาย เสียใหม่จนก้าวล้ำไปไกลกว่าแนวคิดของเดส์การ์ต นั่นคือสามารถตัดขาดตัวฉัน (I) ออกจากพระเป็นเจ้ามาเป็นความสำนึก (consciousness) ที่ไม่มีฉัน (I) อยู่เป็นแกน แต่ฉัน (I) คือความสำนึกโดยตรง นั้นเองที่รู้ถึงการดำรงอยู่ของตัวเองอย่างเป็นปัจจุบันและอิสระจากสิ่งเหนือความสำนึกของมนุษย์อีกต่อไป ชาร์ตรจึงมาเน้นว่า “การดำรงอยู่มีมาก่อนสารัตถะ (existence precedes essence)”^{๒๘} ซึ่ง เท่ากับมีความหมายว่า “ฉันมีอยู่ก่อน ฉันจึงคิด” เพื่อที่จะอธิบายให้กลับตรงกันข้ามกับทฤษฎีของเดส์ การ์ต เป็นการปฏิเสธทศนะเกี่ยวกับสารัตถนิยมและธรรมชาติของความจริงแท้ในแบบอภิปรัชญา ดังเดิม^{๒๙} เปลี่ยนมาเป็นปรัชญาที่เน้นความสำคัญต่ออัตถิภาวะมากกว่าสารัตถะ^{๓๐} โดยเน้นความเป็น มนุษย์อย่างเป็นปัจเจกบุคคล (individual human being) ให้เป็นจุดเริ่มต้นของปรัชญา เป็นเหตุผล อย่างหนึ่งที่ชาตรต้องการปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้า เพราะถ้าหากยังยอมรับว่าสารัตถะมีอยู่ ก่อนอัตถิภาวะก็เท่ากับยอมรับความมีอยู่ของพระเจ้า^{๓๑} ซึ่งทำให้ความเป็นจริงของมนุษย์เป็นไปไม่ได้

^{๒๖} Thilly Frank, *A History of Philosophy*, [New Delhi: SBE Publishers, 1993], p. 280-281.

^{๒๗} สุชาติ สวัสดิ์ศรี และคณะ, *ฆ่า: วรรณกรรมเอกซิสตองเซียลลิสม์ ระหว่างชาตร กับ กามู*, (กรุงเทพมหานคร: โพธิ์สามต้น, ๒๕๑๗), หน้า ๑๗.

^{๒๘} Paul Vincent Spade, *Jean-Paul Sartre's Being and Nothingness*, Course materials, [New Delhi: Indiana University, 1996], p. 22.

^{๒๙} Cline Austin, *Jean Paul Sartre Biography Biographical History of Existentialism*, [online] from website: <http://atheism.about.com/od/existentialistphilosophers/a/sartre.htm> [24 June 2013].

^{๓๐} ปานทิพย์ ศุภนคร, *ปรัชญาเอกซิสเตนเซียลลิสม์*, หน้า ๓๙.

^{๓๑} Paul Vincent Spade, *Jean-Paul Sartre's Being and Nothingness*, p. 18.

เพราะไม่มีอิสระที่จะสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง เมื่อไม่มีพระเจ้า ทุกอย่างจึงเป็นไปได้ เพราะขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์เอง

อีกคำหนึ่งที่มีการนำมาใช้เมื่ออธิบายถึงความเป็นมนุษย์ (human being) นั่นคือคำว่า “existence” กับคำว่า “essence” ในประโยคว่า “existence precedes essence” หมายถึงการดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ คำว่า “existence” จึงถูกนำมาใช้แทน “being” โดยมาก ดังนั้นคำว่า “existence” ในที่นี้จึงขอใช้ในความหมายว่า “การดำรงอยู่” เป็นการดำรงอยู่แห่งความสำนึกรู้ (consciousness) ตัวเองของมนุษย์ ทฤษฎีความสำนึกรู้ของชาร์ตรมีลักษณะอยู่ ๓ อย่างคือ (๑) ความสำนึกรู้เป็นอิสระคือเป็นสิ่งที่อื่น ๆ ที่ไม่ใช่วัตถุ (๒) ความสำนึกรู้คือสำนึกเกี่ยวกับวัตถุหรืออารมณ์แห่งความสำนึก (๓) ความสำนึกรู้มีความสำนึกเกี่ยวกับตัวเองด้วย ความสำนึกรู้ทั้งสามลักษณะนี้ เป็นความอิสระ เพราะเป็นลักษณะที่ว่างเปล่าอยู่ คือยังไม่เป็นอะไร หมายถึงภาวะมนุษย์ สิ่งที่เราอ้างว่าเป็นนั้นเป็นนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงอยู่ที่เรากำหนดขึ้น การดำรงอยู่ของมนุษย์จึงแตกต่างจากความมีอยู่ของวัตถุ

นักปรัชญารุ่นพี่ของชาร์ตรได้แก่อิเดกเกอร์นั้นก็มีแนวคิดเรื่องความมีอยู่นี้มาก่อนแต่ใช้คำว่า “ดาไซน์” (dasein) ในการอธิบายภาวะมนุษย์ที่ไม่แยกตัวเองออกจากโลกที่รายล้อมมนุษย์อยู่... การเข้าใจมนุษย์ในฐานะดาไซน์ จึงต้องยอมรับว่าดาไซน์ อยู่-ใน-โลก (being-in-the-world) การอธิบายดังกล่าวแสดงให้เห็นจุดยืนที่แตกต่างระหว่างอิเดกเกอร์และปรัชญาสมัยใหม่ที่พยายามแยกโลกออกเป็นส่วน ๆ เพื่อเป็นวัตถุในการศึกษา อิเดกเกอร์เพิ่มเติมอีกว่า การที่เราอยู่-ใน-โลกแสดงถึงการที่เราอยู่ร่วมกับผู้อื่น (being-with-others)^{๓๒} สำหรับชาตรใช้คำว่า “being” แทน “dasein” หมายถึง สัตว์ หรือ สิ่ง ที่มีอยู่ โดยแยกอธิบายเป็น ๒ สิ่ง ได้แก่ “สิ่งในตัวเอง (being-in-itself)” คือ วัตถุทั้งหลาย กับ “สิ่งสำหรับตัวเอง” (being-for-itself) คือสิ่งมีชีวิต ในที่นี้หมายถึงเฉพาะมนุษย์ และมนุษย์ก็หมายเอา “ความมีอยู่ของมนุษย์แต่ละคนที่มีสำนึกรู้ตัวเองได้”^{๓๓} ความมีอยู่ทั้งสองอย่างนั้นมีอยู่สำหรับผู้อื่นด้วย (being for others) และเป็นสิ่งมีอยู่ในโลก (being in the world) จึงเท่ากับการมีอยู่มีความสัมพันธ์กับคนอื่นและโลกภายนอกด้วย รวมความว่ามนุษย์และสรรพสิ่งที่มิใช่มนุษย์เป็น ๒ สิ่งมีอยู่ในโลก^{๓๔} นี่เป็นจุดเริ่มต้นของปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตร

ปรัชญาอัตถิภาวนิยมในระยะเริ่มแรก มักจะถูกมองไปในทางที่ไม่ดี จึงมีการให้ความหมายไปในสองลักษณะด้วยกันคือ ลักษณะที่เป็นไปในเชิงลบ จะมองว่านักอัตถิภาวนิยมเป็นพวกมองโลกใน

^{๓๒} รัชฎ สาดราวุธ (ผู้เรียบเรียง), “ปรากฏการณ์วิทยา”, สารานุกรมออนไลน์ฉบับสังเขป.[ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.philospedia.net/phenomenology.html#31> (๒ มิ.ย. ๒๕๕๗).

^{๓๓} ปานทิพย์ ศุภนคร, **ปรัชญาเอกซิสเตลเซียลลิสต์**, หน้า ๒๑.

^{๓๔} พระธรรมโกศาจารย์ (พรหมจรรย์ ฐมมจิตโต), **เปรียบเทียบแนวคิดพุทธศาสนากับชาตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙.

แง่ร้าย เนื่องจากเน้นกล่าวถึงแต่ในด้านที่มีดีของชีวิตมนุษย์ จึงถูกมองว่าเป็นพวกที่สิ้นหวัง ทำตัวไร้กฎระเบียบ ไม่ยอมรับความจริง ไม่มีสิ่งยึดถืออะไรที่นอกจากทำอะไรตามอำเภอใจ กลายเป็นการยึดถือในลัทธิที่น่าเกลียด^{๓๕} พวกที่โจมตีลัทธิอัตถิภาวนิยมมักจะเป็นนักสอนศาสนาที่เชื่อในลัทธิการกำหนดชาร์ตรจึงโต้แย้งว่า ความจริงแล้วปรัชญาอัตถิภาวนิยมคือลัทธิที่ทำให้ชีวิตมนุษย์มีความเป็นไปได้ ดังนั้นชาร์ตรจึงเป็นนักอัตถิภาวนิยมคนหนึ่งที่มีมองเห็นด้านดีแม้เขาจะยอมรับว่ามนุษย์ยังมีข้อเสียอยู่บ้าง แต่ยิ่งดีกว่าคำสอนที่กล่าวว่า “คนเลวจะตอบแทนความดีด้วยความชั่วเสมอไป” ตามความหมายนี้หมายถึงความเชื่อของศาสนาคริสต์ที่ว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาจากบาป เมื่อมองว่ามนุษย์ทุกคนคือคนบาป การกระทำอะไรก็ตาม จึงเป็นการกระทำของคนบาป การกระทำที่จะให้เป็นความดีจึงเป็นไปได้ไม่ได้ แต่ยังสอนให้คนทำความดี ซึ่งขัดกันโดยหลักตรรกะเชิงนิรนัยที่ว่า

มนุษย์ทุกคนเป็นคนบาป

นาย ก เป็นมนุษย์

ดังนั้น นาย ก เป็นคนบาป

จากตรรกะบทนี้คำสอนของศาสนาแบบเทวนิยมจึงเป็นแบบตายตัว เช่น ถ้าเชื่อว่าอำนาจอยู่ที่สิ่งสูงสุด มนุษย์จะต้องให้ความเชื่อถือเคารพในอำนาจที่เหนือกว่า “มนุษย์ไม่ควรต่อสู้กับผู้มีอำนาจที่ปกครองเราอยู่ เราไม่ควรต่อต้านผู้มีอำนาจ เราไม่ควรพยายามทำตัวให้สูงกว่าฐานะของเรา การกระทำใด ๆ ที่ขัดแย้งกับผู้มีอำนาจจึงเป็นสิ่งที่เหลวไหล”^{๓๖} ความหมายนี้ครอบคลุมไปถึงว่า มนุษย์ไม่ควรต่อสู้ (fight) กับพระเจ้าเป็นเจ้าหรือตัวแทนของผู้ใช้อำนาจทางการปกครองนั้นด้วย

ความหมายของปรัชญาอัตถิภาวนิยมในเชิงบวกคือ ปรัชญาอัตถิภาวนิยมเป็นปรัชญาที่เน้นว่า “การดำรงอยู่มาก่อนสาระ” หมายความว่า มีบางอย่างที่ดำรงอยู่ก่อนที่จะถูกนิยามด้วยความคิดใด ๆ สิ่งนั้นคือมนุษย์ที่ไฮเดกเกอร์เรียกว่า “ความเป็นจริงของมนุษย์”^{๓๗} และชาร์ตรเองก็ได้นำมาใช้เช่นกัน มนุษย์เริ่มแรกยังไม่ได้เป็นอะไรมาก่อน หลังจากได้ออกมาปรากฏตัวในสถานการณ์จึงนิยามตัวเองให้ปรากฏ คือมนุษย์แต่ละบุคคลซึ่งมีอิสระและเลือกกำหนดความหมายในชีวิตของตัวเอง และมนุษย์มีความพยายามที่จะทำให้การตัดสินใจของเขาเองมีความหมาย คำถามทางปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงมุ่งถามถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์และความรู้สึกว่ามีจุดประสงค์หรือเป้าหมายอยู่หรือไม่ อย่างไร เมื่อนักปรัชญาอัตถิภาวนิยม ทำการสืบค้นไปจึงพบว่า มนุษย์จะมีความหมายก็ต่อเมื่อมี “การดำรงอยู่” (existence) หากไม่มีการดำรงอยู่ จะไม่มีความหมายใด ๆ เลย การดำรงอยู่

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, translated by Carol Macomber, [London: Yale University press, 2007], p.p. 17-18.

^{๓๖} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, p. 19.

^{๓๗} *Ibid.*, p. 22.

หมายถึง ดำรงอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ณ ห้วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เช่น นาย ก อยู่ที่ บ้านตอนเช้า ตอนบ่ายอยู่ที่ทำงาน นั่นคือการดำรงอยู่ของนาย ก นี่จึงเรียกว่าอัตถิภาวะคือการดำรง อยู่ของมนุษย์ หมายถึงการดำรงอยู่ในความเป็นมนุษย์ บางทีก็หมายถึงสภาพแวดล้อมหรือความเป็น จริงในโลกด้วย^{๓๘} ซึ่งมีใช่เป็นสิ่งที่ลึกลับหรือซ่อนเร้นอยู่แต่ประการใด

คำเฉพาะที่ใช้กันอยู่ในทางปรัชญาซึ่งถือเป็นคำหลักที่สำคัญ (key word) คือคำว่า Being=สัจ หมายถึง สิ่งมีอยู่จริง เป็นอยู่จริง เป็นต้นตอของสิ่งทั้งปวง มีภาวะนิรันดร เช่น พระเป็น เจ้า (God) พรหมัน (Brahman) และคำว่า being=สัจ หมายถึงสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่โดยทั่วไป ไม่ จำเป็นต้องเป็นต้นตอของสิ่งทั้งปวง อาจจะมีเกิด มีดับ มิได้มีภาวะนิรันดร เช่น คนคนนี้ แก้วน้ำใบนี้ หนังสือเล่มนี้^{๓๙} นักวิชาการด้านปรัชญาส่วนใหญ่นิยมแปลว่า “สัจ” ในความหมายแรกใช้ในเชิง อภิปรัชญาแบบดั้งเดิม แม้ชาร์ตร์เองก็นำมาใช้ในงานปรัชญา แต่ถ้าหากวิเคราะห์ตามแนวคิดทาง ปรัชญาของชาร์ตร์แล้ว แม้ชาร์ตร์จะถูกมองว่ายังมีแนวคิดที่เป็นอภิปรัชญาอยู่มากก็ตาม แต่วิธีการที่ ชาร์ตร์ใช้เป็นวิธีแบบปรากฏการณ์วิทยา (phenomenological thiorie) ฉะนั้น คำว่า being ที่ ชาร์ตร์นำมาใช้จึงน่าจะมีความหมายเท่ากับคำว่า condition ที่แปลว่า “ภาวะ” ดังคำกล่าวที่ว่า “ถ้า หากเราไม่อาจที่จะพบสัจภาวะที่เป็นสากลในตัวมนุษย์ที่จะกล่าวว่าเป็นธรรมชาติมนุษย์ได้ แต่ถึง กระนั้นก็ยังมีความมนุษย์ (human condition) ที่เป็นสากลอยู่”^{๔๐} เหตุผลเพราะว่าชาร์ตร์ได้ปฏิเสธ ความจริงอันเป็นต้นตอของสิ่งทั้งปวงนั้น แต่ยอมรับเพียงภาวะที่มีอยู่เป็นอยู่ในการดำรงอยู่ของมนุษย์ อันหมายถึงความมีความเป็นโดยทั่วไปเท่าที่ปรากฏ ไม่ได้บ่งบอกหรือสื่อถึงว่ามีสิ่งใดที่เป็นตัวตนอยู่ ภายในหรือหนุนนอนอยู่เบื้องหลังสิ่งที่ปรากฏ

ด้วยเหตุนี้เพื่อหลีกเลี่ยงความหมายที่อาจซ้ำซ้อนกันของสองคำนี้ (being & existence) กิรติ บุญเจือ จึงอธิบายว่า “สิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายมีภาวะ(being)มนุษย์เท่านั้นมีอัตถิภาวะ (existence) เพราะมนุษย์มีความสำนึก ความสำนึกนี้เองทำให้มนุษย์มีภาวะติดกับภาวะของสิ่งอื่น จึงควรให้ชื่อ พิเศษว่าอัตถิภาวะ”^{๔๑} ดังนั้น ผู้วิจัยจะขอใช้ตามความหมายนี้ว่า เมื่อกล่าวถึง “ภาวะ” หมายถึง สภาพของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่ว ๆ ไป เมื่อกล่าวถึงความเป็นมนุษย์จะใช้คำว่า “อัตถิภาวะ”หมายถึง ความเป็นมนุษย์ที่มีการดำรงอยู่

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธศาสนากับชาตริ* , พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า ๘๐.

^{๓๙} ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

^{๔๐} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, Translatde by Carol Macomber, [London: Yale Unoversity press, 2007], p. 42.

^{๔๑} กิรติ บุญเจือ, *ชุดปัญหาปรัชญา: ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม*, หน้า ๒๐๗.

๒.๒ มโนทัศน์อัตถิภาวนิยม

มโนทัศน์อัตถิภาวนิยม สามารถวิเคราะห์ได้ทั้งในฐานะที่เป็นแบบอภิปรัชญาและแบบความหมายธรรมดาทั่วไป ในการเริ่มต้นปรัชญาอัตถิภาวนิยมจะแย้งต่อแนวคิดแบบอภิปรัชญาเชิงระบบ คล้าย ๆ แนวคิดของโสกราตีส (Socrates) ที่เคยแสดงทัศนะไว้ว่า การแสวงหาความรู้และความจริงในเรื่องของปฐมธัตอันเป็นต้นกำเนิดของโลกและจักรวาลนั้นมันไม่ค่อยจะมีประโยชน์ เพราะมันไม่ได้ช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตได้ถูกต้องมากขึ้น โสกราตีสจึงได้แนะนำให้นักปรัชญาแสวงหาความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และหน้าที่ของมนุษย์อันจะเป็นประโยชน์ในการนำความรู้ไปปรับปรุงวิถีชีวิตให้ดีขึ้น^{๔๒} นักปรัชญาอัตถิภาวนิยม ก็เช่นกัน เริ่มต้นค้นคว้าสิ่งที่มีอยู่คือความเป็นมนุษย์ จะเรียกว่าโสกราตีสเป็นผู้ให้กำเนิดสาขาของปรัชญาอัตถิภาวนิยมที่เกี่ยวข้องกับตัวตนมนุษย์โดยตรงก็ได้ แต่ชาร์ตรใช้วิธีการทางปรากฏการณ์วิทยาในการศึกษาสิ่งที่ปรากฏหรือมีอยู่ต่อความสำนึก (things appear or are present to consciousness) ว่ามันเกี่ยวข้องกับเนื้อหาของจิตสำนึกเพียงเท่าที่มันประจักษ์แก่เรา โดยไม่ได้อ้างอิงไปถึงสถานการณ์หรือสิ่งที่อยู่นอกเหนือที่เคยเชื่อว่าเป็นแก่นแท้ที่มีอยู่เบื้องหลังแห่งปรากฏการณ์นี้เลย ความจริงเช่นนั้นซึ่งมันอาจมีอยู่หรือไม่มีอยู่ก็ได้ แต่ชาร์ตรสนใจเฉพาะปรากฏการณ์เท่าที่ปรากฏ ส่วนปัญหาที่ว่า วัตถุทางกายภาพที่มีอยู่ มันมีอยู่อย่างเป็นแก่นสารและอิสระจากการรับรู้ของพวกเราด้วยหรือไม่นั้นไม่สำคัญ นักปรากฏการณ์วิทยาจะศึกษามันเฉพาะเท่าที่ปรากฏต่อสำนึก ณ ขณะนั้น ๆ เท่านั้น

หากพูดถึงโครงสร้างทางความคิดตามทัศนะของชาร์ตร เท่ากับสมมติฐานที่ยอมรับในเบื้องต้นว่า “ต้องมีบางสิ่งบางอย่างอยู่” และบางสิ่งบางอย่างนั้นคืออะไร ในหนังสือเรื่องภาวะและความว่างเปล่า (Being and Nothingness) ได้อ้างถึงสิ่งนั้นไว้ว่าเป็นภาวะ (being) ภาวะนั้นหมายถึงอะไร ตามที่ชาร์ตรกล่าวไว้ มันคือภาวะ ๒ อย่างได้แก่ ภาวะ-ใน-ตัวเอง กับ ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง หมายถึงวัตถุกับจิตนั่นเอง

ข้อสังเกตแนวคิดที่เป็นอภิปรัชญาของชาร์ตร คำที่เขานำมาใช้เป็นคำเดียวกันกับที่นักปรัชญากรีกโบราณเคยใช้มาแล้ว คือคำว่า “Being” นักปรัชญาผู้ที่ใช้คำนี้เป็นคนแรกคือปาร์มินิเดส (Parmenides พ.ศ. ๒๘-๙๓) ใช้คำนี้เป็นชื่อเรียก “ความจริงสูงสุด” เป็นภาวะอันเป็นธาตุแท้หรือแก่นแท้ของโลกและสรรพสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง ที่เราเห็นว่าสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงเป็นเพียงปรากฏการณ์หน้าฉากเท่านั้น แต่ภาวะอันเป็นแก่นแท้ไม่เคยเปลี่ยนแปลง^{๔๓} จะเห็นว่าชาร์ตรใช้คำนี้ในความหมายที่เปลี่ยนไป นั่นคือแทนที่จะหมายถึงสิ่งสูงสุดดังกล่าว แต่มีความหมายว่าเป็นเพียงภาวะปรากฏการณ์

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน พระราชมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๒.

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔-๖๗.

หน้าผากนั้นแหละที่เป็นความจริงที่มีอยู่ เขาจึงใช้วิธีปรากฏการณ์วิทยาในการทำความเข้าใจมัน (being) ว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ (existent) นั่นคือชาร์ตรต้องการอธิบายอัตถิภาวะของมนุษย์ ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในบทต่อไป

ปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตรจึงเริ่มต้นปรัชญาของเขาคล้ายวิพากษ์วิธีของโสกราตีส ตรรกะของเขาระบุถึงบางสิ่งบางอย่างที่มีความหมายในเชิงสากล แล้วสรุปลงสู่ความเป็นสิ่งเฉพาะที่ เรียกว่าวิธีการแบบบริณัย ตามข้อความของโสกราตีสว่า “มนุษย์เป็นสิ่งต้องตาย” หมายถึงมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าใครก็ตามต้องตาย ไม่ว่าจะ เป็นโสกราตีสหรือใครก็ตามที่เป็นมนุษย์ ดังนั้น “โสกราตีสเป็นสิ่งต้องตาย” คำศัพท์ที่โสกราตีสใช้ในการทำความเข้าใจสิ่งเฉพาะคือ สัญชาต (perception) การรับรู้อันเกิดจากประสาทสัมผัส (senses) ทั้ง ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นเมื่อตามองเห็นนาย ก เกิดจินตภาพ (image) ว่า นาย ก สูง หรือ ต่ำ ดำ หรือ ขาว เป็นต้น ภาพนาย ก เป็นสิ่งเฉพาะ ส่วนมโนภาพ (concept) จะทำให้เข้าใจว่า นาย ก เป็นมนุษย์ นั่นคือเข้าใจสิ่งสากล^{๔๔} วิธีนี้เป็นวิธีการให้เหตุผลเชิงบริณัย ที่ชาร์ตรก็นำมาใช้ในแนวคิดของเขาเช่นกัน คือข้อความที่ว่า “มนุษย์ทุกคนเป็นเสรีภาพ นาย ก เป็นมนุษย์ ดังนั้นนาย ก จึงเป็นเสรีภาพ”

อีกข้อความที่ชาร์ตรใช้สื่อถึงสิ่งสากลคือ ภาวะ (Being) สองอย่าง ได้แก่ ภาวะในตัวเอง กับภาวะเพื่อตัวเอง ภาวะสองอย่างนี้เป็นภาวะในโลก (being in the world) ถือเป็นภาวะสากลและ ภาวะนั้นนั่นเองก็เป็นภาวะของมนุษย์ด้วย เมื่อภาวะในโลกดำรงอยู่ มนุษย์เป็นภาวะในโลก ดังนั้น มนุษย์จึงดำรงอยู่

การดำรงอยู่ของมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวแต่มนุษย์มีความสัมพันธ์อยู่กับโลก จึงเรียกว่า “ภาวะในโลก” หมายถึงความเป็นมนุษย์ที่ดำรงอยู่ (existence) เป็นการดำรงอยู่ของมนุษย์แต่ละบุคคล

ในปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตร ภาวะในโลก (beings in the world) มีความหมายกว้างกว่าความเป็นมนุษย์ (human being) และความเป็นมนุษย์มีความหมายกว้างกว่าคำว่า “นาย ก” เมื่อภาวะในโลกดำรงอยู่ ความเป็นมนุษย์ก็ดำรงอยู่ เมื่อความเป็นมนุษย์ดำรงอยู่ นาย ก ก็มีอยู่ เมื่อไม่มีความเป็นมนุษย์ดำรงอยู่ คำว่า นาย ก ก็ไม่มี

การดำรงอยู่เป็นคำที่มีความหมายสากลเท่ากับคำว่ามนุษย์ เพราะที่ชาร์ตรใช้ในความหมายเดียวกัน คือเป็นการดำรงอยู่ของมนุษย์ เริ่มแรกมนุษย์จะมีความหมายอย่างไรหรือเป็นอะไรได้ จักต้องมีการดำรงอยู่ก่อน คำว่า “ความหมายใดหรือเป็นอะไร” นั้นหมายถึงความคิด ความรู้สึก ความวิตกกังวล ความเบื่อหน่าย ความกลัว ความกล้าหรือความซื่อเลอาด ธรรมชาติเหล่านี้มี

^{๔๔} พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, หน้า ๑๒๓.

อยู่ได้เป็นได้ เพราะมีการดำรงอยู่ของมนุษย์ หากไม่มีการดำรงอยู่ ความคิด ความรู้สึก หรือธรรมชาติ เป็นต้นเหล่านั้นก็มีอยู่ไม่ได้

ปรัชญาอรรถิภาวนิยมของชาร์ตรดำเนินตามแบบของเดส์การ์ตซึ่งเป็นนักปรัชญาเหตุผลนิยมใหม่ที่สับสนพบธรรมชาติสองอย่าง (double nature) ในตัวเอง หรือเรียกว่า ทวิภาวะ (duality) คือ ระหว่างความคิดกับผู้คิด ซึ่งเดส์การ์ตรับรู้ได้แต่ความคิดไม่สามารถรับรู้ตัวตนผู้คิดได้จึงสรุปว่า “เพราะฉันคิด ดังนั้นฉันจึงมีอยู่” เมื่อกล่าวถึงตัว “เหตุกับผล” ความคิด=เหตุ ตัวฉัน=ผล แต่ชาร์ตรได้มองกลับด้านกันว่า “เพราะฉันมีอยู่ ต่างหากฉันจึงคิดได้” หากกล่าวถึงตัว “เหตุกับผล” จึงเท่ากับว่า ฉันมีอยู่=เหตุ ความคิด=ผล ดังนั้นจะสรุปให้เห็นความเป็น เหตุ-ผล ของทั้งสองข้อความดังนี้

แนวคิดของเดส์การ์ต:	ความคิด	→	ตัวฉัน
แนวคิดของชาร์ตร:	ตัวฉัน	→	ความคิด

ในการพิสูจน์ข้อความของทั้งสองท่านแม้จะเริ่มต้นที่เหมือน ๆ กัน คือการตระหนักรู้เข้ามาสู่ตัวเอง แต่จับจุดเริ่มต้นที่กลับกัน และเพื่อเป้าหมายที่แตกต่างกัน โดยเดส์การ์ตเริ่มที่ความคิดไปสู่การมีอยู่ของตัวเอง เพื่อนำข้อความนี้ไปพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า เพราะเมื่อเราคิดถึงตัวเองได้ การคิดถึงพระเจ้าได้ พระเจ้าก็ต้องมีอยู่ ส่วนชาร์ตรเริ่มจากการมีอยู่ไปสู่ความคิด โดยนำมาพิสูจน์การมีอยู่ของมนุษย์ว่า เพราะมีมนุษย์อยู่จึงมีความคิด จึงอาจกล่าวได้ว่า พระเจ้าไม่ได้สร้างมนุษย์หรอก แต่มนุษย์ต่างหากที่สร้างพระเจ้า^{๔๕} ในความหมายนี้ต้องการจะบอกถึงความยิ่งใหญ่ของมนุษย์ที่มีความสำคัญได้สลบซับซ้อน มนุษย์เป็นผู้คิดและสร้างจินตภาพบางสิ่งขึ้นมาเพื่อให้เกิดความมั่นใจในการดำรงอยู่ของพวกเขา ตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์การดำรงอยู่ของมนุษย์ที่พวกเขาได้พากเพียรเพื่อตัวเองและเผ่าพันธุ์ มิใช่สิ่งใดเลยที่พยายามแทนพวกเขา ทัศนะเช่นนี้สรุปลงในคำว่า “การดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ” การดำรงอยู่เท่ากับความเป็นมนุษย์ เป็นการปฏิเสธสิ่งสากลตามความหมายเดิม มนุษย์จึงมีความสำคัญขึ้นมาแทนที่สิ่งสากล เพราะสิ่งสากลตามความหมายดังกล่าวไม่มีอยู่จริง มนุษย์มีการดำรงอยู่ ดังนั้นมนุษย์มีอยู่จริง

ความเป็นมนุษย์มีการดำรงอยู่นั้น ชาร์ตรได้กล่าวไว้ว่ามีความแตกต่างกันทั้งที่เป็นส่วนทางด้านกายภาพและจิตภาพ มันมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะกล่าวถึงภาวะ (being) ว่ามีอยู่อย่างไร ชาร์ตรได้แยกอธิบายไว้เป็นสองประเภทด้วยกัน คือ ภาวะ-ใน-ตัวเอง กับ ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง

ภาวะประเภทแรก จริง ๆ แล้วมันก็คือวัตถุหรือสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก สำหรับภาวะประเภทที่สองคือความเป็นมนุษย์ที่สามารถตระหนักรู้หรือสำนึกรู้ตัวเองได้ หมายถึงส่วนที่เป็นจิตหรือความคิดความรู้สึก และสิ่งที่ชาร์ตรเน้นมากที่สุดในการศึกษาอรรถิภาวนิยมของมนุษย์ ก็คือความจริง

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธชาติ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

ประเภทที่สองนี้เองที่เขาเรียกว่า ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง ซึ่งคล้ายกับแนวคิดของโสกราตีสที่กระตุ้นให้มนุษย์ตระหนักรู้ตัวเองว่า “จงรู้จักตัวเจ้าเอง”^{๖๖} (know thyself) ในความหมายนี้ โสกราตีสได้กระตุ้นให้มนุษย์หันกลับเข้าหาตัวเอง รู้จักตัวเองอย่างตระหนักรู้ว่าชีวิตคืออะไร กำลังทำอะไร และดำรงอยู่เพื่ออะไร เพราะชีวิตที่ไม่รู้จักตัวเองนั้นเป็นชีวิตที่ไร้ค่า^{๖๗} ส่วนชาร์ตรเองก็เน้นมาที่ตัวตนของปัจเจก เพื่อกระตุ้นให้มนุษย์สนใจ ใส่ใจถึงคามมีอยู่ของตนแต่ละคนว่ามีอยู่ก่อนสาร์ตอะหรือคุณค่าใด ๆ และเน้นให้เห็นความสำคัญของจุดประสงค์หรือเป้าหมายในชีวิตของแต่ละคน โดยเฉพาะคุณค่าในการเลือกที่แต่ละคนต่างได้ค้นพบสำหรับตนเอง^{๖๘} เพราะเมื่อมนุษย์รู้จักตัวเอง มนุษย์ก็จะเข้าใจถึงความมีอยู่ว่าสำคัญกว่าสาร์ตอะ จึงสามารถกล่าวได้ว่าปรัชญาอัตถิภาวนิยมเป็นอสารัตถนิยม แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าชีวิตมนุษย์ไร้สาระไปเสียทั้งหมด ชาร์ตรเพียงให้เราตระหนักรู้ว่าการดำรงอยู่ของเรามาก่อนสาระอื่นใด ไม่ว่าจะเป็นจารีต กฎระเบียบ คุณค่า หรือจริยธรรม ความเป็นมนุษย์มีอยู่ก่อนแต่ความเป็นมนุษย์ไม่ได้เป็นอะไรมาก่อน เป็นแต่ภาวะว่างเปล่าและอิสระเขาจึงเลือกกระทำตามที่ยอยากจะเป็น ชาร์ตรจึงได้กล่าวว่า “มนุษย์มิใช่อะไรอื่นนอกจากผลิตผลที่เขาสร้างขึ้นให้แกตัวเอง... มันหมายความว่ามนุษย์มีอยู่ก่อน กล่าวคือเริ่มแรกมีมนุษย์ก่อนแล้ว เขาจึงหมุนไปสูอนาคต เขาเป็นสิ่งที่รู้สำนึกตัวเองและวาดภาพตัวเองในอนาคตได้”^{๖๙} นั่นแหละคือมนุษย์ที่แตกต่างจากวัตถุทั้งหลายคือมีจิตสำนึกที่อิสระและมีแนวโน้มที่จะกลายเป็นสิ่งที่เขาได้เลือก

นักวิชาการไทยอธิบายว่านักปรัชญาอัตถิภาวนิยมเป็นพวกที่เน้น“อัตวิสัย”มากกว่า “ปรวิสัย” ซึ่งตรงกับที่ชาร์ตรเองก็ยอมรับ เพราะคำนี้ชาร์ตรก็เคยถูกฝ่ายตรงข้ามนำไปใช้อย่างพลิกแพลง และโจมตีในทางที่เสียหายมาแล้ว ชาร์ตรจึงต้องออกมาปกป้องแนวคิดนี้ โดยอธิบายคำว่า “อัตวิสัย” มีความหมายสองนัยด้วยกัน คือ นัยที่หนึ่ง หมายถึง ปัจเจกบุคคลคนหนึ่ง ๆ มีอิสระที่จะเลือกสิ่งที่เขาจะเป็น ซึ่งมีความหมายที่เชื่อมโยงกันกับคำว่าเสรีภาพคือการเลือกและความรับผิดชอบ นัยที่สองหมายถึงความเป็นจริงของมนุษย์ (facticity) นี่แหละเหนืออัตวิสัยของมนุษย์ หมายความว่า เป็นไปไม่ได้ที่มนุษย์จะอยู่เหนือหรือพ้นจากความเป็นอัตวิสัยของมนุษย์ ความหมายตามนัยที่สองนี้

^{๖๖} ดู รายละเอียด ใน Rochat, Philippe, *Others in mind: Social origins of self-consciousness*, [New York: Cambridge University Press, 2009], p. 243.

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี, *ชีวิตและการรู้จักตนเอง*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๒.

^{๖๘} สุชาติ สวัสดิ์ศรี และคณะ, *ฆ่า: วรรณกรรมเอกซิสตองเซียลลิสม์ ระหว่าง ชาตรี กับ กามู*, (กรุงเทพมหานคร: โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๓๕-๓๖.

^{๖๙} วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป: มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๕.

เองเป็นความหมายสำคัญประการแรกของอัตถิภาวนิยม^{๕๐} ฉะนั้นคำว่า “อัตวิสัย” จึงมีความสำคัญแก่ปรัชญาอัตถิภาวนิยมจนมีผู้นำไปใช้อย่างไม่เข้าใจ จนชาร์ตร์ถูกวิจารณ์ว่าชักนำคนให้สนใจแต่ความเสื่อมโทรม ความสกปรกโสมน ความแอบแฝง และความน่าขยะแขยงของมนุษย์ โดยละเลยต่อสิ่งที่ เป็นเสน่ห์และความงดงาม ซึ่งเป็นด้านดีของมนุษย์ ดังเช่นที่ Miss Mercier นักวิจารณ์คาทอลิกยกขึ้นมากล่าวหาว่า “ชาร์ตร์ลืมนรียิมของพวกเด็ก”^{๕๑} นั้นหมายความว่าชาร์ตร์เป็นพวกมองโลกในแง่ร้าย

ความจริงชาร์ตร์เน้นอัตวิสัยมากกว่าปรัวิสัยก็จริง แต่อัตวิสัยมิได้หมายความว่าเลยไปถึงว่าใครทำอะไรก็ได้ โดยไม่ต้องรับผิดชอบอะไร ความจริงแล้วชาร์ตร์ให้ความเชื่อมั่นในอัตวิสัยของมนุษย์ว่า เมื่อเขากระทำการใด มิใช่เพียงเพื่อตัวเขาเองเท่านั้น แต่มันหมายถึงว่าเขาได้ทำเพื่อคนอื่นหรือมนุษย์ทุกคนด้วย เพราะชาร์ตร์เชื่อว่า “ไม่มีอะไรที่ดีสำหรับเราแล้วไม่ดีสำหรับทุกคน” ชาร์ตร์เชื่อเช่นนั้น แต่มิได้หมายความว่า คุณค่าที่มนุษย์เลือก เช่น ดี ชั่ว หรือ ถูก ผิด เป็นคุณค่าสากลที่มนุษย์ทุกคนจะต้องเลือกเหมือนกัน เช่นในความคิดเกี่ยวกับ “คำสั่งเด็ดขาด” ของคานท์^{๕๒} มนุษย์จะต้องเลือกเหมือนกันหมดการกระทำก็ต้องทำเหมือนกันหมด แต่ความเป็นจริงของมนุษย์ไม่ใช่

ชาร์ตร์เริ่มต้นปรัชญาอัตถิภาวนิยมของตนด้วยอัตตาอันเป็นอัตวิสัยของเขาเองในโลกนี้ หมายถึงตัวตนอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ ที่มีเลือกมีเนื้อที่มีกระดูกของแต่ละคนที่มีการดำรงอยู่เฉพาะแต่ละคน และมีกิเลสตัณหา ความทุกข์ รำเคี้ยวประจำตัว เราจะแยกสิ่งเหล่านี้จากการดำรงอยู่ของเราไม่ได้^{๕๓} โดยความหมายที่ชาร์ตร์ใช้มันคือ authenticity หมายถึงการใช้ชีวิตอย่างที่เป็นชีวิตจริง ๆ โดยเป็นคนเลือกและตัดสินใจเองที่จะทำอะไรก็ได้เพราะได้เลือกเช่นนั้น ไม่ใช่เพราะสถานการณ์บังคับ ไม่ใช่เพราะระบบบอกหรือกำหนดให้ทำ^{๕๔} แต่มันคือความเป็นในการดำรงอยู่ (existence) ความเป็นจริงของมนุษย์ (human reality) ตรงนี้ชาร์ตร์ให้ความหมายมันไว้ว่า “เป็นสิ่งที่มันไม่เป็น” นั่นคืออนาคตที่เป็นไปได้ หมายถึงมนุษย์คืออนาคตของตัวเองที่สามารถเลือกกำหนดเอาได้ และ “ไม่เป็นสิ่งที่มันเป็น” นั่นคืออดีตที่เป็นข้อเท็จจริงของเขา ซึ่งมีการปฏิเสธอยู่ภายใน ตามความหมายเชิงลึกคือมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่จะยอมจมอยู่กับอดีต แล้วหยุดนิ่งอยู่กับที่เหมือนวัตถุ แต่มนุษย์คือสิ่งที่จะก้าวเดินไปข้างหน้าอยู่ตลอดเวลา

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, translated by Carol Macomber, [London: Yale University press, 2007], p. 33-34.

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, p. 19.

^{๕๒} เนื่องน้อย บุญเนตร, *จริยศาสตร์ตะวันตก: คานท์ มิลล์ ฮอบส์ รอลส์ ชาร์ตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๑.

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน อติศักดิ์ ทองบุญ, *คู่มืออภิปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘-๕๙.

^{๕๔} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาร์ตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๕๑), ๓๖.

ปรัชญาอัตถิภาวนิยม เมื่อกล่าวถึงการดำรงอยู่ ไม่ได้มีอะไรนอกเหนือไปจากตัวตนที่ปรากฏอยู่อย่างมีเลือดมีเนื้อของมนุษย์ จึงมีความแตกต่างจากความเชื่อของนักปรัชญารุ่นก่อน ๆ ในเรื่องเดียวกัน เช่น ในการศึกษามนุษย์ของนักปรัชญารุ่นก่อน ๆ จะศึกษาที่ธรรมชาติหรือที่เรียกว่าสารัตถะของมนุษย์ เช่น เหตุผลกับความเป็นมนุษย์ ชาร์ตร์ให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์ก่อนเหตุผล ความเป็นมนุษย์ที่มีการดำรงอยู่อย่างมีเลือดมีเนื้อว่ามีความหมายก่อนความหมายอื่นใด สมมติว่า สารัตถะ คือ ศิลปะจะได้ก็ด้วยการงดเว้นของมนุษย์ หากมนุษย์ไม่มีอยู่ การงดเว้นก็ไม่มี การงดเว้นไม่มี ศิลปะก็ไม่มี ดังนั้น สารัตถะทุกอย่างจะมีได้เพราะมนุษย์ยังดำรงอยู่

ฉะนั้นสิ่งที่เราจะต้องทำความเข้าใจเป็นอันดับแรกในแนวคิดของปรัชญาอัตถิภาวนิยมคือ “ความมีอยู่” หรือ “การดำรงอยู่” (existence) คืออย่างไร

โดยทั่วไปเมื่อเรากล่าวถึงสิ่งของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือคน ๆ ใดคนหนึ่ง เรามักจะนึกถึงรูปลักษณะของวัตถุสิ่งนั้นหรือบุคคลนั้น ๆ ซึ่งไม่ได้แยกมันออกจากการดำรงอยู่ของสิ่งนั้น ๆ เลย เช่น เมื่อเรากล่าวถึงเก้าอี้ตัวหนึ่งที่อยู่ในห้องของเรา มันวางอยู่ข้าง ๆ โต๊ะเขียนหนังสือ เราก็จำรูปลักษณะของมันและประโยชน์ใช้สอยของมันได้ เมื่อกล่าวถึงนาย ก ซึ่งเป็นคนที่เราเคยรู้จัก เราไม่ได้นึกถึงเพียงแค่ว่านาย ก อยู่ที่นี่ที่นี่ หรือที่ไหนสักแห่ง แต่เรายังนึกถึงลักษณะรูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ ถ้าเคยสนิทสนมกันมากพอก็จะรู้ทั้งลักษณะนิสัยใจคอทั้งหมดนี้คือนาย ก ซึ่งแตกต่างนักอัตถิภาวนิยม เมื่อกล่าวถึงเก้าอี้ ก็เพียงแค่ว่ามันมีอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งเท่านั้น จะเป็นกลางห้อง หรือใต้ต้นไม้ ที่ใดสักแห่ง ก็สักแต่ว่ามันมีอยู่ที่นั่น เมื่อกล่าวถึงนาย ก ก็จะเน้นไปที่การดำรงอยู่ของนาย ก ที่ยังอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ส่วนนาย ก จะเป็นคนดี คนชั่ว สูง ต่ำ หรือดำขาวอย่างไร นักอัตถิภาวนิยมจะยังไม่ให้ความสำคัญ แต่จะเน้นความสำคัญที่ว่านาย ก ยังดำรงอยู่หรือไม่เท่านั้น ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงนาย ก จึงบ่งบอกว่ายังมีนาย ก อยู่ แม้นาย ก จะเป็นคนผอม สูง ผิวคล้ำ หน้าตาดีหรือนิสัยไม่ดีอย่างไร จะยังไม่ตัดสิน แต่จะรับรู้แค่การมีอยู่ หรือดำรงอยู่ของนาย ก เป็นอันดับแรก ส่วนลักษณะทางธรรมชาติ หรือสารัตถะของนาย ก จะมาเป็นอันดับรอง นี้เรียกว่าเน้นการดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะหรือคุณลักษณะของเขา

ชาร์ตร์เคยยกตัวอย่างเรื่องของนายปีแอร์เพื่อนของเขาที่นัดพบกันไว้ที่ร้านกาแฟแห่งหนึ่ง ตอน ๔ โมงเย็น แต่เขาไปตามที่นัดเลยเวลาไป ๑๕ นาที นายปีแอร์จึงไม่รอเนื่องจากเพื่อนเขาคนนี้เป็นคนตรงเวลามาก เมื่อเขาก้าวเท้าเข้าไปในร้านกาแฟไม่พบปีแอร์จึงมองหาไปรอบ ๆ ณ ขณะนั้นเขาไม่ได้ให้ความสำคัญต่อสิ่งอื่นที่มีอยู่ในร้าน เช่น โต๊ะเก้าอี้ในร้าน หรือผู้คนในร้าน เขารู้แต่ว่านายปีแอร์ไม่อยู่เสียแล้ว แต่ไม่ได้หมายความว่านายปีแอร์ไม่มีอยู่ แต่หมายถึงว่า นายปีแอร์ไม่อยู่ ณ ที่ร้านกาแฟแห่งนั้น แต่นายปีแอร์ได้ไปที่ไหนสักแห่งแล้ว ดังนั้นความมีอยู่หรือการดำรงอยู่ จึงหมายถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือบุคคลใด บุคคลหนึ่ง กำลังอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ย้ำว่าเพียงแค่ว่าดำรงอยู่ ยังไม่ได้มีความหมายอื่นใด

หากกล่าวถึงมนุษย์ ชาร์ตร์เคยกล่าวไว้ว่า “เราเริ่มด้วยการยืนยันว่ามนุษย์ดำรงอยู่ (existence) แต่ยังไม่ได้นิยามว่ามนุษย์คืออะไร เพราะหลังจากที่มนุษย์มีอยู่ (exist) แล้ว (เท่านั้น) มนุษย์จึงนิยามให้ตัวเองเป็นอะไรด้วยตัวของเขาเองในภายหลัง”^{๕๕} การใช้คำว่านักอัตถิภาวนิยมนี้ ก็เพื่อให้ครอบคลุมถึงความหลากหลายและมุมมองของนักอัตถิภาวนิยมที่มีคล้าย ๆ กัน ซึ่งพวกเขาจะ เน้นหลักการของมันก็คือ การวิเคราะห์เกี่ยวกับประสบการณ์ของสิ่งที่มีจิตสำนึกที่ต้องการจะดำรงอยู่ ในฐานะความเป็นมนุษย์

ในตอนต้นปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงเป็นเพียงกระแสทางความคิด (stream of consciousness) หรือที่นักวิชาการไทยหลาย ๆ ท่านมักใช้คำว่าเป็น “ท่าที” (attitude) คือเป็น แนวคิดที่มีการแพร่ขยายออกมาผ่านทางวรรณกรรมในรูปของนวนิยายและศิลปะมากที่สุด อันเกิด จากความรู้สึกของผู้คนที่รู้สึกว่ พวกเขา กำลังสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ระบบจารีตที่เคยเป็นสิ่งที่ รับใช้มนุษย์ แต่กลับกลายเป็นว่ามนุษย์ต้องตกเป็นทาสรับใช้ระบบจารีต แนวคิดเช่นนี้ปรากฏชัดใน แนวคิดของนิเซ่ เป็นความสำนึกที่เกิดจากความล่มสลายของระบบคุณค่าและวัฒนธรรมทางจิตใจ ของมนุษย์ในแถบยุโรป ขณะที่ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็ได้ก้าวหน้าไปอย่างมาก แต่ผู้คนกลับถูกทอดทิ้งให้ต้องอดอยู่ดากหิวโหย ทั้งยังถูกรบงำหรือมอมเมาอยู่ด้วยระบบแบบแผน ที่ ตายตัวอย่างวิทยาศาสตร์ ซึ่งนับวันทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ให้หมดสิ้นไป แม้ระบบการศึกษาเอง ก็มุ่งเน้นแต่ตามระเบียบแบบแผนอันเป็นการจำกัดศักยภาพในการพัฒนาความเป็นมนุษย์ของปัจเจก บุคคล โดยพวกเขามองว่าการจำกัดเสรีภาพถือเป็นการทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ แนวคิด แบบอัตถิภาวนิยม จึงเกิดขึ้นมาเพื่อปลุกเร้าให้ผู้คนที่เริ่มหันมามองหาคุณค่าในตัวเอง และให้เชื่อมั่นว่ ตัวเขาเองมีเสรีภาพอย่างแท้จริง ที่จะกำหนดบทบาทหน้าที่ที่มีต่อสังคมด้วยตัวเอง

นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมส่วนใหญ่จะไม่เห็นด้วยกับแนวคิดทางปรัชญาในอดีตที่มีมาก่อนหน้านี้ ที่เสนอไว้อย่างเป็นกฎตายตัว เพราะมันเป็นเหมือนมนุษย์ถูกควบคุมหรือกำหนดจากสิ่ง ภายนอก มนุษย์จึงไม่สามารถจะมีอิสระได้ พวกเขาจึงเสนอแนวคิดใหม่ (ความจริงควรจะกล่าวนำว่า ความคิดเก่ามานำเสนอใหม่ เพราะแนวคิดเช่นนี้เคยมีมาแล้วตั้งแต่ปรัชญาสมัยโบราณ เช่นแนวคิด ของโสกราตีสที่กระตุ้นให้มนุษย์ตระหนักรู้ตัวเองดังที่กล่าวมาแล้ว) เพื่อเรียกร้องให้มนุษย์หันกลับมาสู่ ความเป็นตัวของตัวเองที่ดำรงอยู่ การกลับมาสู่ตัวเองก็คือการตระหนักรู้ถึงธาตุแท้ของตัวเอง และธาตุ แท้ของมนุษย์นั่นก็คือ “เสรีภาพ” ประกอบกับในช่วงที่สังคมยุคนั้นกำลังเผชิญอยู่กับปัญหาที่เกิดขึ้น หลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ จบลง ผู้คนกำลังตกอยู่ในภาวะที่หวาดระแวง ย่ำแย่ แม้แต่ฝ่ายศาสน จักรเองก็ถูกตั้งคำถามมากมายจนไม่อาจถือเอาเป็นหลักทางจิตใจได้ ผู้คนจึงขาดที่พึ่งเริ่มหันเหออก ห่างนอกแนวทางของศาสนา เมื่อผู้คนเกิดภาวะเคืองคว้าง ไม่รู้จะยึดอะไรเป็นหลักจึงรู้สึกโดดเดี่ยว

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน ปานทิพย์ ศุภนคร, “เอกซิสเทนเชียลลิสม์”, เอกสารประกอบการบรรยาย, วิชา PY 437 Existentialism, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๙), หน้า ๑.

โดยเฉพาะในช่วงปลายศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ นั้น มีข้อมูลที่กล่าวถึงกันว่า ผู้คนรู้สึกโดดเดี่ยว สิ้นหวัง และใช้ชีวิตกันอย่างไร้เหตุผลและขาดความรับผิดชอบโดยสิ้นเชิง จนถึงกับมองชีวิตตัวเองเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ(absord)บางคนถึงกับฆ่าตัวตายก็มี

กรณีการตั้งคำถามต่อฝ่ายศาสนจักรในอดีตทำให้นักถึงเหตุการณ์หนึ่งในฟิลิปปินส์ เป็นกรณีที่มีเด็กหญิงกำพร้าชาวฟิลิปปินส์คนหนึ่งชื่อว่า กลีเซล พาโลมา วัย ๑๒ ปี ที่เธอได้แสดงความกล้า ตั้งคำถามต่อโป๊ปฟรานซิสที่เสด็จเยือนฟิลิปปินส์ในวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๕๘ ซึ่งเป็นคำถามที่ทำให้คนทั้งโลกตะลึง เนื่องจากการเสนอข่าวแพร่ขยายไปทั่วโลกได้อย่างรวดเร็วในยุคแห่งการสื่อสารที่รวดเร็ว คำถามมีอยู่ว่า “เหตุใดพระเจ้าเป็นเจ้าจึงปล่อยให้เด็ก ๆ หลายคนถูกทอดทิ้ง จนกลายเป็นโสเภณีและเหยื่อของยาเสพติด ทั้ง ๆ ที่พวกตนไม่ได้ทำอะไรผิด” โป๊ปฟรานซิสตรัสว่า เธอเป็นเพียงผู้เดียวที่ตั้งคำถามซึ่งไม่มีคำตอบ แก่นของคำถามนี้ไม่มีใครให้คำตอบได้นอกจากพระเจ้า^{๕๖} เหตุการณ์ในวันนั้นทำให้ชาวดังไปทั่วโลก และยังคงมีคนอีกมากมายอยากตั้งคำถามในเรื่องต่าง ๆ ตามมาอีกด้วย

ในช่วงต้นของศตวรรษที่ ๒๐ สังคมในยุคนั้นเต็มไปด้วยปัญหาที่ผู้คนรู้สึกผิดหวังและโดดเดี่ยว ไร้สิ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ไม่มีทางออก จนหลายคนกลักลับกลายเป็นคนมองตัวเองไร้คุณค่า คงไม่แตกต่างจากสังคมโลกยุคปัจจุบันมากนัก ที่หลายคนเลือกแนวทางที่ตรงข้ามกับสังคม คือมีลักษณะที่ต่อต้านสังคมที่เรียกว่าปฏิลักษณ์ ดังตัวอย่างของตัวละครในเรื่องเอโรสทรีต (Érostrate)=ตัวเอกสีดำของชาร์ตส์ ที่ตัวเอกชื่อ ปอล อีแบร์ เขารู้สึกแย่ว่าตัวเองไม่มีความสำคัญ ไร้เกียรติ ไร้อำนาจ ขาดความสุข จนประกาศตนเป็นศัตรูตัวฉกาจของมนุษย์ เขาตัดสินใจจะทำอะไรบางอย่างเพื่อต้องการให้โลกจดจำ โดยการเผาวิหารของเทพีอาร์เทอร์มัสอย่างตั้งใจว่า โลกจดจำนายสถาปนิกผู้ออกแบบวิหารอันงดงามไม่ได้ แต่จะจดจำปอล อีแบร์ผู้เผาวินาศได้ แต่เป็นการตัดสินใจทำในสิ่งที่สังคมส่วนใหญ่รับไม่ได้ นั่นคือฆ่าคน^{๕๗} ปอล อีแบร์เปรียบผู้คนที่เดินขวิกไขว่อยู่บนถนนว่าเหมือนคนที่ “ตายแล้ว” เพราะเขามองว่าชีวิตมนุษย์เหล่านี้ไร้สาระ วางเปล่าราวกับคนที่ตายไปแล้ว คำพูดของปอล อีแบร์ประโยคนี้ สะท้อนความคิดของ ฌอง-ปอล ชาร์ตส์ที่ว่า การใช้ชีวิตเพียงแค่วันผ่านไปวัน ๆ อย่างไร้จุดหมายนั้นไม่พอเพียง คนเราน่าจะใช้ชีวิตให้มีสาระได้มากกว่าที่เป็นอยู่^{๕๘} จากนวนิยายเรื่องนี้ ทำให้ชาร์ตส์ถูกโจมตีว่าเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย แต่ความจริงชาร์ตส์เข้าใจชีวิตได้ดีกว่าคนอื่น แม้

^{๕๖} ชาวต่างประเทศ, “เหตุใดพระเจ้าปล่อยให้เด็กให้เป็นโสเภณี”, หนังสือพิมพ์มติชน [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/detail/20150119/199735.html> [๑๙ มกราคม ๒๕๕๘].

^{๕๗} จินตนา ดำรงค์เลิศ, “เอโรสทรีต (Erostrate) : กรณีศึกษาตัวเอกปฏิลักษณ์”, วารสารราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๔ ต.ค.-ธ.ค. ๒๕๕๔: ๕๗๓.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๗.

เขาจะเข้าใจว่าชีวิตไร้ความหมายขนาดไหน แต่เขาไม่เคยสนับสนุนให้มนุษย์ยอมสยบต่อชะตากรรม ชาร์ตร์จึงกระตุ้นให้มนุษย์ทำความเข้าใจตัวเองแล้วสร้างคุณค่าด้วยตัวเองอย่างเต็มที่

ในหนังสือปรัชญาอัตถิภาวนิยมคือมนุษยนิยมของชาร์ตร์นั้น ได้เน้นถึงความเป็นมนุษย์มากกว่าสาระอื่นใด กล่าวคือให้ความสำคัญต่อการดำรงอยู่ก่อนสารัตถะ และกระตุ้นให้มนุษย์เข้าใจตนเองว่าเป็นเสรีภาพที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ จึงกลายมาเป็นปรัชญาอันทรงคุณค่า และเป็นที่พักพิงใจของผู้คนจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ วัยหนุ่มสาวที่กำลังมีความคิดความฝันในการแสวงหาทางเดินด้วยตัวเอง ทฤษฎีอันเป็นพื้นฐานของปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตร์ ถูกรวบรวมไว้ในวลีที่โด่งดังนี้ว่า “การดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ”^{๕๙} ลักษณะปรัชญาของชาร์ตร์ในตอนต้นแม้จะเป็นแนวคิดที่ถูกมองว่ายังตั้งอยู่บนฐานของความเป็นอภิปรัชญาอยู่มากก็จริง แต่ในความเป็นอภิปรัชญานั้นแตกต่างจากอภิปรัชญาตามความหมายในแบบดั้งเดิม ความจริงก็คือชาร์ตร์ได้ปฏิเสธแนวคิดเชิงอภิปรัชญาแบบดั้งเดิมมาแล้วว่า มันห่างไกลเกินกว่าที่จะทำความเข้าใจมนุษย์ ชาร์ตร์จึงให้ความสนใจต่อภาวะของมนุษย์ที่ดำรงอยู่ในโลกนี้เท่านั้น เขาไม่ยอมรับว่ามีผู้สร้าง ไม่เชื่อว่ามีโลกอื่นที่ไม่ใช่เป็นโลกทางกายภาพนี้ หมายความว่าไม่มีเพียงโลกที่เป็นโลกทางกายภาพเท่านั้นที่ดำรงอยู่ ไม่มีโลกอันเป็นที่สถิตของจิตวิญญาณสมบูรณ์ แม้จักรวาลก็คืออุบัติเหตุ เป็นการเกิดขึ้นอย่างลอย ๆ และไร้สาระ คือมนุษย์จินตนาการให้มันมีความหมายขึ้นมาเอง เช่น ต้นไม้ มันก็คือต้นไม้ ก้อนหินมันก็คือก้อนหิน ไม่ได้มีสิ่งสถิตอยู่เบื้องหลังหรือมีผู้สร้างหรือนิรันดรมันขึ้นมา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ มันมีในตัวเอง ที่เขาเรียกมันว่า “ภาวะ-ใน-ตัวเอง” ดังนั้น แนวคิดของชาร์ตร์จึงสามารถวิเคราะห์ได้ทั้งด้านภววิทยาและปรากฏการณ์ความเป็นมนุษย์

๒.๒.๑ มโนทัศน์เชิงภววิทยา (ontological concept)

แนวคิดเชิงอภิปรัชญาเป็นพื้นฐานหรือเป็นเนื้อหาที่แท้จริงของปรัชญา คำถามก็คือว่าอะไรคือเนื้อหาแท้จริงของอภิปรัชญา ตามความหมายในแบบอภิปรัชญาดั้งเดิมนั้น นักปรัชญาแต่ละคนต่างแสดงความเห็นไว้แตกต่างกัน แต่โดยทั่วไปถือกันว่าอภิปรัชญาสืบค้นปัญหาพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพของโลกและฐานะของมนุษย์ แต่มีผู้แย้งว่าบทนิยามนี้กว้างเกินไป จึงนิยามความกันเสียใหม่ให้แคบเข้ามาอีกว่า อภิปรัชญา คือการศึกษาเรื่องภาวะหรือสัจ=being และความมีอยู่=existence (ของสิ่งที่มีอยู่=existent) และเป็นการศึกษาถึงภาวะทั่วไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ของสิ่งทั้งหลาย (คำว่า “สิ่งทั้งหลาย” หมายถึงโลกและสิ่งมีชีวิต) ที่นอกเหนือไปจากที่วิทยาศาสตร์แต่ละสาขาจะศึกษาได้^{๖๐}

^{๕๙} Jean-Paul Sartre, *Existentialism and Humanism*, Trans. Philip Mairet. [London: Methuen, 1948], p. 26.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน อติศักดิ์ ทองบุญ, *อภิปรัชญา*, หน้า ๔-๕.

ดังนั้น หลักการทางอภิปรัชญาจะกล่าวถึงความจริงขั้นสูงสุด (Ultimate Truth) ไว้สองประเภทด้วยกันคือ

๑. ภาววิทยา (ontology) ศึกษาว่าอะไรคือสิ่งเป็นจริง กล่าวคือ ศึกษาธรรมชาติของสิ่งที่เป็นจริงในฐานะที่เป็นสากลที่สุด หรือในฐานะที่เป็นสิ่งนั้นหรือสิ่งนี้โดยเฉพาะ ไม่ใช่ในฐานะที่เป็นต้นไม้ เป็นก้อนหิน หรือเป็นคน

๒. จักรวาลวิทยา (cosmology) ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องจักรวาล (cosmos) โดยถือว่ามียุ่จริงทั้งสองประเภท

ถามว่ามโนทัศน์ทางอภิปรัชญาในแบบของชาร์ตร์ จัดอยู่ในประเภทใด คำตอบก็คือจัดอยู่ในประเภทแรก คือภาววิทยา (Ontology) แต่เป็นภาววิทยาเชิงปรากฏการณ์ (Phenomenological Ontology) ซึ่งกล่าวถึงเรื่องของภาวะหรือสัต (Being) เป็นภาวะที่เป็นขั้นสุดท้าย (The end) แม้ชาร์ตร์จะนำคำนี้มาใช้ แต่มีความหมายแตกต่างจากสัตหรือภาวะอันเป็นความจริงสูงสุดตามแบบอภิปรัชญาดั้งเดิม นั่นคือไม่ได้หมายถึงสิ่งที่นักปรัชญารุ่นก่อน ๆ เคยเชื่อกันว่ามี “สิ่งสูงสุด” (Ultimate) หรือสิ่งสมบูรณ์ (Absolute) ในทางศาสนาเทวนิยมเชื่อว่าเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งและเป็นจิตวิญญาณสมบูรณ์ ซึ่งตีความกันไปไกลโพ้นจนถึงพระเจ้า ผู้สร้างสรรพสิ่งให้มีให้เป็นขึ้นมาบนโลกรวมทั้งโลกและจักรวาลด้วย ซึ่งชาร์ตร์ปฏิเสธความจริงสูงสุดในลักษณะดังกล่าวนี้ด้วย และปฏิเสธจิตที่เป็นอัตตาถาวรที่ซ่อนอยู่ในความสำนึกของเราด้วย เมื่อต้องการให้ความจริงเป็นไปได้แทนความหมายที่สูงส่งดังกล่าว ชาร์ตร์จึงใช้วิธีปรากฏการณ์วิทยาใช้ในการสืบค้นด้วยตนเอง จึงพบความจริงที่ว่ามันเป็นภาวะ (being) สองชนิด คือ ภาวะซึ่งมีอยู่เป็นอยู่ด้วยตัวของมันเองได้แก่สิ่งไรสำนึก คือวัตถุทั้งหลาย และภาวะสำหรับตัวเองได้แก่อัตถิภาวะทั้งหลายที่มีสำนึกและสามารถกำหนดหรือทำให้สิ่งต่าง ๆ มามีความหมายสำหรับตัวมันเอง^{๖๑} ในภาวะที่เขาพิจารณาได้พบบางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่อย่างเป็นพื้นฐานของภาวะ (being) นั่นคืออัตถิภาวะ (existent) ของมนุษย์ อันเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดสำคัญที่ใช้เป็นฐานในการอธิบายทางปรัชญาของเขา จึงถูกมองว่าเขายังใช้วิธีการอภิปรัชญาแบบเดิม แต่ความจริงอภิปรัชญาของชาร์ตร์เป็นแบบที่เรียกว่าอภิปรัชญาเชิงปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Ontology) เหตุผลเพราะเขาใช้วิธีการทางปรากฏการณ์วิทยาในการสืบค้นความจริง และความจริงอันนั้นก็คือการดำรงอยู่ (existence) ของความเป็นมนุษย์นั่นเอง

ชาร์ตร์กล่าวถึงภาวะโดยใช้ศัพท์เดิมที่นักปรัชญารุ่นก่อนเคยใช้มาแล้วนั่นเองคือ Being มันเป็นความจริงเพียงภาวะเดียวที่มีอยู่แต่ชาร์ตร์แยกมันออกอธิบายเป็นสองภาวะ คือ “ภาวะ-ใน-ตัวเอง” กับ “ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง” ซึ่งก็เป็นภาวะ-เพื่อ-ผู้อื่น และเป็นภาวะ-ใน-โลกอีกด้วย นอกจากนั้นเมื่อต้องการยืนยันภาวะของมนุษย์จึงใช้คำว่ามีอยู่หรือดำรงอยู่ (exist) ดังคำว่า “การ

^{๖๑} ดูรายละเอียดใน กิริติ บุญเจือ, ชุดปัญหาปรัชญา: ปรัชญาลัทธิอัตถิภาวนิยม, หน้า ๙๖.

ดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ”(existence precedes essence) โดยใช้การพิจารณาจาก“อัตวิสัย” (subjectivity) และ“จิตสำนึก” (consciousness) จนได้พบ“ธาตุแท้” (facticity) ของมนุษย์ว่าการดำรงอยู่ของมนุษย์ มีความว่างเปล่า เสรีภาพ ความปวดร้าว (anguish) การทำลายล้าง หรือการสูญวิบัติภายในใจตัวเอง (nihilation) เป็นลักษณะของความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในความเป็นมนุษย์ ดังจะได้นำมาวิเคราะห์เป็นลำดับไป

ก. ภาวะ ๒ ชนิด (Two kind of beings)

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องภาวะนี้ปรากฏในหนังสือสำคัญเรื่อง“ภาวะและความว่างเปล่า (Being and Nothingness)” ซึ่งเป็นผลงานทางด้านปรัชญาที่สำคัญที่สุดของซาร์ตร์ ในหนังสือเล่มนี้ เขาได้อธิบายเนื้อหาหลัก ๆ ที่เป็นการวิเคราะห์ภาวะทางภววิทยา (ontological being) ซึ่งถือว่าเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งของอภิปรัชญา เขาอธิบายมันไว้เป็นสองชนิดด้วยกันคือ“ภาวะ-ใน-ตัวเอง” กับ “ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง”

(๑) ภาวะ-ใน-ตัวเอง (being-in-itself) หมายถึงภาวะที่ปราศจากความสำนึก คือไม่มี ความสำนึกรู้ (non-consciousness) เป็นภาวะมีอยู่อย่างบริสุทธิ์เช่นนั้นที่จะดำรงอยู่ มันไม่สามารถ เป็นสิ่งทั้งมวลของสิ่งต่าง ๆ ได้ทั้งหมด และไม่ใช่เป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะของสิ่ง ที่นอกเหนือไปจากปรากฏการณ์ (noumenon) แต่มันคือภาวะของปรากฏการณ์นั่นเองที่มีอยู่อย่าง บริสุทธิ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ หมายถึงวัตถุทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนั่นเอง มันมีภาวะแน่นทึบ เต็มตัน ตายตัว เป็นเพียงภาวะ (being is) ภาวะคือสิ่งที่มันเป็น (being is what it is) และเป็นภาวะในตัวมัน เอง (being is in itself)^{๖๒} มันเป็นเพียงสิ่งที่สักว่ามีอยู่ แต่ไร้จิตสำนึก เป็นความจริงของส่วนที่เป็น วัตถุในโลกรวมถึงร่างกายของมนุษย์แต่ละคนก็มีภาวะเหล่านี้อยู่ด้วย

(๑) ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง (being-for-itself) ซาร์ตร์นิยามมันไว้ว่าเป็น“ภาวะที่มันไม่เป็น และไม่เป็นสิ่งที่มันเป็น มันคือการปฏิเสธภาวะในตัวมันเอง ซึ่งก็คือสิ่งที่มันเป็นอยู่ ภาวะเพื่อตัวเองนี้ ซาร์ตร์ต้องการแสดงให้เห็นภาวะตรงกันข้ามจากภาวะในตัวเอง ในลักษณะที่ว่า “ถ้าภาวะในตัวเอง เป็นความเต็มบริบูรณ์ในตัวมันเองแล้ว ภาวะสำหรับตัวเองก็มีความพร่องหรือขาด รวมเรียกว่า “ความว่างเปล่า” สิ่งทีภาวะเพื่อตัวเองขาด นั่นก็คือภาวะในตัวเอง ความว่างเปล่าของภาวะเพื่อตัวเอง จึงเป็นความไม่มีของภาวะในตัวเอง มันจึงเป็นโพล่งหรือกลวงในความมีที่เป็นหัวใจของภาวะเพื่อ ตัวเอง

ภาวะเพื่อตัวเองนี้ หมายถึงความสำนึกรู้ (consciousness) เป็นส่วนของความจริงที่เป็น นามธรรม ในที่นี้คือส่วนที่เป็นจิตของมนุษย์นั่นเอง แต่มันไม่ใช่เป็นจิตที่เป็นอัตตา หรือวิญญาณอมตะที่สิ่ง

^{๖๒} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, p. 617.

สถิตยอยู่เบื้องหลักกระแสแห่งสำนึกของมนุษย์ ตามความหมายแบบจิตนิยมดั้งเดิมที่เคยเชื่อถือกันมา มันเป็นเพียงภาวะอย่างหนึ่งที่มิอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่มันเองไม่เป็นได้ และไม่เป็นที่ตัวมันเป็น (a being which is what it is not and is not what it is) มันคือ ความสำนึกรู้ (จิต) ความเป็นจริงของมนุษย์ การเลือกที่อิสระ ทั้งหมดนี้คือความหมายของภาวะ-เพื่อ-ตัวเองที่ชาร์ตร์ใช้แทนกันไปมา^{๖๓} หรือเรียกอีกอย่างว่ากระแสแห่งความสำนึก (stream of consciousness)

ตามความเป็นจริง ภาวะทั้งสองประเภทนี้ เป็นภาวะเดียวกัน แต่มีคุณลักษณะสองอย่างที่แตกต่างกัน เมื่อกล่าวถึงความเป็นมนุษย์ส่วนของร่างกายจะแน่นทึบเป็นวัตถุเหมือนวัตถุภายนอกทั่วไป ส่วนคุณลักษณะของความสำนึกหรือจิตใจเป็นภาวะว่างเปล่า โปร่งใส อันแสดงถึงความขาดพร่องไม่ได้สมบูรณ์แบบเหมือนวัตถุ เพราะความพร่องนี้เองที่ทำให้ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง ต้องการที่จะให้ตัวเองเป็นเหมือนวัตถุ โดยไม่ยอมเป็นสิ่งที่ตัวเองเป็นอยู่ และต้องการเป็นสิ่งที่ตัวเองไม่เป็น นั่นหมายถึงมนุษย์คือสิ่งที่เป็อนาคตได้ แม้เป็นสิ่งที่มิอยู่ในปัจจุบันแต่สามารถผันถึงอนาคตของตัวเองและสามารถสร้างสรรค์มันให้เป็นจริงขึ้นมาได้

การที่ชาร์ตร์นำเสนอทฤษฎีความว่างเปล่าของจิต เป็นการปฏิเสธปรัชญาจิตนิยมสมบูรณ์ในแบบของเฮเกลอย่างหนึ่ง และยังปฏิเสธความสำนึกที่สมบูรณ์อยู่ตลอดเวลาตามทัศนะของฮุสเซอร์ล ที่เชื่อว่ามีอัตตาที่เหนือขึ้นไป (Transcendental ego) กิรติ บุญเจือ แปลว่า “อัตตาอุตตระ” เป็นอัตตาที่คงอยู่เหมือนเดิมเสมอไม่เปลี่ยนแปลง มันคงอยู่เป็นพื้นหลังหรือสิ่งยืนพื้นให้อย่างต่อเนื่องของความเปลี่ยนแปลง ท่ามกลางกระแสของประสบการณ์ บุคคลแต่ละคนมีความรู้สึกตัวได้และต่อเนื่องนั้น ก็มาจากแหล่งกำเนิดของมันที่อยู่ในอัตตาอุตตระ ซึ่งมันทำหน้าที่เป็นหลักการที่เป็นหน่วยรวมของความสำนึก มันอาศัยอยู่ภายในจิต นั่นคือที่มาหรือแหล่งกำเนิดของมัน^{๖๔} ชาร์ตร์จึงปฏิเสธอัตตาถาวร เช่นนี้ที่มันฝังอยู่ภายในจิต เหมือนนอนอยู่ในผลไม้ เป็นการปฏิเสธอัตตาแบบนินทรันนั่นเอง

การอธิบายทฤษฎีอัตตาของชาร์ตร์จึงเป็นอัตตาเชิงประจักษ์จากแนวคิดทางอภิปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับภาวะสองประเภทนี้เอง ทำให้ชาร์ตร์ประสบความสำเร็จ เพราะได้รับการต้อนรับสนับสนุนจากผู้สนใจในงานด้านปรัชญาที่มีมาตั้งแต่อดีต แต่ลักษณะแนวคิดทางภววิทยาของชาร์ตร์ ที่ได้แยกประเภท (classificatory) ของภาวะไว้อย่างชัดเจนนั้น ก็อาจนำพาให้เราเข้าใจไปว่า อภิปรัชญาของชาร์ตร์เป็นแบบทวินิยม ซึ่งไม่ต่างไปจากอภิปรัชญาในยุคต้น ๆ ที่ได้พยายามยืนยันอธิบายเหตุผลที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของมนุษย์และจักรวาลไว้ โดยภาพรวมชาร์ตร์เองไม่ได้พยายามที่จะปฏิเสธหรือต่อต้านแนวคิดอภิปรัชญา ทั้งที่เป็นแบบเอกนิยมหรือแบบทวินิยม เพราะ

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน วิทยา เศรษฐวงศ์, “แนวคิดของชาร์ตร์ว่าด้วยความรับผิดชอบ”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (ภาควิชาปรัชญา)*, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๖๔} Phra Medhidhammaporn (Prayoon Mererk), *Sartre's Existentialism and Early Buddhism*, [Bangkok Thailand: Buddhadhamma Foundation, 1995], p. 98.

มีแต่จะก่อให้เกิดผลเสียหรือเป็นภัยอันตราย แต่ชาร์ตร์เพียงแค่ตั้งข้อสังเกตในลักษณะของแนวคิดในแบบของค่านท์ (Kantians) ที่เกี่ยวกับเหตุผลนิยม^{๖๕} ว่ามันก่อให้เกิดปัญหา ซึ่งเราไม่สามารถหาคำตอบได้ ชาร์ตร์จึงได้อธิบายในหนังสือ “Being and Nothingness” เป็นภววิทยาเชิงปรากฏการณ์ โดยปรับเปลี่ยนวิธีการอธิบายภาวะจากที่มันเป็นนามธรรมมากจนเกินไปนั้น ให้กลายมาเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเริ่มต้นจากการวิเคราะห์แยกมัน (being) ออกเป็นสองประเภทให้แตกต่างกันอย่างชัดเจน และไม่สามารถลดทอนลงได้อีก นั่นก็คือที่มาของ “ภาวะ-ใน-ตัวเอง” กับ “ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง” ประมาณว่า เป็นสิ่งไม่มีสำนึกคือวัตถุ กับสิ่งมีสำนึกคือจิต อันหมายถึงความเป็นมนุษย์ และมีการเพิ่มภาวะที่สามเข้ามาเป็นภาวะ-เพื่อ-คนอื่น (being for other) ไว้อีกด้วย เพราะภาวะทั้งสองประเภทเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกและยังมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ซึ่งเป็นสิ่งมีอยู่ในโลกอีกด้วย

ในเชิงของการนิยามความหมายเรื่องนี้ยังเป็นปัญหาอยู่เหมือนกันว่า “ภาวะ” (being) นั้นมีอยู่อย่างเป็นสิ่งสากลด้วยหรือไม่ หรือมีอยู่เพียงแค่เท่าที่เป็นปรากฏการณ์ หากวิเคราะห์ตามแนวคิดเกี่ยวกับภววิทยาที่กล่าวถึงความจริงสากลแล้ว แนวคิดของชาร์ตร์ก็เป็นการกล่าวถึงสิ่งสากลด้วยเหมือนกัน แต่ชาร์ตร์ไม่ได้ยอมรับความเป็นจริงสากลในแบบเทวนิยม (theism) เพราะชาร์ตร์ได้ปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้าตามที่ชาร์ตร์ให้เหตุผลไว้ว่า “ไม่มีพระเจ้าและไม่มีการออกแบบไว้ล่วงหน้า”^{๖๖} นั่นหมายความว่าไม่มีผู้สร้างสรรค์สิ่งและสรรพสิ่งก็ไม่ได้มีแบบที่สมบูรณ์อยู่เบื้องหลัง โดยเฉพาะความเป็นมนุษย์นั้นไม่มีสิ่งที่เรียกว่าธรรมชาติสากล เช่น ความมีเหตุผล อารมณ์ และกิเลส ตัณหาหรือบาปกำเนิด เป็นการแย้งต่อปรัชญาแบบของเพลโตและปฏิเสธความเชื่อในแบบของศาสนาคริสต์

จากสมมติฐานที่ชาร์ตร์ยอมรับว่า “ภาวะ” สองประเภtdังกล่าว เป็นสิ่งมีอยู่ในโลก (Being in the world) มันจึงเป็นรากฐานสำคัญที่จะทำให้เราสามารถจินตนาการถึงบางสิ่งบางอย่างที่ดำรงอยู่ในโลกได้ เพราะถ้าหากไม่ยอมรับว่ามีภาวะบางสิ่งอยู่ เราก็ไม่สามารถจะกล่าวถึงบางสิ่งได้ หากไม่ยอมรับความขาว สิ่งสีขาวก็จะมี ความสำนึกจึงเป็นการสำนึกถึงบางสิ่งบางอย่างที่เป็นวัตถุแห่งสำนึก แต่ถ้าเพียงแค่นึกมันไม่สามารถรู้ว่าเป็นอะไรได้เลย เช่น เมื่อเรานึกถึงความขาวก็ต้องมีสิ่งที่รองรับความขาวอยู่ เช่น ผ้าขาว ม้าขาว กระดาษขาว เป็นต้น ความขาวไม่ได้มีอยู่ในความว่าง

^{๖๕} เหตุผลนิยม มีทัศนะว่าความรู้ทุกอย่างเริ่มต้นมาจากประสบการณ์ก็จริง แต่ยังเชื่อว่ามีความรู้ที่ไม่ขึ้นกับประสบการณ์อยู่ด้วย และยังเป็นอิสระจากภาพประทับใจที่ได้จากการรับรู้ทางผัสสะนั้นคือ “ความรู้ก่อนประสบการณ์” จะรู้ได้ด้วยอรรถัตถ์ญาณ (intuition) เท่านั้นซึ่งเป็นนามธรรมสูง และค่านท์ยังเชื่อว่ามีสิ่งอยู่นอกเหนือไปจากปรากฏการณ์สิ่งนั้นเขาเรียกมันว่า noumenon หมายถึง ความจริงอย่างหนึ่งที่อยู่เหนือประสบการณ์และเหตุผลสามัญ ซึ่งเรารู้ได้แต่เพียงว่ามี แต่ไม่อาจอธิบายได้ว่ามีสภาพเป็นอย่างไร ซึ่งเป็นทัศนะที่ตรงกันข้ามกับปรากฏการณ์นิยม.

^{๖๖} Jean-Paul Sartre, *Existentialism and Humanism*, p. 39; “there is no God and no prevenient design”

เปล่า แต่มีสิ่งรองรับความขานนั้นอยู่ความขานจึงปรากฏให้รู้ได้แต่ทั้งนี้เราต้องยอมรับว่ามีความขานอยู่ ความมีอยู่ของจิตสำนึก (consciousness) แม้จะเป็นภาวะที่มีอยู่อย่างว่างเปล่า แต่ก็เหมือนหมูนพลึงในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาได้ และมันยังจำเป็นต้องอาศัยร่างกายในการทำงาน แนวคิดทางอภิปรัชญาของชาร์ตรจึงจำเป็นต้องยืนยันถึงภาวะบางอย่างก่อนเป็นอันดับแรกเช่นกัน นั่นก็คือ “ภาวะ=being” นั่นเอง เพื่อเป็นฐานรองรับความมีอยู่ (existence) ของสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะความเป็นมนุษย์ตามที่ชาร์ตรต้องการนำเสนอ การสำนึกจึงต้องสำนึกถึงอะไรบางอย่างไม่ได้สำนึกลอย ๆ

จากแนวคิดดังกล่าวก็ทำให้นักปรัชญาหลายคนกล่าวหาว่า ปรัชญาของชาร์ตรก็เป็นแบบทวินิยม (dualistic)^{๖๗} แต่บางคนก็เห็นว่าสูตรที่ชาร์ตรใช้นั้นการอธิบายเกี่ยวกับ “ภาวะ-เพื่อตัวเอง” เป็นศูนย์กลางของมนุษย์โดยใช้รูปแบบ (วิธีการ) แยกความภาวะ (being) ออกเป็นสองส่วนนั้น ในความเป็นจริง หากจะกล่าวว่า ชาร์ตรเป็นพวกทวินิยมก็ไม่ตรงนัก เพราะชาร์ตรได้ปฏิเสธแนวคิดแบบทวินิยมที่เคยมีมาก่อนหน้านั้นแล้ว โดยเฉพาะแนวคิดของเดส์การ์ตที่เชื่อว่ามนุษย์มีองค์ประกอบ ๒ อย่างที่เป็นสิ่งเป็นจริงทั้งคู่ นั่นคือกายกับจิต ทั้งสองล้วนเป็นความจริงที่มีอยู่เป็นสาร (substance) คือ สารกายมีคุณลักษณะทางกายภาพ และสารจิตที่มีคุณลักษณะทางจิต สิ่งทั้งสองนี้ต่างเป็นสารด้วยกันทั้งคู่แต่แตกต่างกันปฏิเสธสัมพันธ์กันอยู่^{๖๘} ประเด็นนี้ สุนัย ครองยุทธ วิเคราะห์ไว้ว่า “กายเป็นสิ่งที่กินที่ (extended thing) ส่วนจิตเป็นสิ่งที่ไม่กินที่ (unextended thing) แต่ความจริงทั้งสองชนิดนี้กลับแยกขาดจากกันอย่างเด็ดขาด จึงเกิดปัญหาตามมาว่า ความจริงทั้งสองเมื่อแยกขาดจากกันอย่างเด็ดขาดแล้วจะมีความสัมพันธ์กันได้อย่างไร จึงเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ไม่จบ^{๖๙} สำหรับแนวคิดของชาร์ตรแก้ปัญหาข้อนี้ได้หรือไม่ หากวิเคราะห์ถึงแม้ชาร์ตรจะแยกภาวะ (being) ออกเป็นสองประเภทก็จริง แต่ทั้งสองประเภทไม่ได้แยกขาดจากกันอย่างเด็ดขาด ตรงกันข้ามกลับมีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออกโดยเฉพาะเมื่อกล่าวถึงความเป็นมนุษย์ที่มีร่างกายกับจิตสำนึกนั้นยังคงสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกเหมือนเป็นสิ่งเดียวกัน หรือแม้เมื่อกล่าวถึงวัตถุภายนอกก็ไม่ได้แยกโดยเด็ดขาดจากจิตสำนึกของมนุษย์ และความสำนึกก็ไม่ได้แยกขาดจากวัตถุแห่งสำนึกเช่นกัน ถึงแม้วัตถุภายนอกทั้งหลายเหล่านั้นจะมีอยู่ได้ด้วยตัวมันเองก็จริง แต่ก็ไร้ความหมายถ้าขาดความสำนึกของมนุษย์ และส่วนหนึ่งมันก็คือร่างกายของมนุษย์เองทั้งของตนเองและของคนอื่นที่มีความสัมพันธ์กันอยู่เหมือนเป็นวัตถุแห่งสำนึกของกันและกัน หรือเป็นอารมณ์ของจิตของกันและกัน (คล้ายจิตกับอารมณ์ของจิตในพุทธปรัชญา) ถ้าหากแยกวัตถุกับจิตออกจากกันอย่างเด็ดขาดเหมือนที่เดส์การ์ตทำ ความเป็นมนุษย์ก็

^{๖๗} Hazel Estella Barnes, *An Existentialist Ethics*, [New York: Alfred A. Knopf, 1967], p. 14.

^{๖๘} Diané Collinson and Kathryn Plant, *Fifty Major Philosophers*, Second edition, [London: Routledge, 2006], p. 238.

^{๖๙} ดูรายละเอียดใน สุนัย ครองยุทธ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่*, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๓๔), หน้า ๘๓.

จะไม่หลงเหลืออีกต่อไป ดังนั้นความเป็นมนุษย์จึงมีทั้งร่างกายและจิตใจ หากสูญเสียสิ่งหนึ่งสิ่งใดไป เท่ากับหมดสิ้นภาวะความเป็นมนุษย์ ดังคำกล่าวที่ว่า “การสูญเสียภาวะ-ใน-ตัวเอง....คือความไร้ตัวตนอย่างสิ้นเชิง”^{๗๐} ตามแนวคิดนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า หากไม่มีมนุษย์เลยสิ่งต่าง ๆ ก็ไม่มีอยู่ ความมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ มีได้เพราะมนุษย์มีอยู่ หรือมันจะมีอยู่เองแต่มันก็ไร้ความหมาย จะเห็นว่าความมีอยู่ของมนุษย์จึงสำคัญกว่าสิ่งใด เมื่อมีมนุษย์อยู่จึงสามารถสร้างสสารต่าง ๆ

ข. ลักษณะของภาวะ ๒ ชนิด

ภาวะทั้งสองชนิดดังกล่าวมา มีลักษณะที่แตกต่างกัน ตามที่ชาร์ตรอธิบายไว้ และสามารถแยกออกวิเคราะห์เป็นลักษณะเฉพาะของมันได้ดังต่อไปนี้

(๑) ลักษณะภาวะ-ใน-ตัวเอง

ภาวะ-ใน-ตัวเอง มีลักษณะสำคัญคือ มันเป็นเพียงอัตถิภาวะ^{๗๑} คือมันเป็นเพียงสิ่งที่มีอยู่และมีอยู่ในตัวมันเอง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับสิ่งใด ในที่นี้หมายถึงไม่มีผู้สร้างหรือสิ่งกำหนดให้มันมีให้มันเป็น มันเป็นสิ่งที่ไม่มีควมสำนึกหรือมีจิตสำนึกที่สามารถจะกล่าวได้ว่ามีสสารัตถะ(essence) หรือความหมายใด ๆ มันเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างเป็นอิสระจากการเฝ้าสังเกตใด ๆ หมายถึงวัตถุทุกสิ่งที่มีอยู่ในโลกนั้น มันมีอยู่ด้วยตัวมันเอง จะมีใครไปรับรู้มันหรือไม่มันก็มีอยู่ของมันอย่างนั้น มันไม่ได้พร้อมหรือขาด มันเป็นสิ่งสมบูรณ์ในความหมายที่ว่า “มันเป็นอย่างที่มีมันเป็น”^{๗๒} คือเป็นอะไรมันก็เป็นอยู่อย่างนั้น มันไม่มีความสำนึกที่จะเป็นสิ่งที่มันยังไม่ได้เป็น เช่น ก้อนหินมันไม่เคยไผ่ฝันอยากจะเป็นกระเบื้องปูพื้นบ้านเศรษฐี ต้นไม้มันไม่เคยไผ่ฝันอยากจะเป็นเก้าอี้ที่สวยงาม อย่างไรก็ตามทั้งก้อนหินและต้นไม้ เราต่างให้ความหมายแก่มัน แต่ตัวของมันเองไม่ได้มีความหมายอะไรเลย

ชาร์ตรได้อธิบายไว้ว่า มันเป็นปรากฏการณ์ของภาวะ (being) และสิ่งที่ดำรงอยู่ (existent thing) มันก็เป็นเพียงหน้าที่ที่จะมีอยู่เป็นอยู่ (เช่นนั้น) (เหมือนตถตาในแนวคิดของพุทธทาส) และเขาต้องการที่จะแยกมันออกจากจิตสำนึกที่เขาเรียกมันว่า เป็นรากฐานของสิ่งมีอยู่ ที่เคยนำเสนอไว้ในปรัชญาก่อน ๆ และเป็นสิ่งที่เราไม่เคยลบมันออกไปจากความคิดได้ ภาวะ-ใน-ตัวเองนั้น ชาร์ตรกล่าวต่อไปอีกว่า ถึงแม้ความหมายของมันจะกลายเป็นสิ่งที่มิได้ด้วยตัวมันเอง คือ (ไม่ต้อง

^{๗๐} Kordela, Aglaia Kiarina, *Being, Time, bios: capitalism and ontology*, [New York: Albany, 1963], p. 83; “The missing in-itself...is pure absence.”

^{๗๑} เนื่องน้อย บุญเนตร, *จริยศาสตร์ตะวันตก: ค้านท์ มิลล์ ฮอบส์ รัสเซลล์ ชาร์ลส์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๔.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔.

ขึ้นกับสิ่งอื่น) ข้อนี้ก็แตกต่างจากความมีอยู่ของสิ่งมีชีวิตคือมนุษย์ได้อย่างชัดเจน^{๗๓} จึงสรุปลักษณะเฉพาะของภาวะ-ใน-ตัวเองว่า มันมีลักษณะอยู่ ๓ ประการดังนี้

(๑) ภาวะเป็นอยู่ (being is)

(๒) ภาวะมี-ใน-ตัวมันเอง (being is in itself) นั่นคือมันเป็นสิ่งที่มีโดยไม่มีสาเหตุ ในความหมายทางอภิปรัชญามันคือความมีอิสระจากสิ่งที่สร้างมันขึ้นมา

(๓) ภาวะเป็นสิ่งที่มันเป็น (being is what it is)^{๗๔} ตัวอย่างเช่น ภาวะของก้อนหิน โตะ แก้ว มันก็เป็นก้อนหิน หรือโตะแก้วอยู่อย่างนั้น มันไม่มีวันจะกลายเป็นอย่างอื่นนอกจากเป็นก้อนหิน หรือเป็นโตะเป็นแก้ว

คำว่า “ในตัวเอง” จึงหมายความว่า วัตถุเป็นตัวของมันเองหรือตัวเองอย่างเดียวกัน ไม่มีอะไรในวัตถุนั้นหรือวัตถุใด ๆ ที่นอกเหนือไปกว่าสิ่งที่มันเป็นอยู่ในปัจจุบัน เช่น ขวด ก้อนหิน ภูเขา หรือบ้านเท่าที่เป็นอยู่^{๗๕} สิ่งที่มีอยู่ตามทัศนของชาร์ตร์ที่ว่า “การมีอยู่มันไม่ได้จำเป็นอะไร มีอยู่ก็หมายความว่ามีความเพียงว่ามีอยู่ที่นั่น”^{๗๖} มันจึงไม่ได้เป็นอะไรนอกจากมนุษย์ไปให้ค่าหรือความหมายแก่มันเอง อีกอย่างหนึ่ง การมีอยู่ของมันมิได้มุ่งมันที่จะบ่งบอกไปถึงว่ามันมีอะไรที่เป็นสาเหตุ (Causes) ที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังของมันขณะนั้นบ้าง วัตถุนั้นไม่มีอะไรที่นอกเหนือจากสิ่งที่มันเป็นอยู่ในปัจจุบันที่มันเปิดเผยความลับของตัวเองอยู่ตลอดเวลา มนุษย์เท่านั้นไปบอกว่า นั่นคือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเมื่อเข้าใจว่ามีสิ่งถูกสร้างจึงจำเป็นต้องมีผู้สร้าง เหมือนบ้านหลังหนึ่งถูกสร้างขึ้นมาโดยนายช่างหรือวิศวกรผู้ชำนาญการ

มีข้อสังเกตอยู่ว่า “ภาวะในตัวเอง” มันแสดงลักษณะพิเศษ (characterize) คือมีอยู่ในตัวมันเอง นั่นคือ เป็นอยู่ในตัวเอง ดำรงอยู่ในตัวของมันเอง ข้อนี้มันเป็นพื้นฐานที่ยืนยันในเชิงอภิปรัชญาที่ชาร์ตร์กำลังพูดถึงผลที่เกิดขึ้นว่า มิได้เป็นได้ในตัวมันเองโดยไม่มีสาเหตุ ถ้ามันมีสาเหตุมันจะไม่เป็นในตัวเอง คือจะต้องมีสิ่งอื่นที่ทำให้มันเป็น เช่นวัตถุทางธรรมชาติ เมื่อเราเกิดมาก็เห็นมันมีอยู่ของมันอย่างนั้นเอง เราไม่เคยเห็นผู้ที่สร้างมันขึ้นมาเลย ไม่เหมือนกับแก้วที่ตั้งอยู่ในห้องเราเคยมีประสบการณ์ว่ามีช่างผู้ชำนาญทำมันขึ้นมา

^{๗๓} Catalano, Joseph S., *A Commentary on Jean-Paul Sartre's Being and Nothingness*, [Chicago: The University of Chicago Press, 1974], p. 42.

^{๗๔} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, translated by Hazel E. Barnes, [London and New York, 1957]. p.22.

^{๗๕} Kenneth Shouler, *The Everything: guide to understanding philosophy*, [United States of America: Adams Media, 2008], p. 247.

^{๗๖} รัฐพล เพชรบดี, “ชาร์ตร์, การมี กับปฐมบทของ แอ็บสเอร์ดี (ตอนที่ ๑)”, (ออนไลน์) แหล่งที่มา: <http://www.midnightuniv.org/> (๒๔ เม.ย. ๒๕๕๗).

แต่บางครั้งเมื่อเราพูดถึงสาเหตุ (causes) ก็เป็นการรวมหรือบรรจุเอาผลของมันไว้ในนั้น โดยปริยาย ดังนั้นผลที่ออกมาจึงถูกมองว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากสาเหตุ จึงทำให้ผู้ที่เชื่อถือในลัทธิแบบมีผู้สร้าง (creator) หรือเชื่อในพระเจ้าเป็นเจ้า (God) ก็จะหมายอ้างเอาว่า ความคิดทางอภิปรัชญาของชาร์ตว์ในเรื่องการดำรงอยู่ (existence) นั้น ก็ยังสลัดไม่หลุดไปจากพระเจ้า เพราะคำว่า “ภาวะในตัวเอง” มันสื่อถึงหรือเป็นการบ่งชี้ว่ามี “บางสิ่งบางอย่าง” ที่อยู่เบื้องหลัง เหมือนการรวมหรือบรรจุตัวมันเองไว้ในผลหรือภาวะที่มีอยู่นั้นด้วย แต่ตรงกันข้าม “ภาวะในตัวเอง” หรือ “วัตถุ” ที่ชาร์ตว์กำลังพูดถึงนั้น “มันไม่มีสาเหตุ” (non-causes) ข้อนี้ก็เป็ผลมาจากการที่ชาร์ตว์มีจุดยืนที่เชื่อว่า “ไม่มีผู้สร้างและสิ่งที่ถูกสร้าง” มีแต่ภาวะของสิ่งที่ดำรงอยู่ได้เอง

(๒) ลักษณะภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง

ลักษณะของภาวะ-เพื่อ-ตัวเองนั้น ถูกระบุไว้ว่า เป็นสิ่งที่มันไม่ได้เป็น และไม่เป็นสิ่งที่มันเป็น มันเป็นศักยภาพของเราที่มีมากกว่าที่เราเป็น ชาร์ตว์ระบุถึงลักษณะความเป็นมนุษย์กับจิตสำนึก มีความแตกต่างจากลักษณะของวัตถุ คือมนุษย์มีทั้งอดีตภาวะและการสำนึกรู้เป็นลักษณะ มีอยู่ก็ลักษณะนั้น จากที่นักปรัชญาซึ่งได้ศึกษาปรัชญาของชาร์ตว์ระบุไว้ตรงกันว่ามี ๓ ลักษณะเช่นเดียวกัน คือ

(๑) มันมีอยู่ (It is) คือไม่มีคำอธิบายว่าทำไมจึงมีอยู่ หมายถึงไม่มีเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งที่เพียงพอสำหรับการอธิบายว่าทำไมมันถึงมีอยู่

(๒) มันไม่ได้เป็นในตัวเอง (It is not in-itself) ในกรณีนี้ มีความหมายว่ามันไม่ได้เกิดจากอะไรบางอย่างทางอภิปรัชญา มันไม่ได้ขึ้นอยู่กับเหตุผลอื่นใด นั่นหมายความว่ามันมีสาเหตุ คือมันไม่ได้เป็นอะไรในการมีอยู่ของมัน แต่มันขึ้นอยู่กับสถานการณ์

(๓) มันเป็นสิ่งที่ไม่ได้เป็นและไม่ได้เป็นสิ่งที่มันเป็น (It is what is not and it is not what it is) นั่นคือมันมีการปฏิเสธทุกอย่างที่ผ่านมันไป^{๗๗} คือมันสามารถเอื้อมเอาอนาคตมาเป็นตัวมันเองได้ ทั้งที่มันยังไม่ได้เป็นสิ่งนั้นเลย โดยมีการสูญวิติภายในแล้วยึดเอาสิ่งใหม่เข้ามาเป็นตัวเอง

ลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้เป็นของภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง ความจริงชาร์ตว์ให้ความหมายมันไว้เพียงแค่สองลักษณะตามข้อที่ ๓ ว่า ภาวะซึ่งเป็นสิ่งที่มันเองไม่เป็น และไม่เป็นสิ่งที่มันเองเป็น^{๗๘} เท่านั้น แต่เนื่องจากมันเป็นภาวะเช่นเดียวกับภาวะ-ใน-ตัวเอง นักวิชาการจึงอธิบายเพิ่มเป็น ๓ ลักษณะเหมือนภาวะในตัวเอง แต่ตรงกันข้ามกัน เพราะมันมี (it is) แต่มันไม่ได้เป็นอะไรในตัวเอง

^{๗๗} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, Translated by Hazel E. Barnes, [New York: Washington Square Press, 1956], p. 170.

^{๗๘} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, p. 58; “a being which is what it is not and which is not what it is”.

เหมือนวัตถุ เช่นลักษณะของวัตถุจะแน่นทึบในตัวมันเองเป็นต้น แต่ภาวะเพื่อตัวเองมันเป็นเพียงภาวะที่อาศัยวัตถุหรือภาวะในตัวเอง ในการสำนึก รู้ ชาร์ตรอธิบายว่า มันจะต้องมีวัตถุ (อารมณ์) ไม่มีวัตถุก็ไม่มีสำนึก

ความสำนึก (consciousness) จึงมีความสำคัญ เป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่เปิดเผยถึงการดำรงอยู่ (existence) มันเป็นกระบวนการของสิ่งที่เผยให้เห็นถึงความเข้าใจและกระบวนการในการแสวงหาความหมายอยู่เสมอ^{๗๙} ดังนั้นมันจึงไม่ได้มีในตัวมันเอง ความสำนึกจึงต้องสำนึกถึงบางสิ่งบางอย่างเสมอ

คำว่า “เป็นสิ่งที่มันไม่ได้เป็น และ ไม่เป็นสิ่งที่มันเป็น” นั้นหมายความว่าอย่างไร คำนี้เป็น การกล่าวถึงลักษณะของจิตมนุษย์ ซึ่งสามารถวิเคราะห์เป็นสองนัยด้วยกัน นัยแรก ตามความเป็นจริง จิตสำนึกมีความว่างเปล่าในตัวของมันเอง (consciousness is its own nothingness) มันจึงมีการปฏิเสธความว่างภายใน แล้วไปสนใจสิ่งภายนอกแล้วกลมกลืนเข้ามาเป็นตัวเอง นัยที่สอง เป็นเรื่องของการโยยหาอนาคตที่ยังมิได้เป็น และไม่เป็นสิ่งที่มันเป็น เป็น นั่นก็คือไม่ยอมรับภาวะความว่างเปล่าภายใน หมายความว่า มันมีโชติดีที่เคยเป็นมาแล้ว และมีโชติอนาคตที่ยังมาไม่ถึง (มัน) มีอยู่เฉพาะ ปัจจุบันแต่มีอยู่อย่างว่างเปล่าคือยังไม่มีไม่เป็นอะไร^{๘๐} ในความหมายนี้อาจรู้สึกว่ามันขัดแย้งกัน ระหว่าง “มีอยู่” กับ “ว่างเปล่า” แต่ความจริงไม่ได้แย้งกัน เพราะความสำนึก (consciousness) มีอยู่แต่เป็นเพียงสำนึกที่ยังมิได้เป็นอะไร ความสำนึกจึงเป็นเพียงความว่างเปล่า ดังนั้นความว่างเปล่า จึงเป็นคุณลักษณะของความสำนึก (จิต) คือ ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง คำว่า “เพื่อ-ตัวเอง” หมายถึงว่ามันเป็นสิ่งไม่มีตัวตน มันเป็นพลวัต (จิตเกิดดับ) มันมีการปฏิเสธภายในหรือการสูญญาวัตติ (nihilation) ใน ตัวของมันเองให้หมดความหมาย แต่ไปสนใจภาวะ-ใน-ตัวเองอื่น (วัตถุ) ให้มีความหมายขึ้นมาแทน จึง ดูเหมือนว่า “ภาวะ-ใน-ตัวเอง” มันมีอำนาจในการดึงดูดความสนใจภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง ให้กระโจนเข้าหา จนทำให้มันเองมีความเป็นเอกภาพกับภาวะ-ใน-ตัวเองที่มันสนใจ แล้วนำมาเป็นศักยภาพหรือ กลายเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของมัน

ภาวะเพื่อตัวเองก็คือสิ่งมีชีวิตที่มีจิตสำนึก(นี่คือหลักของความแตกต่างระหว่างสิ่งสองสิ่ง ความมีสติคิดได้ ความสามารถในการสะท้อนและความตระหนักถึงตัวเอง เช่นเดียวกับการเป็นตัวตน ของตัวเองอย่างหนึ่ง) ซึ่งทำให้มันแตกต่างจากสิ่งอื่น ๆ ทุกชนิด มันมีความสัมพันธ์ทั้งกับตัวเองกับคนอื่นและบรรดาสิ่งอื่น ๆ ด้วย ความมีสติคือความสำนึกถึงบางสิ่งบางอย่าง(consciousness is conscious to something) ซึ่งหมายถึงอุตรภาวะ (transcendence) อันเป็นโครงสร้างที่เป็น ส่วนประกอบของจิตสำนึก นั่นคือการมีสติที่ปรากฏออกมาสนับสนุนโดยเป็นสิ่งที่มันไม่ได้เป็นตัวเอง^{๘๑}

^{๗๙} Ibid, p. 24.

^{๘๐} ดูรายละเอียดใน วิทยา เศรษฐวงศ์, “แนวคิดของชาร์ตรว่าด้วยความรับผิดชอบ” หน้า ๖.

^{๘๑} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, p.17.

ข้อสังเกตคำที่ชาร์ตร์นำมาใช้เป็นคำเดียวกันกับที่ฮูสเซอร์ลใช้คือ transcendence แต่มีความหมายที่แตกต่าง หมายถึงเป็นโครงสร้างของจิตที่มีความรู้สึกนึกคิดเท่านั้นไม่ได้เป็นตัวตนหรือภาวะที่นอกเหนือไปจากความสำนึกเอง

ลักษณะทั้งสองประเภทนี้ตามทัศนะของชาร์ตร์อาจกล่าวได้ว่าเป็นธาตุแท้ (facticity) ของภาวะที่เป็นวัตถุ และภาวะที่เหนือกว่าวัตถุ (transcendence) คือ จิตนั่นเอง สิ่งทั้งสองประเภทนี้มีความสัมพันธ์กันอยู่ไม่ได้แยกขาดจากกันก็จริง แต่ก็สามารถแยกอธิบายให้เป็นสองภาวะได้ จึงมีการอธิบายเชิงเปรียบเทียบเอาไว้ว่าเป็นรูปธรรมว่า

“ภาวะ-ใน-ตัวเอง เปรียบเหมือนวัตถุใดก็ได้ ส่วนภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง เปรียบเหมือนกระจกเงา วัตถุสะท้อนภาพตัวเองในกระจกเงา แต่กระจกเงาก็ไม่ได้มีสารัตถะอะไรในตัวของมัน มันเป็นแต่เพียงการสะท้อนภาพวัตถุในตัวเอง กระนั้น กระจกเงาก็แตกต่างหากจากวัตถุ และไม่เคยมารวมกับวัตถุ”^{๘๒}

จากความสัมพันธ์ของภาวะสองชนิดดังกล่าว อาจเป็นคำตอบสำหรับคำถามที่ว่า ภาวะ-เพื่อ-ตัวเองเกิดขึ้นได้อย่างไร คำตอบก็คือ มันเกิดขึ้นโดยอาศัยสิ่งที่เรียกว่าภาวะในตัวเองเป็นตัวดึงดูดกระตุ้น สนับสนุน หรือสะท้อน ถ้าหากไม่มีสิ่งที่เรียกว่าภาวะในตัวเอง (วัตถุรวมถึงร่างกาย) ความสำนึกก็จะเกิดขึ้นไม่ได้

ดังนั้นการยอมรับภาวะ (being) จึงเป็นเหมือนฐานรองรับสนับสนุนให้ความสำนึกรู้เกิดขึ้นได้หรือเป็นไปได้ แต่มันมีอยู่เพียงเท่าที่วัตถุในโลกที่มีอยู่^{๘๓} เพราะไม่มีอะไรที่เกิดจากความว่างเปล่า แต่ความว่างเปล่าก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ได้ ภาวะเพื่อตัวเองนั้นมีอยู่อย่างว่างเปล่า คือยังไม่มีอะไร จึงอาจเข้าใจไปว่าชาร์ตร์เป็นพวกสุญนิยม แต่ความจริงแม้ชาร์ตร์จะบอกว่า ชีวิตไม่ได้มีความหมายในตัวเองมาตั้งแต่เกิดก็จริง แต่ชาร์ตร์ก็ไม่ได้หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างไร้ความหมาย (ไปเสียหมด) เขาจึงไม่ใช่พวกสุญนิยม”^{๘๔} แต่ที่ชาร์ตร์ กล่าวเช่นนั้นก็เพราะต้องการจะยืนยันว่า ความสำนึกรู้โดยตัวมันเองนั้นไม่ได้เป็นอะไร แต่มันต้องรับรู้อะไรบางอย่างเสียก่อน เพราะสติจะระลึกถึงบางสิ่งบางอย่างเสมอ และ “บางสิ่งบางอย่าง” นี้ (ก็คือภาวะ-ใน-ตัวเอง) รวมถึงจิตสำนึกเองด้วยก็มีอยู่แล้ว^{๘๕} นักวิชาการไทยกล่าวว่าฌอง-ปอล ชาร์ตร์ไม่ยอมรับแนวคิดแบบอภิปรัชญา แต่ก็ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่เห็นต่างว่า แนวคิดของชาร์ตร์เป็นแนวคิดแบบอภิปรัชญา แต่พรรณนาใน

^{๘๒} ดูรายละเอียดใน วิทยา เศรษฐวงศ์, “แนวคิดของชาร์ตร์ว่าด้วยความรับผิดชอบ” หน้า ๖.

^{๘๓} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, p. xxxvii.

^{๘๔} โยสไตน์ กอร์ดอร์ (เขียน) สายพิณ ศุพุทรมงคล (แปล), *โลกของโซฟี: เส้นทางจินตนาการสู่ประวัติศาสตร์ปรัชญา*, หน้า ๔๖๕.

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๕.

เชิงปรากฏการณ์ ชาตร์กล่าวว่า “เมื่อเราเริ่มการวิเคราะห์ สิ่งที่จะปรากฏขึ้นกับเราก็คือเราจะได้พบรูปแบบของภาวะ (beings) สองอย่างเหล่านี้” และที่ชาร์ตร์นำมาใช้นั้นหมายถึงองค์ประกอบของ “ความเป็นมนุษย์กับสิ่งที่มีอยู่ในโลก” (human being and being-in-the world) ซึ่งก็ยังมีผู้ตั้งข้อสงสัยอยู่เหมือนกันว่าในทางอภิปรัชญาหมายถึง “สิ่งสากล” ในแบบแนวคิดของปรัชญายุคก่อนด้วยหรือไม่ คำตอบนี้จึงไม่น่าจะใช่เพราะชาร์ตร์ได้มีท่าทีที่แย้งต่อแนวคิดอภิปรัชญาแบบยุคก่อนอยู่แล้ว นอกจากนี้ก็อรรถิภาวนิยฝ่ายเทวนิยมจะบอกว่าภาวะนั้นแหละคือแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่ง

ค. ภาวะเพื่อผู้อื่น (being for others)

ฌอง-ปอล ชาร์ตร์ได้ดำเนินการวิเคราะห์อภิปรัชญาแบบปรากฏการณ์วิทยาเพื่อเป็นการตรวจสอบลักษณะของการดำรงอยู่ของเราที่มีอยู่ในประสบการณ์โดยตรงและเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกโดยทั่วไป การที่ชาร์ตร์ได้แยกภาวะออกเป็นสองประเภทดังกล่าวไว้ จึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีวัตถุประสงค้อยู่อย่างน้อย ๒ ประการ คือ

ประการแรก เพื่อกำหนดหมายความสัมพันธ์ของตัวเรากับสิ่งภายนอก นั่นคือความสำนึกของเรากับวัตถุภายนอกหรืออารมณ์

ประการที่สอง เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ของความสำนึกรู้ตัวเองของภาวะเพื่อตัวเองว่ามีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นที่เป็นสิ่งภายนอกตัวเองอยู่เสมอ

ความสัมพันธ์สองประการดังกล่าวก็มีอยู่ในบุคคลอื่นเพราะตัวเราด้วย โดยชาร์ตร์ได้แถลงว่า “สารัตถะของภาวะเพื่อตัวเองของฉัน ต้องเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ขั้นต้นระหว่างความสำนึกของฉันและของคนอื่น”^{๔๖} นั่นหมายความว่าความสำนึกเกี่ยวกับตัวตนของเราก็มีความสัมพันธ์อยู่กับสำนึกเกี่ยวกับตัวตนของคนอื่นด้วยเช่นกัน

ฉะนั้นภาวะในตัวเองและภาวะเพื่อตัวเองจึงเป็นภาวะเพื่อผู้อื่นและเป็นภาวะในโลกด้วย ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์กันนั่นเอง แต่ในความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ นั้นตรงจุดนี้แนวคิดของชาร์ตร์ออกจะค่อนข้างเป็นไปในทางลบอยู่มาก ดังในบทละครเรื่อง ไม่มีทางออก (No Exit) ที่ปรากฏวลีอันโด่งดังว่า “นรกคือคนอื่น” หมายถึงว่า เพราะการมีคนอื่นอยู่จึงทำให้เราไม่เป็นตัวของตัวเอง และไม่กล้าแสดงอะไรออกมาอย่างตรงไปตรงมาได้ จำต้องเสแสร้ง มนุษย์จึงมักใส่หน้ากากเข้าหากัน ตามทัศนะของชาร์ตร์นั้น มนุษย์ด้วยกันเองนั่นแหละที่ทำให้มนุษย์ด้วยกันเกิดความรู้สึกอับอายขายหน้าเป็นลักษณะของ “ภาวะ-เพื่อ-คนอื่น” มันเป็นไปได้เฉพาะสำหรับบุคคลที่รู้สึกแบบนี้ เพราะคนอื่น ๆ สามารถมองพวกเขาเป็นวัตถุ (ที่น่าอับอายขายหน้า) ในโลก ไม่มีใครรู้สึกอายหรือขายหน้าถ้าอยู่

^{๔๖} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, p. 341.

คนเดียว^{๘๗} แต่เมื่อใดที่เราอยู่ต่อหน้าคนอื่น แล้วรู้สึกเขินอาย จนบางครั้งทำให้เราสูญเสียความเชื่อมั่นในตัวเอง เมื่อนั้นตัวเราก็คือ “ภาวะ-เพื่อ-ผู้อื่น” เมื่อใดที่เราเห็นคนอื่นที่อยู่ต่อหน้าเราแล้วรู้สึกเขินอาย เมื่อนั้นคนอื่นก็จะเป็น “ภาวะ-เพื่อ-เรา” ด้วยเช่นกัน นี่คือการสัมพันธ์ของภาวะในโลก

ถามว่าทำไมชาร์ตร์จึงได้ตั้งสมมุติฐานความเป็นไปได้ของภาวะ (Being) ไว้ถึงสามอย่างคือ (๑) ภาวะในตัวเอง (๒) ภาวะเพื่อตัวเอง (๓) ภาวะเพื่อคนอื่น

การที่ชาร์ตร์ได้พิจารณาแยก “ภาวะ-ใน-ตัวเอง และ ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง” ออกจาก “ภาวะ-เพื่อ-คนอื่น” นั้น ก็เพื่อที่จะอธิบายหรือชี้แจงว่า “สิ่งมีอยู่-ใน-โลก” คือ “ภาวะ-ใน-ตัวเอง” หมายถึงวัตถุต่าง ๆ ของโลก ในขณะที่ “ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง” นั้นหมายถึงภาวะที่เป็นไปได้สำหรับความสำนึกคือสติได้แก่จิต หมายถึงตัวเราซึ่งไม่ได้มีอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่มีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่มีภาวะเพื่อตัวเองอยู่ด้วยเหมือนกัน รชฎะ สาตราวุธ กล่าวว่า สัต=ภาวะ ชนิดที่สามมิใช่ภาวะที่ดำรงอยู่อย่างเอกเทศอย่างภาวะในตัวเองและภาวะเพื่อตัวเอง หากแต่เป็นสถานการณ์ที่ภาวะเพื่อตัวเองจำนวนมากกว่าหนึ่งขึ้นไปมาพบกัน การพบกันนี้ทำให้ภาวะเพื่อตัวเองผู้หนึ่งอยู่ภายใต้ “การมอง” ของภาวะเพื่อตัวเองอีกผู้หนึ่ง ชาร์ตร์กล่าวไว้ในประเด็นนี้ว่า

“ผมเพิ่งจะทำอะไรบางอย่างซุ่มซ่ามและหยาบคาย การกระทำนั้นติดอยู่กับตัวผมเอง ผมมิได้ตัดสินใจการกระทำของผม ไม่แม้แต่จะตำหนิมัน ผมมองมันเป็นเรื่องธรรมดาในรูปแบบของวัตถุเพื่อตัวเอง แต่ทันใดนั้นผมก็ได้เงยหัวขึ้น มีคนบางคนอยู่ตรงนั้นและเห็นผม ผมตระหนักทันทีถึงความซุ่มซ่ามของผม ผมอาย แน่นนอนการอายนั้นมีใช้การมองมาที่ตัวเองหากแต่เป็นเพราะมีคนอื่นปรากฏอยู่...ผมอายตราบเท่าที่ผมปรากฏต่อหน้าคนอื่น”^{๘๘}

ในเรื่องความสัมพันธ์กับคนอื่น ชาร์ตร์อาจถูกมองว่ามีทัศนะต่อความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่ย่ำแย่อยู่สักหน่อย เนื่องจากในบทละครเรื่องไม่มีทางออกหรือปิดประตู (No Exit) ที่ชาร์ตร์สมมติตัวละครไว้ ๓ ตัว คือ “การ์แซง” เป็นนักหนังสือพิมพ์นิยมสันติภาพ เขาเป็นบุรุษผู้ไม่เคยยอมรับความเป็นจริงของตัวเอง ส่วน “อีเนซ” เธอเป็นหญิงที่หลงใหลรสหวานในเพศเดียวกัน และ “เอสแตล” คือหญิงสาวที่ต้องการจะเป็นที่หนึ่งในหัวใจของทุกคน ทั้ง ๓ ต่างถูกจับมาอยู่รวมกันในห้อง โดยที่คิดว่าเป็นเรื่องบังเอิญ แต่ทว่าเรื่องบังเอิญเหล่านั้นต่างก็มีเหตุผลลึกลับแฝงอยู่ ผลสุดท้ายแล้วทั้ง ๓ จะหาทางออกไปจากสถานการณ์นี้ได้หรือไม่ หรือแท้จริงแล้วเขาทั้งสามกำลังตกอยู่ใน “นรก” ที่ไม่มีทางออกไปได้เลย เรื่องนี้สนับสนุนความหมายของภาวะเพื่อผู้อื่น

^{๘๗} Ibid., p. 222.

^{๘๘} รชฎ สาตราวุธ (ผู้เรียบเรียง), “อัตถิภาวนิยม”, สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป, (ออนไลน์) แหล่งที่มา: <http://www.philospedia.net/Existentialism.html> (๑๓ พ.ย. ๒๕๕๗).

จ. ภาวะ-ใน-โลก (Being-in-the world)

ภาวะ ๒ ประเภtdังกล่าวมานั้นเอง เป็นภาวะหรือสิ่งมีอยู่ในโลก ชาตรบอกว่ เมื่อคุณเริ่มการวิเคราะห์สิ่งที่ปรากฏขึ้นกับคุณคือ คุณจะได้พบรูปแบบของควมมีอยู่สองประเภนี้ มันเป็นชนิดของสิ่งมีชีวิตในโลก สิ่งมีชีวิตในโลกในที่นี้หมายถึงความเป็นมนุษย์ เมื่อชาร์ตรกล่าวถึงความเป็นมนุษย์ก็กล่าวอยู่เสมอว่ “มนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิตอยู่-ใน-โลก” เพราะมนุษย์คือสิ่งมีชีวิตอยู่ในโลกจึงมีความสัมพันธ์อยู่กับโลกจนนึกไม่ออกว่ถ้ามนุษย์ไม่มีโลกมนุษย์จะอยู่อย่างไร และในทางกลับกันถ้าไม่มีมนุษย์โลกจะยังมีอยู่หรือไม่

มโนทัศน์แบบอรรถิภาวนิยม จึงเป็นการอธิบายและขยายควมมีอยู่ในโลก ในที่นี้หมายถึงสิ่งมีชีวิต และสิ่งมีชีวิตหมายเอาเฉพาะมนุษย์ที่มีความสำนึกรู้ได้ เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้มนุษย์มีเสรีภาพ เพราะมนุษย์มีสิ่งที่วัตถุไม่มี ได้แก่จิตสำนึก มันเป็นควมสำนึกที่จะมองหาและต้องการที่จะกลายเป็นหรือเจริญเติบโตเป็นสิ่งที่ตัวมันเองไม่ได้เป็น และปฏิเสธตัวมันเองก็ได้ด้วย

ถามว่ทำไมชาร์ตรจึงแยกภาวะในตัวเองกับภาวะเพื่อตัวเองไว้อย่างมีความสัมพันธ์กัน เหตุผลอย่างหนึ่งเนื่องจากชาร์ตรต้องการให้เห็นควมแตกต่างระหว่างมนุษย์กับวัตถุ เพราะวัตถุมันมีได้ เป็นได้ในตัวมันเองจึงเรียกว่ ภาวะในตัวเอง แต่สำหรับภาวะเพื่อตัวเองต้องอาศัยภาวะในตัวเองคือวัตถุหรืออารมณ์ ควมสำนึกมันมีไม่ได้ เป็นไม่ได้ในตัวเอง มันจะมีจะเป็นได้ต้องสัมพันธ์กับวัตถุภายนอกและได้รับการนิยามควมหมายมัน นั่นคือจิตอาศัยร่างกายเป็นที่ทำงาน เด็กทารกอยู่ ๆ ไม่ได้โผล่ขึ้นมาเหมือนหน่อไม้ไผ่หรือดอกเห็ด แต่เกิดมาอย่างนั้นไม่ขออธิบายในที่นี้ แต่หลังจากเกิดมาแล้ว ชาร์ตรใช้เพียงคำว่ถูกเหวี่ยงมาอยู่ในโลก หลังจากนั้นมนุษย์ต้องเผชิญกับสถานการณ์ด้วยตัวเอง เราก็เรียกเขาว่าทารก พอโตขึ้นหน่อยเราเรียกเขาว่าเด็ก หลังจากนั้นก็เรียกว่าเป็นหนุ่ม เป็นสาว และผู้ใหญ่ตามลำดับ นี่คือผู้อื่นเข้าใจเขาเช่นนั้น เรียกว่ในนิยามของผู้อื่น ส่วนตัวเด็กเองจะยินดีพอใจในความเป็นเด็กอย่างไร ตัวเขาเองเท่านั้นสำนึกรู้เอง แต่ชาร์ตรบอกว่ภาวะของมนุษย์ว่างเปล่าจะเป็นเด็ก เป็นหนุ่มหรือเป็นสาว มนุษย์ไม่เคยอิมพอในความเป็นนั้น ๆ บางทีตอนเป็นเด็กก็อยากเป็นผู้ใหญ่ พอโตเป็นผู้ใหญ่ก็ยังอยากกลับไปเป็นเด็ก หรือเป็นหนุ่มสาว บางคนยังไม่พอใจในรูปร่างหน้าตาของตัวเอง จึงต้องไปผ่าตัดดัดแปลงตกแต่งทำศัลยกรรมรูปร่างหน้าตาเพื่อให้เป็นที่พอใจของตัวเองและคนอื่น นั่นคือมนุษย์ไม่ได้เป็นอะไรที่สมบูรณ์แบบมาก่อน คือไม่ได้มีสาร์ตละ ตัวอย่างในที่นี้คือ ควมหล่อ ควมสวย เมื่อมนุษย์รู้ว่ตัวเองมาอยู่ในโลกแล้วจึงเริ่มที่จะนิยามตัวเองตามที่ยากจะเป็น ชาร์ตรจึงบอกว่ มนุษย์คือเสรีภาพ เพราะมนุษย์เลือกที่จะเป็นได้ เขาจึงเรียกว่ “ภาวะเพื่อตัวเอง” เพราะไม่ได้มีไม่ได้เป็นในตัวเองที่สำเร็จรูปมาเหมือนวัตถุ แต่มีอยู่เพื่อที่จะนิยามตัวเองให้มีความหมายตามเจตจำนง

ดังนั้น ภาวะเพื่อตัวเอง คือ ควมสำนึก จึงเป็นสิ่งที่ตัวเองไม่เป็น และไม่เป็สิ่งที่ตัวเองเป็นเช่นเดียวกับจินตนาการ และเสรีภาพทั้งหมดก็นำไปสู่ควมมีความเป็น ก็โดยควมว่างเปล่า

(emptiness) หรือความไร้ตัวตน (Nothingness) ซึ่งมีอยู่เป็นศูนย์กลางของภาวะเพื่อตัวเอง^{๘๙} ในแนวคิดของซาร์ตร์เน้นขอบเขตไปที่ภาวะเพื่อตัวเองซึ่งถูกยึดโยงไว้กับร่างกาย ประวัติศาสตร์เรื่องราว และสิ่งแวดล้อมของมัน ที่เขาใช้คำว่า its facticity คือธาตุแท้ของมัน มันคือทุกสิ่งที่เป็นมนุษย์ ธาตุแท้ของมันคือสิ่งที่เกิดมาพร้อมกับมัน และกำหนดตัวมันเอง ความเชื่อเช่นนี้ดูเหมือนเฉียดเข้าใกล้ที่จะยอมรับในนัยิยนิยม (determinism) หรือลัทธิแห่งการกำหนด แต่ซาร์ตร์ก็ปฏิเสธอย่างชัดเจนว่า

“มันไม่ความจริงที่ว่าร่างกายเป็นผลผลิตของการตัดสินใจโดยพลการของผู้สร้างโลก (Demiurge) หรือว่าภาวะร่วมของกายกับจิตจะมีขึ้นโดยบังเอิญ การก่อเกิดร่วมกันของสารัตถะทั้งสองอย่างที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงนั้น ในทางตรงกันข้าม ธรรมชาติมากมายของภาวะเพื่อตัวเองที่เรียกว่ามันเป็นร่างกาย”^{๙๐}

ระหว่างกายกับจิตตามทฤษฎีของซาร์ตร์กับเดส์การ์ตนั้นดูเหมือนจะเป็นแบบทวินิยม (dualism) เหมือนกัน แต่สำหรับของซาร์ตร์แตกต่างจากเดส์การ์ต และซาร์ตร์ก็ปฏิเสธว่าของเขาแม้มีภาวะ (being) สองประเภทก็จริง แต่แยกกันไม่ได้คือแยกไม่ออก ซาร์ตร์ถือว่ามันเป็น “นามธรรม” ของความเป็นจริงเพียงหนึ่งเดียวคือ “มนุษย์ในโลก” ตามความหมายนี้แสดงว่าซาร์ตร์ให้ความสำคัญต่อภาวะเพื่อตัวเองเป็นหลัก ถึงแม้ภาวะในตัวเองจะมีอยู่มากมายเพียงใดในโลก แต่ถ้าขาดภาวะเพื่อตัวเองมันก็ไร้ความหมายของการมีอยู่

จ. ลักษณะความสัมพันธ์ของภาวะ ๒ อย่าง

ความสัมพันธ์ของภาวะสองอย่าง ระหว่างภาวะในตัวเองกับภาวะเพื่อตัวเองนั้น มันมีความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกันได้อย่างไร ความจริงสิ่งทั้งสองไม่ได้แยกขาดจากกันดังที่กล่าวมาแล้ว แม้การแยกออกเป็นสองอย่าง ก็เพื่อการอธิบายให้เห็นความแตกต่างระหว่างวัตถุกับจิตสำนึก ความจริงมันคือสิ่งเดียวแต่เป็นทวิลักษณ์ จึงดูเหมือนเป็นทวินิยม แต่ก็ก็เป็นทวินิยมที่แตกต่างจากทวินิยมในอภิปรัชญาแบบดั้งเดิมที่ว่า ความจริงทั้งสองเป็นอิสระจากกันแต่มีความสัมพันธ์กันจึงเป็นไปได้ยากเช่นทฤษฎีของเดส์การ์ต ส่วนทฤษฎีของซาร์ตร์ตามที่แสดงไว้เบื้องต้นว่า มีลักษณะของความจริงอยู่สองชนิด นั่นคือจิตกับวัตถุ สองภาวะมันแตกต่างกัน

๑. จิตมีภาวะว่างเปล่า (bare)

๒. วัตถุมีภาวะเป็นกลาง (neutral) ในที่นี้หมายถึงร่างกายมนุษย์

^{๘๙} Sartre, Jean-Paul, *Being and Nothingness*, p. xiii.

^{๙๐} Ibid., p. 309; “it is not true that the body is the product of an arbitrary decision on the part of a demiurge nor that the union of soul and body is the contingent bringing together of two substances radically distinct. On the contrary, the very nature of the for-itself demands that it be body”.

บางทีภาวะทั้งสองนี้ไม่ได้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง (undifferentiated) กันเลย ยกตัวอย่างเปรียบเทียบ เช่น “จอภาพ” (screen) กับ “ลำแสง”(light beams) “แสง” (rays) ที่ฉายไปบนจอภาพ จอภาพก็จะมีปฏิกิริยาใด ๆ คือเฉย ๆ เฉื่อย ๆ (inert) ไม่ได้มีพลังขับเคลื่อนใด ๆ มีเพียงลักษณะที่แข็งที่ตายซาก (dead) มันไม่ได้สนใจ ไม่ได้มีจุดเด่น ไม่มีลักษณะพิเศษเฉพาะ (featureless) ที่สิ่ง ๆ หนึ่งควรจะมี ส่วนรังสีของลำแสง มันกลับดูวูบวาบ ร่าเริง เหมือนมีชีวิต (live) กระพริบ (flickering) ไปมาอย่างมีชีวิตชีวา (lively) นั่นคือความสำนึก (consciousness) มันจะรู้ตัวได้ จอภาพ เป็นสิ่งที่ชาร์ตร์เรียกว่า “ภาวะ-ใน-ตัวเอง” ส่วน “รังสีของแสง” เรียกว่า “ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง”

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ ก็ดูเหมือนจะเป็นทวินิยมอยู่เหมือนกันแต่ไม่ชัดเจนนัก หากจะกล่าวว่าเป็นเอกนิยมแต่มีทวิลักษณ์ก็คงพอได้ นักวิชาการทางด้านปรัชญาท่านจึงได้เปรียบเทียบแนวคิดของชาร์ตร์ไว้อีกตัวอย่างหนึ่งว่า “ภาวะ-ใน-ตัวเอง เปรียบได้กับวัตถุใดก็ได้ ส่วนภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง เปรียบเหมือนกระจกเงา วัตถุสะท้อนภาพตัวเองอยู่ในกระจกเงา แต่กระจกเงาก็ไม่มีสาระอะไรในตัวของมันเอง มันเป็นแต่เพียงการสะท้อนภาพของวัตถุในตัวมัน กระจกเงาก็แตกต่างหากและไม่เคยรวมกับวัตถุ”^{๔๑} ลักษณะพื้นฐานของกระจกเงามีสองอย่างคือว่างเปล่าและเป็นกลาง ๆ คือมันเป็นเพียงการสะท้อนวัตถุเท่านั้น

ความจริงเขาต้องการอธิบายถึงภาวะมนุษย์เป็นหลักนั่นเอง โดยชาร์ตร์ให้เหตุผลว่า แม้ว่าภาวะในตัวเองและภาวะเพื่อตัวเองทั้งสองประเภทนั้นจะไม่ได้รวมกัน แต่พวกมันยังคงทำงานร่วมกันอยู่ในความเป็นมนุษย์ มนุษย์คนหนึ่ง ๆ จึงมีทั้งภาวะในตัวเองและภาวะเพื่อตัวเอง รูปลักษณ์ทั้งสองของภาวะในตัวเองและภาวะเพื่อตัวเองนั้น ทำหน้าที่แทนธาตุแท้ (facticity) และอัตรภาวะตามลำดับ

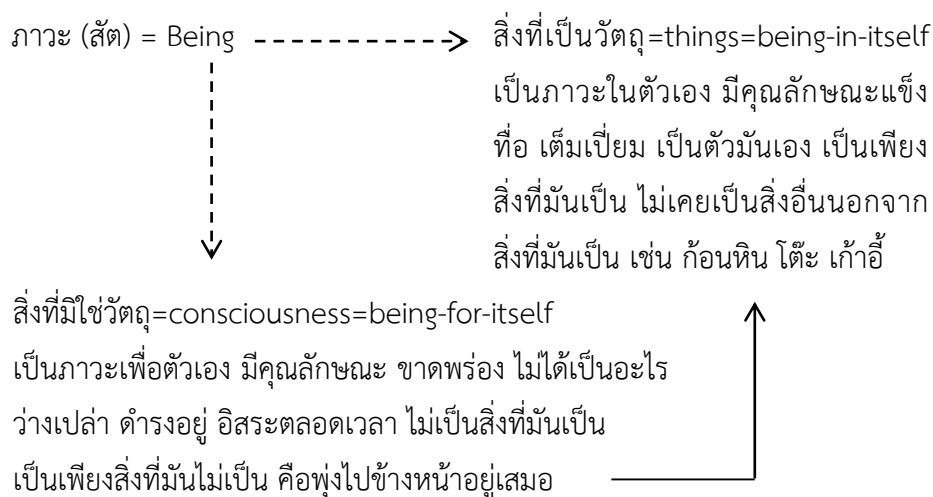
บางทีคนเห็นว่าชาร์ตร์ได้รับอิทธิพลแนวคิดแบบค่านท์ เกี่ยวกับภาวะในตัวเอง (วัตถุ) แต่ชาร์ตร์กับค่านท์ก็มีความแตกต่างกันเมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ของภาวะทั้งสอง สำหรับแนวคิดของค่านท์นั้น การปรากฏตัวของปรากฏการณ์ ตั้งอยู่ระหว่างตัวเรากับภาวะในตัวเอง(วัตถุ) ซึ่งปรากฏการณ์ได้ซ่อนเร้นภาวะในตัวเองไว้ให้เป็นสิ่งที่ลึกลับบางอย่าง ที่นักวิชาการท่านบอกว่า เป็นการสวมหน้ากากปิดบังไว้โดยปรากฏการณ์ สำหรับค่านท์แล้วข้อเท็จจริงที่ว่า ทุกสิ่งที่เราได้รับโดยตรงของจิตสำนึกนั้นเป็นเพียงปรากฏการณ์ จึงทำให้เราเชื่อมั่นได้ว่า เราไม่สามารถที่จะเข้าถึงภาวะในตัวเองได้อย่างแท้จริง แต่ในแนวคิดของชาร์ตร์มองว่าปรากฏการณ์นั้นแหละมันไม่มีอะไรปิดบังเหมือนผู้ร้ายที่ใส่หมวกไหมพรมปิดบังใบหน้าหรือ

^{๔๑} วิทยา เศรษฐวงศ์, แนวคิดของชาร์ตร์ว่าด้วยความรับผิดชอบ, หน้า ๖; อ้างถึง Norman N. Greene, Jean Paul Sartre: The Existential Ethic. [USA: The University of Michigan Press, 1960], p. 17.

ในแง่ของรูปแบบสิ่งที่ค่าน์เรียกว่า “ภาวะในตัวเอง” ไม่ได้เป็นหน้าที่หน้าจอของเรา แต่มันคือบางสิ่งบางอย่างที่ซ่อนอยู่หลังฉากอีกทีหนึ่ง สำหรับค่าน์แล้วหน้าจจะเล่นบทบาทของข้อมูลดิบ (uninterpreted) ส่วนความรู้สึกเกิดจากภาวะในตัวเอง

สำหรับชาร์ตจะตรงกันข้ามกับคำนี้ ปรากฏการณ์ไม่ได้ซ่อนหรือสวมหน้ากากปิดบังอะไรไว้ มันเป็นภาวะในตัวเองซึ่งมันเปิดเผยตัวมันเองโดยตรงเท่าที่ปรากฏนั้นแหละ

สรุปโน้ตค้นแบบอภิปรายส่วนที่เป็นวัตถุไม่ได้แยกขาดจากส่วนที่เป็นจิต และส่วนที่เป็นจิตก็ไม่ได้แยกขาดจากวัตถุ เพราะถ้าสองสิ่งแยกขาดจากกันก็จะไม่มีความหมาย คือใช้การอะไรไม่ได้ ความจริงสองสิ่งนี้เหมือนเป็นอันเดียวกันคือสิ่งมีอยู่ (being) แต่ที่ชาร์ตรแยกอธิบายให้เป็นสองส่วนก็เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างความเป็นมนุษย์กับวัตถุสิ่งของว่า วัตถุมันมีอยู่ด้วยตัวมันเองได้ มีความเต็มอยู่ในตัวเอง จะเรียกว่ามันสมบูรณ์ในตัวมันเองก็ได้ เช่น หินก้อนนั้น แก้วตัวนี้ หรือต้นไม้ต้นนั้น มันมีความเต็มในตัวมันเอง ความหมายก็คือมันไม่เคยอยากเป็นสิ่งที่มันไม่เป็น มันเป็นเพียงสิ่งที่มันเป็นเท่านั้น เช่น เป็นก้อนหิน เป็นแก้ว เป็นต้นไม้ เป็นต้น ส่วนมนุษย์ไม่เหมือนวัตถุ มนุษย์คือสภาพที่ขาด พร่องอยู่ตลอดเวลา สรุปว่ามันว่างเปล่าจากความเป็นอะไร มันเพียงมีอยู่ อย่างไม่เป็นสิ่งที่มันเป็น แต่มีความสามารถเป็นสิ่งที่มันไม่เป็นที่ หมายถึงสภาพจิตที่คิดไปถึงอนาคตได้ มนุษย์จึงมีใช้วัตถุที่ถูกออกแบบมาให้สำเร็จรูป หากจะสรุปแนวคิดเชิงอภิปรายของชาร์ตรให้เห็นเป็นรูปธรรมตามที่วิเคราะห์มาพอจะเห็นความสัมพันธ์กันของภาวะสองอย่างได้ดังนี้

รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับภาวะในตัวเอง เพื่อให้ตัวมันมีความหมายขึ้นมา แต่มันก็ไม่เคยเพียงพอหรืออึดพอกับสิ่งที่มันพยายามจะเป็น

สิ่งที่ป็นวัตถุและสิ่งที่มีชีวิตสองอย่างดังกล่าวเป็นสิ่งที่อยู่จริง เพราะมันเป็นสิ่งที่อยู่ในโลก ชาร์ตร์สื่อถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์สำคัญที่สุด เมื่อกล่าวถึงความเป็นมนุษย์ (human being) ก็จะมีส่วนประกอบอยู่สองอย่างนี้คือ ส่วนของร่างกาย=สิ่งไร้ความสำนึก (non-consciousness) กับ ส่วนของจิตใจ=สิ่งมีความสำนึก (consciousness) คือสิ่งมีชีวิต อันมีภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง

๒.๒.๒ มโนทัศน์เกี่ยวกับมนุษยนิยม (concept of humanism)

ชาร์ตร์กล่าวว่า “อัตถิภาวนิยมคือมนุษยนิยม” คำว่า “มนุษยนิยม” ของนักอัตถิภาวนิยมไม่ใช่เป็นลัทธิบูชามนุษย์...เพราะมิได้ถือว่ามนุษย์เป็นจุดหมายปลายทาง มิได้ถือว่าความสูงส่งของมนุษย์อยู่ที่ผลสำเร็จ แต่ถือว่ามนุษย์ต้องสร้างตัวเขาเองอยู่ตลอดเวลา ความยิ่งใหญ่ของมนุษย์อยู่ที่การสร้าง ไม่ใช่อยู่ที่ผลสำเร็จ อยู่ที่ปัจจุบัน มิใช่อยู่ในอดีตหรืออนาคต^{๙๒} นักอัตถิภาวนิยมถือว่ามนุษย์เกิดมาในโลก (comes into the world) ที่ล้อมรอบไปด้วยวัตถุที่มีความสำคัญหรือเต็มเปี่ยมไปด้วยความหมาย พวกเขาจึงเชื่อว่า มนุษย์เหมือนกับสารอื่นในจักรวาลตรงที่ต่างก็มีฐานะเป็นสิ่งที่อยู่เหมือนกัน แต่ล้าหลังเพียงภาวะที่ว่ามันไม่ช่วยให้มนุษย์เป็นสิ่งที่มีความหมายได้ ค่าของมนุษย์อยู่ที่ภาวะอันหนึ่งที่เรียกว่า “การรู้จักตนเอง” สิ่งนี้คือศักยภาพที่จะพัฒนาไปในรูปแบบต่าง ๆ อย่างหลากหลายไม่มีขีดจำกัด^{๙๓} มนุษย์จึงเป็นอนาคตของมนุษย์ คือไม่มีสิ่งใดจะมาแทนที่ของมนุษย์ได้ ชาร์ตร์บอกว่า “มนุษย์คือผู้สร้างตัวเขาเอง”^{๙๔} นั่นคือมนุษย์มิได้เป็นอะไรอย่างอื่นเลย แต่เป็นสิ่งที่เขาทำให้ตัวเอง เพราะมนุษย์มีทางเลือกด้วยตัวเอง เพื่อที่จะเป็นสิ่งที่เขาทำให้ตัวเอง และพวกเขาจะต้องรับผิดชอบต่อการดำรงอยู่ของตัวเอง ลักษณะนี้จะทำให้มนุษย์ทุกคนตระหนักถึงสิ่งที่เขาเป็น และจะทำให้เขาต้องรับผิดชอบอย่างเต็มที่ ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการมีอยู่หรือการดำรงอยู่ (existence) จะมุ่งความหมายไปที่การมีอยู่ของมนุษย์เท่านั้น

ดังได้เกริ่นมาบ้างแล้วว่าปรัชญาอัตถิภาวนิยม เป็นปรัชญาที่ให้ความสำคัญต่ออัตถิภาวะของมนุษย์เป็นอันดับแรก อัตถิภาวะของมนุษย์จึงเป็นหัวใจสำคัญของปรัชญาอัตถิภาวนิยม ชาร์ตร์เพียงคนเดียวที่ยอมรับว่าเขาเองเป็นนักอัตถิภาวนิยม และเป็นตัวแทนนักอัตถิภาวนิยมฝ่ายอเทวนิยมด้วย ส่วนนักปรัชญาอัตถิภาวนิยมคนอื่น ๆ มักปฏิเสธว่าพวกเขาไม่ใช่ ในงานเขียนเรื่องว่า “อัตถิภาวนิยม”

^{๙๒} กิรติ บุญเจือ, ชุดปัญหาปรัชญา : ปรัชญาอัตถิภาวนิยม, หน้า ๑๓๔.

^{๙๓} สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธชาติ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๔.

^{๙๔} ดูรายละเอียดใน Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, p. 22.

นิยมคือมนุษยนิยม” (Existentialism Is a Humanism) เป็นแนวคิดที่ยืนยันเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ อย่างมีเหตุผล เพราะเป็นการให้เหตุผลเพื่อโต้แย้ง และแก้ข้อกล่าวหาต่าง ๆ

แนวความคิดมนุษยนิยมนั้น ชาร์ตร์เองได้ชี้แจงไว้ในหลายประเด็น ตามความหมายแบบกว้าง ๆ ที่ชาร์ตร์เสนอไว้เป็นเบื้องต้นก่อนก็คือ “อัตถิภาวนิยมเป็นลัทธิที่ทำให้ชีวิตมนุษย์เป็นไปได้และยังยืนยันอีกว่าความจริงทุกอย่างและการกระทำทุกชนิดบ่งบอกถึงสภาพแวดล้อมและอัตวิสัยของมนุษย์”^{๙๕} คำว่า “อัตวิสัย” หมายถึงว่า มนุษย์ไม่อาจข้ามพ้นอัตวิสัยของความเป็นมนุษย์ไปได้ ในที่นี้หมายถึงว่าสิ่งที่เป็นไปได้ในระดับวิสัยของมนุษย์สามารถเป็นจริงได้ แต่ถ้าหากมีการกล่าวอ้างถึงสิ่งที่เหนือพ้นวิสัยของมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ไม่ได้ ในความหมายนี้ก็คือไม่มีอยู่จริง

อัตถิภาวนิยมจึงเป็นลัทธิที่ทำให้มนุษย์ได้เข้าใจว่า พวกเขาสามารถเป็นในสิ่งที่พวกเขาเลือกที่จะเป็นได้เองอย่างอิสระ ๆ เป็นแนวคิดหลัก ๆ เกี่ยวกับปรากฏการณ์ของความเป็นมนุษย์ ที่มีลักษณะของจิตสำนึกที่ว่างเปล่า ดำรงอยู่โดยปราศจากสสารัตถะ แต่มีเสรีภาพ และความวิตกกังวล และความเชื่อแบบผิด ๆ เหล่านี้เป็นภาวะอันมีอยู่ในความเป็นมนุษย์ดังจะได้วิเคราะห์ต่อไป

ก. ความเป็นมนุษย์ (human being)

ความเป็นมนุษย์คืออะไร ชาร์ตร์เรียกมนุษย์ว่า “สิ่งที่สำนึกรู้ตัวเองและวาดภาพตัวเองในอนาคตได้”^{๙๖} มนุษย์คือ “ภาวะในโลก” ในความเป็นมนุษย์นั้นชาร์ตร์ยอมรับว่ามีทั้งร่างกายและจิตใจ เพียงจิตอย่างเดียวไม่สามารถสัมผัสกับโลกภายนอกได้ มนุษย์สัมผัสกับโลกได้เพราะอาศัยร่างกาย ปรัชญาอัตถิภาวนิยมบอกว่า “เราสามารถนิยามมนุษย์ได้เพียงในความสัมพันธ์กับภาวะที่ผูกพันของเขาเท่านั้น”^{๙๗} ภาวะผูกพันในที่นี้หมายถึงกิจกรรมหรือการกระทำในการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์อยู่กับคนอื่นและโลก เนื่องจากความสำนึกกว้างเปล่า จึงจำเป็นต้องยึดถือเอาอะไรบางอย่างไว้เพื่อให้ตัวเองมีความหมาย แต่นั่นคือความรู้สึกมันจะมีความหมายก็ต่อเมื่อแสดงมันออกมาทางกิจกรรมให้มีความหมายจึงได้ชื่อว่า “มนุษย์เป็นผู้สร้างตัวเขาเอง” (man makes himself) เนื่องจาก “มนุษย์มิใช่อะไรอื่นนอกจากผลรวมของการกระทำของเขาเอง”^{๙๘} เพราะมนุษย์ไม่ได้เข้ามาอยู่ในโลกอย่างสมบูรณ์พร้อม มนุษย์จึงต้องสร้างทุกอย่างด้วยตัวเขาเอง สร้างโดยการเลือกคุณค่าของเขาเอง และสถานการณ์ของเขาเป็นดังเช่นว่า เขาไม่มีตัวเลือกอื่นมากไปกว่าที่จะเลือกคุณค่า คุณค่าของมนุษย์จึงอยู่ที่การกระทำของเขาเอง

^{๙๕} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, p. 18.

^{๙๖} จินตนา ดำรงค์เลิศ, “๑๐๐ ปี ชาตกาลของฌ็อง-ปอล ซาทร์”, วารสารราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๔ ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๔๘: ๑๐๙๓.

^{๙๗} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, p. 46.

^{๙๘} ฌ็อง-ปอล ซาทร์, *ปรัชญาเอ็กซิเทนเซียลสม์ก็คือมนุษยนิยม*, แปล และเรียบเรียงโดย วิทยา เศรษฐวงค์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒-๑๓.

ในปรัชญาอัตถิภาวนิยมกล่าวถึงมนุษย์โดยใช้คำว่า Being-in-the world คือภาวะที่มีอยู่ในโลก หรือจิตที่มีอยู่ในโลก จิตที่จะต้องสัมผัสกับโลกอยู่ตลอดเวลา^{๙๙} หมายความว่าในความเป็นมนุษย์มีจิตสำนึก และจิตสำนึกอาศัยร่างกายเป็นแดนเกิดสัมพันธ์กับโลก หากมีเพียงความสำนึกหรือจิต ก็จะเป็นสิ่งมีอยู่ในโลกไม่ได้ นั่นหมายความว่าความเป็นมนุษย์มีอยู่ได้ต้องมีทั้งร่างกายและจิตใจ

ชาร์ตร์ระบุถึงความเป็นมนุษย์ด้วย “ความสำนึก” ความสำนึกไม่ใช่เป็นบางสิ่งบางอย่างที่มนุษย์มี แต่มันคือความเป็นมนุษย์ ชาร์ตร์ใช้คำว่า “มันเป็นสิ่งที่มนุษย์เป็น” แน่นนอนไม่ได้หมายความว่า ชาร์ตร์คิดถึงความเป็นมนุษย์ว่ามีปัญญาบริสุทธิ์ (เหมือนเทพเจ้าหรือเทวดา) ในทางตรงกันข้าม สำหรับชาร์ตร์จิตสำนึกเหนือกว่าสติปัญญามาก จิตสำนึกยังรวมถึง ความกลัว ความหวัง ความปรารถนา ความต้องการ อารมณ์ ความทรงจำ แม้กระทั่งร่างกายของเราด้วย

ในความเป็นมนุษย์แตกต่างจากสิ่งของ นั่นคือต้องมีความสำนึก คำว่า “ความสำนึก” (consciousness) หรือ “จิตสำนึก” และ “ความเป็นจริงของมนุษย์”^{๑๐๐} ทั้งสามคำนี้ชาร์ตร์ใช้ในความหมายเดียวกัน ฉะนั้นในความเป็นมนุษย์จึงมีองค์ประกอบอยู่สองส่วนด้วยกันคือ ส่วนของร่างกาย และส่วนของจิตใจ ชาร์ตร์ใช้คำว่า “ภาวะในตัวเอง” กับ “ภาวะเพื่อตัวเอง” เป็นสิ่งที่มีอยู่ในโลก เพราะความสำนึกนี้เองจึงทำให้มนุษย์มีลักษณะแตกต่างจากวัตถุ ความเป็นมนุษย์มีอยู่ก่อนความหมายหรือสาระอื่นใด มนุษย์จึงเป็นเพียงภาวะที่ว่างเปล่า เป็นอิสระ มีความวิตกกังวล และมีความต้องการที่ไม่สิ้นสุดและยากที่จะสำเร็จได้

ในความเป็นมนุษย์ไม่มีธรรมชาติที่ชัดเจน จะเรียกว่ามนุษย์กำลังอยู่ในขั้นตอนที่จะกลายเป็น (to becoming) ตามที่เขาตั้งใจจะเป็น (will to be) ก็ได้ เพราะมนุษย์ไม่ได้ถูกสร้างมาอย่างเบ็ดเสร็จ มนุษย์จึงมีความหมายเพียงว่าภาวะที่จะกลายเป็น ความหมายอีกอย่างคือ มนุษย์คือความเป็นไปได้ เพราะมนุษย์เป็นอิสระมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ มนุษย์จึงเป็นภาวะที่ไม่เป็นสิ่งที่เขาเป็น และยังเป็นสิ่งที่เขาไม่ได้เป็นได้ด้วย มนุษย์จึงสามารถเลือกปฏิเสธหรือยอมรับในสิ่งที่เขาต้องการจะเป็นได้ วนิดา ขำเขียว อธิบายว่า “มนุษย์ในทัศนะของชาตร์จึงมีอิสระเสรีที่จะเลือกสารัตถะให้แก่ตนเอง เป็นการแสดงออกซึ่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกหรือการอ้อนวอนอำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งยังแสดงถึงความกล้าในการเผชิญหน้ากับปัญหาและอุปสรรค”^{๑๐๑} มนุษย์จึงเป็นสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวเท่านั้นที่สำนึกตัวเองได้อย่างตั้งใจ ในการที่จะให้ตัวเองมีชีวิตอยู่ในโลก และเป็นสิ่งที่เขาต้องการจะเป็น

^{๙๙} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาร์ตร์*, หน้า ๓๙, ๔๘.

^{๑๐๐} Phramaha Prayoon Mererk, *Selflessness in Sartre's Existentialism and early Buddhism*, [Bangkok: Mahachulalongkorn Buddhist University, 1988], p. 52.

^{๑๐๑} วนิดา ขำเขียว, “มนุษย์บนเส้นทางสู่เสรีภาพของชาร์ตร์”, *จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน*, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒๖๙ ตุลาคม ๒๕๕๖: ๔.

ชาร์ตรกล่าวว่า “มนุษย์ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตที่สำนึกตัวเองได้เท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่เขาตั้งใจจะให้ตัวเขาเป็นได้ด้วย”^{๑๐๒} หมายความว่าตั้งแต่ที่มนุษย์เกิดมามีชีวิตอยู่ในโลก พบว่าตัวเองไม่ได้มีหรือเป็นอะไรเลย จึงพยายามดิ้นรนด้วยตัวเองอย่างหนักเพื่อให้มีชีวิตอยู่และอยู่เพื่อเป็นอะไรสักอย่างตามที่ต้องการ เขาจึงเป็นสิ่งที่นิยามตัวเอง

ชาร์ตรยอมรับว่าในความเป็นมนุษย์มีส่วนประกอบอยู่สองส่วนด้วยกัน คือส่วนของร่างกาย มันมีลักษณะเหมือนวัตถุที่แข็งที่ตายตัว (dead) และเฉื่อยชา (inert) ไม่ได้เป็นอะไร นอกจากเป็นวัตถุในตัวเอง มันเป็นเพียงสิ่งที่มันเป็น และไม่เป็นสิ่งที่มันไม่เป็น ลองนึกถึงร่างกายของเราเอง ส่วนศีรษะมันก็เป็นศีรษะอยู่อย่างนั้น ส่วนที่เป็นแขนหรือขา มันก็เป็นแขนหรือขาอยู่อย่างนั้น เรียกว่าเป็นสิ่งที่มันเป็น มันไม่เป็นสิ่งที่มันไม่เป็น หมายความว่าศีรษะมันก็ไม่เคยกลายเป็นแขนหรือขา ส่วนแขนหรือขามันก็ไม่เคยกลายเป็นศีรษะ นอกจากเป็นสิ่งที่มันเป็นอยู่แล้วเท่านั้น คือเป็นศีรษะก็เป็นศีรษะอยู่อย่างนั้น เป็นแขนหรือขาก็เป็นแขนหรือขาอยู่อย่างนั้น นี่เป็นส่วนของร่างกาย มนุษย์มันจึงเป็นเหมือนกับวัตถุที่มีอยู่ในโลก ที่มันเป็นอะไรมันก็เป็นอยู่อย่างนั้น นั่นคือสิ่งไร้ความสำนึกหรือภาวะในตัวเอง

ในความเป็นมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่จึงไม่ได้เป็นเพียงแค่อำนาจ ยังมีส่วนของจิตใจ ซึ่งมันแตกต่างกันมาก เพราะมันเป็นได้มากกว่าที่มันเป็นอยู่ และเป็นได้แม้กระทั่งสิ่งที่มันยังไม่ได้เป็น ยกตัวอย่าง นาย ก เป็นพ่อครัว (cook) ในร้านอาหารแห่งหนึ่งมานานหลายปี จึงรู้สึกเบื่อหน่ายอยากจะทำอะไรบางอย่างขึ้นเป็นผู้บริหารเองบ้าง จึงตั้งใจไว้ว่าสักวันเขาจะต้องเป็นผู้บริหารให้ได้ จึงตั้งใจทำงานเก็บเงินได้มากพอ วันหนึ่งเขาจึงตัดสินใจลาออกจากการเป็นพ่อครัว เพราะเขามีที่อยู่ที่อยู่แปลงหนึ่งในย่านชุมชน จึงตัดสินใจเปิดร้านอาหารเพราะเป็นงานที่ตัวเองชอบ และรับสมัครพนักงานบริการไว้ช่วยงานหลายคน ส่วนตัวเขาเองได้กลายเป็นผู้บริหารตามความตั้งใจ

มนุษย์จึงถูกเรียกว่าสิ่งที่เป็นไปได้ แม้ยังเป็นจริงไม่ได้ก็สามารถเป็นไปได้ในความสำนึกและยังมีโอกาสทำให้เป็นจริงขึ้นมาได้ จึงเรียกว่าเป็นไปได้มากกว่าสิ่งที่เขาเป็นอยู่ เพราะมนุษย์ต่างจากวัตถุทั่วไปตรงที่มนุษย์มีจิตใจที่แหลมที่มันมีความสำคัญต่อความเป็นมนุษย์อย่างมาก ซึ่งชาร์ตรได้กำหนดเป็นคุณลักษณะของมัน (characteristic of it) ไว้ว่า มันสามารถสำนึกถึงการดำรงอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ได้แม้กระทั่งตัวมันเอง ชาร์ตรจึงได้ยืนยันภาวะของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ (existent) และเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ก่อนที่จะนิยามตัวเองว่าเป็นอะไร ตามที่เขากล่าวไว้ว่า “มนุษย์ไม่ได้เป็นอะไรอื่นที่มากกว่าผลผลิตของตัวเอง เขามีอยู่เพียงแคในขอบเขตที่เขาตระหนักรู้ตัวเอง ดังนั้น เขาจึงไม่ได้เป็นอะไร

^{๑๐๒} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, p. 22.

มากไปกว่าผลรวมของการกระทำและความเป็นอยู่ของเขา”^{๑๐๓} ต่อไปนี้จะได้วิเคราะห์ภาวะของมนุษย์ ตามความหมายและลักษณะดังนี้

ข. ลักษณะความเป็นมนุษย์

(๑) สิ่งดำรงอยู่ก่อนสารัตถะ (Existence Preceded Essence)

ความเป็นมนุษย์แตกต่างจากวัตถุที่ถูกสร้าง เพราะวัตถุที่ถูกสร้างผู้สร้างจะต้องออกแบบมาเพื่อประโยชน์ใช้สอย ตัวอย่างเช่น การสร้างบ้าน เจ้าของต้องคำนึงถึงความสะดวกและที่สำคัญคือความมั่นคงแข็งแรง สิ่งเหล่านี้คือสารัตถะของบ้าน ส่วนความเป็นตัวบ้านยังไม่เกิดขึ้น อย่างนี้เรียกว่าสารัตถะมาก่อนความเป็นบ้าน นี่คือการแตกต่างของสิ่งที่ถูกสร้างกับความเป็นมนุษย์ เมื่อกล่าวถึงมนุษย์ตามแนวคิดนี้จะเห็นว่า ชาร์ตร์ได้แย้งต่อแนวคิดปรัชญาก่อนหน้านี้ที่ยึดถือการค้นหาระสัจจะจนละเอียดซื่อเท็จจริงที่มีอยู่นั้นคือความเป็นมนุษย์ แม้แต่นักปรัชญายุคใหม่อย่างเดส์การ์ตที่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อค้นหาระสัจจะของความเป็นมนุษย์ โดยเริ่มปรัชญาของตัวเองด้วยความสงสัยทุกอย่างแม้กระทั่งตัวเองว่ามีได้อย่างไร สืบค้นไปสืบค้นมาก็พบว่าตัวเองมีเพราะความคิดจึงสรุปว่า “เพราะฉันคิด ดังนั้นฉันจึงมีอยู่”(I think therefor I am) ชาร์ตร์จึงวิพากษ์ว่า เดส์การ์ตเข้าใจคลาดเคลื่อน ที่ไปยึดถือเอาสารัตถะ (ความคิด) มาก่อนการดำรงอยู่ ซึ่งยังไม่พ้นจากแนวคิดแบบเดิม ความจริงก่อนที่จะมีความคิดได้มันจะต้องมีอะไรอยู่ก่อน จึงจะมีความคิดได้ และสิ่งที่มีอยู่ก่อนนั้นก็คืออัตถิภาวะ อัตถิภาวะก็คือตัวฉัน (I) (เป็นผู้คิด) เมื่อมีฉันจึงมีความคิดเกิดขึ้น ชาร์ตร์จึงกลับคำเสียใหม่ว่า “เพราะฉันมีอยู่ ดังนั้นฉันจึงคิด” ตรงนี้เองที่นักวิชาการหลายท่านลงความเห็นว่าชาร์ตร์เริ่มต้นปรัชญาของตัวเองเหมือนอย่างเดส์การ์ต

ความจริงอีกอย่างหนึ่งก็คือ ชาร์ตร์ได้แย้งต่อปรัชญาแบบของเพลโต และความเชื่อทางคริสต์ศาสนาโดยตรงที่เชื่อว่า มนุษย์ถูกสร้างหรือถูกกำหนดมาตายตัว มนุษย์จึงมีธรรมชาติหรือสารัตถะมาก่อนที่จะมาเป็นมนุษย์ เช่น มนุษย์มีบาปกำเนิด หรือมนุษย์เกิดมาพร้อมกับบาป นั้นแสดงว่ามนุษย์ทุกคนคือคนบาป ซึ่งเป็นการเริ่มต้นที่ผิดพลาดเพราะไปยึดเอาสารัตถะ คือความดีความชั่วไว้เหนือความเป็นมนุษย์ ที่เรียกว่าสารัตถะมาก่อนการดำรงอยู่ คำว่า “สารัตถะ” ในที่นี้หมายถึงอะไร? ราชบัณฑิตยสถานอธิบายว่า “สารัตถะของมนุษย์ หมายถึงกรรม หรือการกระทำ หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของคน ที่แสดงออกมาจากเสรีภาพของมนุษย์นั่นเอง”^{๑๐๔} จึงชัดเจนและตรงกับความหมายที่ชาร์ตร์นิยาม

^{๑๐๓} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, Translated by Carol Macomber, Edited by John Kulka, [London: Yale University press, 1947], p. 37.

^{๑๐๔} อติศักดิ์ ทองบุญ, *คู่มืออภิปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒.

ไว้ หากมนุษย์คือเผ่าพันธุ์ของผู้ทำบาป การกระทำ การพูด การคิด หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ล้วนเป็นบาป มนุษย์จะไม่มีทางพ้นจากบาปได้เลย จึงต้องมีพิธีสารภาพบาปต่อพระผู้เป็นเจ้า หากเป็นเช่นนั้นความเป็นมนุษย์ที่มีอยู่จะมีความหมายไปเพื่ออะไร

ความจริงของความเป็นมนุษย์ จะมีความหมายได้ต้องเกิดจากผลรวมของการกระทำ ทั้งหมดในการดำเนินชีวิตของเขา และการกระทำมีขึ้นหลังจากที่มนุษย์ได้เกิดมาเป็นสิ่งมีชีวิตอยู่บน โลกแล้วเท่านั้น การกระทำไม่ได้มีมาก่อนความเป็นมนุษย์ ชาร์ตร์จึงกล่าวว่าการดำรงอยู่มาก่อน สารัตถะ หมายความว่าตามที่ชาร์ตร์อธิบายว่า แรกเริ่มทีเดียวนั้น มนุษย์มีอยู่ เกิดขึ้น ปรากฏอยู่ในโลก เขาได้พบตัวเองเข้าโดยบังเอิญ และหลังจากนั้นเท่านั้นเขาจึงนิยามตัวเอง นิยามด้วยการเลือกคุณค่า ให้ตัวเอง

ชีวิตมนุษย์จะมีความหมายในทางใดมันขึ้นอยู่กับตัวเขาเอง เมื่อยอมรับความมีอยู่ของ ตัวเองจึงจะสามารถกำหนดบทบาทตัวเองได้ว่าจะเป็นอย่างอะไรตามความหมายที่ว่า “มนุษย์มีอยู่ก่อนแล้ว จึงหมุนไปสู่อนาคต อย่างรู้สำนึกตัวเองและวาดภาพตัวเองในอนาคตได้ เป็นแบบแผนสำหรับตัวเอง และรู้สึกตัวอยู่เสมอ เนื่องจากมนุษย์ไม่ใช่ตะไคร่น้ำ ขยะ หรือดอกไม้ จึงไม่มีอะไรมีอยู่ก่อนแบบแผนนี้ ไม่มีอะไรในสวรรค์ มนุษย์จะต้องเป็นสิ่งที่เขาวาดเอง”^{๑๐๕} ตามความหมายนี้ชาร์ตร์ปฏิเสธผู้สร้าง (Creator) นั่นคือปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้า และคำสอนศาสนาคริสต์โดยไม่มีเยื่อใยดังที่เขาว่า ว่า “แม้เราได้สูญเสียศาสนา แต่เราก็มีความเป็นมนุษย์เพิ่มมากขึ้น เหมาะอย่างยิ่งในขณะนี้ก็คือการ ได้ปลดปล่อย และเพื่อที่จะช่วยปลดปล่อยให้มนุษยชาติ ซึ่งผลก็คือว่ามนุษย์กลายเป็นจริงในความ สมบูรณ์แบบสำหรับมนุษย์”^{๑๐๖} อรรถิภาวนิยมของชาร์ตร์จึงเป็นแบบอเทวนิยม เนื่องจากชาร์ตร์ไม่เชื่อว่าพระเจ้ามีอยู่จริง ในเมื่อไม่มีพระเจ้าดำรงอยู่ อย่างน้อยก็ต้องยอมรับว่า ต้องมีบางสิ่งบางอย่างที่ ดำรงอยู่ก่อนสารัตถะ และสิ่งที่ดำรงอยู่ก่อนที่จะถูกนิยามด้วยความคิดใด ๆ นั่นก็คืออรรถิภาวะ หมายถึง “ความเป็นมนุษย์” หรือที่ไฮเดกเกอร์ (Heidegger) เรียกว่า “ความจริงของมนุษย์”นั่นเอง

คำว่า “การดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ” หมายถึงมนุษย์ดำรงอยู่ก่อนจึงออกมาปรากฏตัวใน โลก (เหตุการณ์) หลังจากนั้นเท่านั้นจึงนิยามตัวเขาเอง ถ้าหากภาวะมนุษย์ยังไม่สามารถนิยามได้ก็ เป็นเพราะภาวะมนุษย์ตามที่นักอรรถิภาวนิยมคิดถึงนั้น แรกเริ่มทีเดียวเขาไม่ได้เป็นอะไรเลย ภายหลัง จากนั้นเท่านั้นจึงเป็นอะไรขึ้นมา และเขาเองเป็นผู้ทำให้ตัวเขาเป็นอะไร มนุษย์จึงไม่มีธรรมชาติ (ตาม

^{๑๐๕} ดูรายละเอียดใน วิทย์ วิศทเวทย์, **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๕.

^{๑๐๖} Jean-Paul Sartre, **Life Magazine**, November 6, 1964 (cited in 2000 Years of Disbelief, edited by Jim Haught.; “We have lost religion, but we have gained humanism. The ideal now is to liberate and to help emancipate mankind, with the result that man become really on absolute for man”. [Website] <https://ffrf.org/news/day/dayitems/item/14446-jean-paul-sartre> [7 February 2015].

แนวคิดแบบเพลโตและอริสโตเติล) เนื่องจากไม่มีพระเจ้าที่จะคิดถึงมัน มนุษย์จึงไม่เพียงแต่เป็นสิ่งที่เขาคิดว่าตัวเขาเป็น แต่เขายังเป็นสิ่งที่เขาตั้งใจให้ตัวเขาเป็นหลังจากได้ดำรงอยู่แล้วเท่านั้น^{๑๐๗} จากสมมติฐานเบื้องต้นนี้ซาร์ตรก็ยอมรับว่ามีสิ่ง ๆ หนึ่งอยู่จริง และสิ่ง ๆ นั้นมันมีลักษณะสำคัญ ๒ อย่างประกอบกัน คือ มีการดำรงอยู่ (existence) ณ ที่ใดที่หนึ่ง และมีธรรมชาติในสิ่งนั้นที่สามารถบ่งบอกได้ว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร ลักษณะของการดำรงอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งเรียกว่าอรรถิภาวะของสิ่งนั้น ส่วนธรรมชาติที่สำคัญที่บ่งบอกได้ว่ามันเป็นอะไรเรียกว่า สารัตถะ (Essence) ของสิ่งนั้น^{๑๐๘} ยกตัวอย่างเช่น ความมีอยู่ของมิดคือวางอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง เช่น บนโต๊ะในห้อง และมิดดำนนั้นก็มีธรรมชาติอย่างหนึ่งคือมีคมที่สามารถตัดอะไรก็ได้ เพราะถ้าหากไม่มีคมที่สามารถตัดอะไรได้ก็คงไม่เรียกว่ามิด

อรรถิภาวะ หมายถึงสภาวะที่แสดงว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีอยู่จริง และสามารถบ่งชี้ได้ว่าสิ่งนั้นอยู่ ณ ที่ใดหรืออยู่ตรงไหน ลักษณะอรรถิภาวะ (ความมีอยู่) ของสิ่งหนึ่งจึงเป็นลักษณะที่เห็นได้เด่นชัด (concrete) ของสิ่งนั้น และเป็นสิ่งระบุความเป็นสิ่งเฉพาะของสิ่งนั้น อรรถิภาวะจึงหมายถึงความเป็นสิ่งเฉพาะหน่วย (particularity) ของสิ่งต่าง ๆ นั้นเอง เช่นขณะที่กล่าวว่าอรรถิภาวะของมิดดำนนี้ ที่วางอยู่บนโต๊ะตัวนี้ ไม่ใช่มิดดำนไหนหรือโต๊ะตัวไหน

สารัตถะ ในความหมายแบบปรัชญาดั้งเดิมนั้นจะหมายถึงภาวะอันเป็นเนื้อแท้ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้สิ่งนั้นเป็นตัวของมันเอง และแตกต่างจากสิ่งอื่น เช่น เหตุผลเป็นสารัตถะของมนุษย์ หรือความคมเป็นสารัตถะของมิด บางทีก็หมายถึง คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมันมีความหมายที่ทำให้วัตถุหรือสิ่ง ๆ หนึ่งเป็นอะไรขึ้นมา หรือหมายถึงธรรมชาติภายในหรือคุณสมบัติสำคัญของสิ่งนั้น เช่นความคมเป็นสภาพของมิด หรือเป็นคุณสมบัติสำคัญของมิด และความคมจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีวัตถุใดวัตถุหนึ่งที่รองรับความคมอยู่ก่อน อาจเป็นมิด คัดเตอร์ หรือวัตถุใด ๆ ที่มีคม ความคมจึงเป็นสารัตถะสำคัญของสิ่งซึ่งเป็นวัตถุ วัตถุจึงมีสารัตถะมาก่อนการดำรงอยู่

สารัตถะประการที่สอง เป็นสิ่งที่มนุษย์เลือกให้แก่ตัวเองตามที่เขาเลือกจะเป็น ได้แก่ ความเป็นครู เป็นพระ เป็นหมอ เป็นนักร้อง เป็นดาราธรรมดาหรือเป็นซูเปอร์สตาร์ หรือเป็นคนขี่เหงา วิดกักวอล คนขลาดกลัว หรือกล้าหาญ ลักษณะต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านี้ยังมีอีกมากมาย สรุปว่าสารัตถะหรือความเป็นสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มันเกิดจากสารัตถะข้อแรกของมนุษย์ เพราะมนุษย์คือเสรีภาพ มนุษย์จึงเลือกที่จะเป็นตามที่เขาต้องการจะเป็น หรือในการเลือกของแต่ละคนอาจไม่ได้เป็นตามที่หวัง แต่เขาก็ได้ตัดสินใจเลือกไปแล้ว ส่วนจะสำเร็จหรือไม่เป็นคนละขั้นตอน และเพราะภาวะมนุษย์นั้นว่างเปล่าจากความเป็นอะไร ๆ โดยตัวมันเองอยู่แล้ว มนุษย์จึงพยายามทำตัวเองให้เป็นอะไรสักอย่างได้ตามเสรีภาพที่เขาเป็น แต่ในการเลือกเป็นอะไรหรือทำอะไรก็ไม่ว่าจะสำเร็จเป็นคุณค่าที่ถาวร บางที

^{๑๐๗} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, p. 22.

^{๑๐๘} ปานทิพย์ ศุภนคร, *ปรัชญาเอกซิสเตนเชียลลิสต์*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖.

อาจสำเร็จ บางทีก็ผิดหวัง แม้แต่สำเร็จก็ยังไม่ใช่เป็นสิ่งที่ยั่งยืนถาวร ได้แล้ว เป็นแล้ว มีแล้ว มนุษย์ก็
ยังต้องการเป็นอะไรใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอีกตามความว่างเปล่าของตน ดังนั้นชาร์ตร์จึงบอกว่า “มนุษย์มี
ความปรารถนาที่ไร้ประโยชน์”^{๓๐๙} คือไม่มีวันเพียงพอ ถ้าหากมนุษย์ไม่มีภาวะที่ว่างเปล่า มนุษย์ก็จะ
ไม่แตกต่างจากวัตถุที่เต็มแน่นสมบูรณ์ในตัวเอง เช่นก้อนหินมันไม่เคยพยายามเป็นซูเปอร์สตาร์
เหมือนมนุษย์ ดังนั้นสาระดะข้อที่สองจึงเป็นสาระดะที่ไม่แน่นอนและถาวร เพราะขึ้นอยู่กับแต่ละ
บุคคลที่จะเลือกให้แก่ตัวเอง แต่สิ่งที่มนุษย์ทุกคนมีเหมือนกันคือสาระดะในข้อแรก คือเสรีภาพและ
ความว่างเปล่า

สิ่งถูกสร้างแตกต่างจากความเป็นมนุษย์ หากกล่าวถึงความเป็นมนุษย์ มนุษย์มีอยู่ก่อน
ปัญหา เพราะปัญหาเป็นธรรมชาติหรือคุณลักษณะของมนุษย์ ไม่ใช่ของวัตถุ ดังนั้นเมื่อกล่าวถึง
ปัญหาจึงหมายถึงปัญหาของมนุษย์ มนุษย์จึงมีอยู่ก่อนปัญหา นี่คือการแตกต่างระหว่างแนวคิดของ
ชาร์ตร์กับแนวคิดของเพลโตและอริสโตเติลหรือแม้แต่เดส์การ์ต จึงตอบข้อสงสัยที่ว่าทำไม “การดำรง
อยู่จึงมาก่อนสาระดะ” ตามทัศนะของชาร์ตร์มีเหตุผลอยู่อย่างน้อย ๒ ประการด้วยกัน คือ

เหตุผลประการแรก: เพราะชาร์ตร์ต้องการปฏิเสธผู้สร้าง (Creator) หรือสิ่งที่เป็นสาเหตุ
อันอยู่เบื้องหลังของสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นผู้กำหนดสิ่งต่าง ๆ ไว้อย่างตายตัว ในที่นี้หมายถึงการปฏิเสธความ
เชื่อที่ว่า พระเจ้า (God) มีอยู่ เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งขึ้นมาบนโลก ซึ่งเปรียบเสมือนนายช่างผู้ออกแบบ
ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น นายช่างที่ทำเก้าอี้ก็ต้องรู้ว่าสาระดะของเก้าอี้คือสำหรับนั่งได้เป็นอันดับแรก
ส่วนจะมีรูปลักษณ์อย่างไรเป็นสิ่งที่นายช่างจะวางแผนออกแบบขึ้นทีหลังว่าจะให้มีรูปลักษณ์ของ
เก้าอี้แบบไหน แต่สาระสำคัญของมันคือสำหรับไว้นั่งได้

เหตุผลประการที่สอง: เป็นการนำเอาทฤษฎีทางปรัชญาของเดส์การ์ตที่ว่า “ฉันคิดดังนั้น
ฉันจึงมีอยู่” มาปรับใช้เป็นทฤษฎีของตน เพราะเดส์การ์ตเข้าใจว่า ความคิดมีอยู่ก่อนจึงคิดถึงสิ่งมีอยู่
เมื่อเขาคิดถึงสิ่งใดสิ่งนั้นจะต้องมีอยู่ เมื่อคิดถึงตัวเอง ตัวเองก็มีอยู่ เมื่อคิดถึงพระเจ้า พระเจ้าก็มีอยู่
ดังนั้นความคิดคือตัวเขาเอง แต่ชาร์ตร์แย้งว่า ก่อนจะคิดอะไรได้ต้องมีอะไรที่ดำรงอยู่ก่อน นั่นคือ
ความเป็นมนุษย์ ชาร์ตร์จึงกลับคำพูดเสียใหม่ว่า “ฉันมีอยู่ ดังนั้นฉันจึงคิด” เพื่อยืนยันการดำรงอยู่ของ
มนุษย์ว่ามาก่อนสาระดะ และอธิบายให้เป็นทฤษฎีของตัวเอง แล้วนำมาสนับสนุนทฤษฎีเสรีภาพ
ตามที่เขาอธิบายไว้คือความเป็นมนุษย์กับความคิดเป็นสิ่งเดียวกัน ความคิดในที่นี้หมายถึงจิต
(consciousness) ที่สำคัญถึงการดำรงอยู่ของตัวเองได้

ข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าความคิดหรือจิตสำนึกของชาร์ตร์ แตกต่างจากความคิดหรือจิตสำนึก
(โมโนด) ในปรัชญาของไลบ์นิซ (Gottfried wilhelm Leibniz: 1646-1716) คือ จิตหรือความคิดของ
ไลบ์นิซเรียกว่าโมโนด และโมโนดเป็นทั้งจิตและวัตถุ ถ้าที่อยู่ในระดับที่เป็นวัตถุนั้นของโมโนดมันจะ

^{๓๐๙} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, p. viii.

ขาดจิตสำนึก แต่ถ้าโมนาคที่เป็นการรับรู้ของมนุษย์จะมีระดับสูง จนกระทั่งเกิดความสำนึก ซึ่งก็คือจิตหรือวิญญาณ โมนาคระดับนี้จะมีรู้หรือความคิดติดอยู่ภายในที่เรียกว่าความคิดติดตัว (innate ideas)^{๑๑๐} ความรู้หรือความคิดชนิดนี้ไม่จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ก็รู้ได้ด้วยเหตุผล แต่ประสบการณ์จะเสริมให้ความรู้ที่ติดตัวมานี้กระจ่างชัดขึ้น ความคิดติดตัวนี้มีความสำนึกในตัวเองเหมือนความสำนึกรู้ (consciousness) ในปรัชญาของชาร์ตอร์ แตกต่างกันตรงที่ความสำนึกของโมนาคไม่มีช่องว่างสำหรับสิ่งภายนอกให้เข้าไปได้เลย แสดงว่าโมนาคแต่ละโมนาคเต็มต้นในตัวเอง แต่ความสำนึกในปรัชญาของชาร์ตอร์เป็นภาวะว่างเปล่าและอิสระ เพราะมันเป็นเพียงความสำนึกที่สำคัญถึงตัวเอง ยังไม่เป็นอะไรเลยเป็นเพียงความสำนึกที่ดำรงอยู่ ชาร์ตอร์จึงปฏิเสธธรรมชาติดั้งเดิมภายในแบบความรู้ติดตัวมาแต่เกิด (innate ideas) ของโลบนิซด้วย แต่ไม่ได้ปฏิเสธความคิด เพราะความคิดเป็นธรรมชาติของจิต

จากทัศนะดังกล่าวจะเห็นว่าลักษณะต่าง ๆ เช่น ความคิด ความหวาดกลัว ความวิตกกังวล ล้วนเกิดจากการดำรงอยู่ (existenec) ในความเป็นมนุษย์ เพราะถ้าหากมนุษย์ไม่ดำรงอยู่ คุณลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้จะมีไม่ได้ ลองตั้งคำถามว่า ถ้าหากในโลกนี้หรือว่าโลกอื่น ๆ (ถ้ามี) ไม่มีมนุษย์ดำรงอยู่เลย สิ่งต่าง ๆ จะยังคงมีอยู่หรือไม่ หรือถ้ามีอยู่มันจะมีความหมายอย่างไร หลายคนอาจตอบว่า มีสิแม่ ณ ที่นั้น ๆ จะไม่มีมนุษย์อยู่เลย เช่น ดาวอังคาร หรือดาวดวงอื่น ๆ ที่นักวิทยาศาสตร์ยังค้นไม่พบ เราก็ยังเชื่อว่ามีอยู่ในระบบสุริยจักรวาล ความจริงความหมายต่าง ๆ เหล่านี้ว่า “มีอยู่หรือไม่มีอยู่” มนุษย์เท่านั้นเป็นตัวกำหนดหรือไปให้คำนิยามความหมายของมัน หากไม่มีมนุษย์คือตัวเราหรือมนุษย์ในโลกและจักรวาลไหน ๆ เลย แล้วอะไรจะให้ความหมายต่อสิ่งเหล่านั้นว่า “มันมีอยู่หรือไม่มีอยู่” และมันหมายถึงอะไร อย่างไร ดังนั้น การดำรงอยู่ของมนุษย์จึงทำให้สิ่งต่าง ๆ มีความหมาย ชาร์ตอร์เองจึงให้ความสำคัญในความเป็นมนุษย์มาเป็นอันดับแรก

ถ้าจะให้ชัดเจนก็ต้องแยกออกเป็นสองอย่างระหว่าง “สิ่งมีอยู่ กับ สารัตถะหรือความหมายของมัน” สำหรับสิ่งมีอยู่ ถ้าหาก ณ ที่นั้นหรือที่ไหน ๆ ไม่มีมนุษย์อยู่เลย สิ่งนั้น ๆ มันก็คงมีอยู่ของมันอย่างนั้นแหละ เช่น ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ หรือดวงดาวต่าง ๆ เช่น ดาวอังคาร ที่นักวิทยาศาสตร์สำรวจได้แล้วว่าไม่มีสิ่งมีชีวิตอยู่เลย หรืออาจเคยมีแต่เป็นเพียงการสันนิษฐานตามสภาพบรรยากาศ หรือแม้แต่ดาวเคราะห์ดวงอื่น ๆ ที่ยังค้นไปไม่ถึงมันก็คงมีอยู่ของมันอย่างนั้น จึงอยากถามอีกว่า แล้วความมีอยู่ของมันจะมีสารัตถะหรือความหมายอะไร นอกเสียจากมนุษย์สำรวจพบแล้วให้สาระหรือความหมายแก่มันแล้วภาคภูมิใจในสติปัญญาของตัวเองว่ามีความสามารถ และยังนึกवादฝันว่าจะยึดครองเอาเป็นของมนุษย์อีก เช่น นักวิทยาศาสตร์ที่ไปสำรวจดาวอังคารด้วยความหวังว่าจะพามนุษย์ขึ้นไปอยู่อาศัยได้ จึงพอตอบได้ว่าถ้าหากมนุษย์ไม่มีอยู่ หรือไม่มีความเป็น

^{๑๑๐} สุนัย ครองยุทธ, **ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่**, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๓๔), หน้า ๙๐.

มนุษย์อยู่เลย สารัตถะต่าง ๆ หรือความหมายของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นก็ไม่ได้ หรือแม้มีอยู่แต่มันก็ไม่มีความหมาย เพราะความหมายหรือคุณค่าสารัตถะมิได้เพราะมีมนุษย์อยู่ และให้ค่าความหมายแก่มัน ข้อนี้ชาร์ตร์ต้องการยืนยันถึงความสำคัญในการดำรงอยู่ของมนุษย์มากกว่าคุณค่าอื่นใด

ระหว่างความเป็นมนุษย์กับวัตถุ ชาร์ตร์บอกว่า เราไม่สามารถอธิบายธรรมชาติของมนุษย์ได้เหมือนเป็นผลิตภัณฑ์จากโรงงาน โดยได้ยกตัวอย่างว่า “มีดตัดกระดาษ (a paper knife)” เราอธิบายได้ว่า มีดมันใช้ทำอะไรได้บ้าง ผลิตด้วยอะไร แต่ธรรมชาติของมนุษย์ที่เราเคยอธิบายว่าเป็นผลผลิตของผู้ทรงสร้าง (the Creator) คือ พระผู้เป็นเจ้า (God) นั้น ดูเหมือนว่าพระผู้เป็นเจ้าเป็นนายช่างศิลป์ (artisan) ผู้ชำนาญการคนหนึ่งซึ่งก็ไม่ใช่ความเป็นมนุษย์ ธรรมชาติของมนุษย์อธิบายได้ด้วยรูปแบบของการดำรงอยู่ของมนุษย์เท่านั้น จะนำเอาสิ่งที่มีใช้มนุษย์มาอธิบายความเป็นมนุษย์มันดูไร้เหตุผล ความเป็นมนุษย์คือภาวะในโลก ซึ่งมีอยู่ ๒ แบบ นั่นก็คือ “ภาวะในตัวเอง-being-in-itself (l'en-soi)” กับ “ภาวะเพื่อตัวเอง-being-for-itself (le pour soi)” คำว่า “en soi” บ่งชี้ถึงความเป็นอยู่หรือเป็นอยู่ (is) ส่วนคำว่า “pour soi” บ่งชี้ถึงความเป็นผู้มีจิตสำนึกรู้ตัว (a consciousness subject) ซึ่งเป็นสารัตถะของมนุษย์ที่เกิดมาก่อนอนาคตของเขา มนุษย์จึงมิใช่ก้อนหิน (a stone) ที่เป็นแค่มีอยู่ (is) แต่มนุษย์มีจิตสำนึกรู้ในการดำรงอยู่ของตนเองอย่างรับผิดชอบ (responsibility) ได้ด้วย

การที่ชาร์ตร์ยกตัวอย่างมีดตัดกระดาษขึ้นมานั้น ก็เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความเชื่อที่ว่า พระเป็นเจ้าผู้สร้างโลก (ตามความเชื่อของฝ่ายเทวนิยม) กับนายช่างผู้ออกแบบมีดตัดกระดาษนั้น นายช่างต่างหากที่เป็นจริงกว่า เนื่องจากนายช่างฝีมือจะรู้ว่ามีดมีอยู่ก่อนที่จะทำมันขึ้นมา จึงมีวัตถุประสงค์ มีวิธีการที่จะทำให้มันเป็นมีด มีแผนการล่วงหน้าอยู่ในใจคือรู้จักมันล่วงหน้าก่อน ตามทัศนะของคริสเตียน (Cristians) จึงคิดว่า มนุษย์เป็นเหมือนมีดตัดกระดาษ พระเจ้าเป็นเหมือนช่างฝีมือดี ซึ่งมีวัตถุประสงค์ มีวิธีการ มีแผนการ รู้ล่วงหน้าว่าจะทำอย่างไร แต่ในความเป็นจริงสำหรับมนุษย์ไม่มีธรรมชาติอะไรเช่นนั้นอยู่ก่อนเลย เรานิยามตัวเองในภายหลังจากเกิดมาบนโลก เราเลือกเป็นผู้ที่เราต้องการจะเป็นได้ เราไม่ได้เป็นอะไรมากไปกว่าสิ่งที่เราทำเอง มนุษย์มีอยู่ก่อนแล้วจึงเหวี่ยงตัวเองมาอยู่ในโลก เมื่อพบตัวเองหรือรู้สึกตัวจึงนิยามตัวเองเท่านั้น จะเรียกว่า มนุษย์คือสิ่งนิยามตัวเองก็ได้ และชาร์ตร์ยังใช้คำว่า “มนุษย์สร้างตัวเอง”(Man makes himself)^{๑๑๑} เพราะมนุษย์ไม่ได้มาสู่โลกนี้อย่างสมบูรณ์แบบ มนุษย์จึงต้องเลือกสิ่งที่เหมาะสมสำหรับตัวเองที่เรียกว่าคุณค่าทางศีลธรรม

^{๑๑๑} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, p. 46.

(๒) สิ่งที่ว่างเปล่า (Nothingness)

ความเป็นมนุษย์มีภาวะอีกอย่างหนึ่งคือความว่างเปล่า ความว่างเปล่าในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าไม่มีอะไรเลย ความว่างเปล่าเป็นสภาพของจิตมนุษย์ที่มีความพร่องหรือว่างเปล่าเป็นลักษณะถาวร เพราะเป็นธรรมชาติของมนุษย์อย่างนั้นเองที่จะต้องว่างเปล่า (Emptiness)^{๑๑๒} ถามว่าความว่างเปล่ามาจากไหน ชาร์ตร์กล่าวถึงภาวะหรือความมีว่าเป็นรากฐานของความว่างเปล่า^{๑๑๓} ซึ่งเป็นภาวะที่สูญวิบัติหรือทำลายตัวตนของมันเอง ภาวะในที่นี้หมายถึงภาวะเพื่อตัวเองคือจิต จิตมีลักษณะปฏิเสธตัวมันเอง ชาร์ตร์จึงกล่าวว่า จิตเป็นธรรมชาติที่ว่างเปล่า ความว่างเปล่าเป็นลักษณะของภาวะเพื่อตัวเองคือจิตสำนึกนั่นเอง จิตจึงมีภาวะอันเป็นธรรมชาติที่จะสำนึกถึงความว่างเปล่าของภาวะตัวมันเองได้ เพราะจิตเป็นภาวะว่างเปล่าทั้งหมด เพราะว่าโลกทั้งมวลมีอยู่ภายนอกจิต^{๑๑๔} นี่คือการแตกต่างระหว่างแนวคิดของชาร์ตร์กับแนวคิดของพวกจิตนิยมตะวันตก โดยเฉพาะปรัชญาของฮุสเซอร์ลที่เชื่อในอัตตาเชิงอูตรระ (Transcendental Ego) ซึ่งเป็นคำสอนของอาจารย์ตัวเองว่ามีแต่อัตตาอูตรระเท่านั้น นั่นหมายถึงว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่เพราะจิต โลกทั้งปวงจึงมีอยู่ภายในจิต แต่ชาร์ตร์เห็นต่างว่าจิตว่างเปล่าไม่ได้มีอัตตาเชิงอูตรระซ่อนอยู่เบื้องหลัง มีเพียงกระแสของความสำนึกอยู่นี้เท่านั้น

จากแนวคิดดังกล่าวจึงเชื่อมโยงอยู่ในความเป็นมนุษย์ แม้ชาร์ตร์จะยอมรับความมีอยู่ของมนุษย์ว่า มนุษย์มีอยู่ก่อนอื่นใดก็จริง แต่ในความมีอยู่กลับไม่ได้มีอยู่อย่างมีความหมายใด ๆ มาก่อนเลย ในความหมายนี้ก็คือเป็นแต่ความว่างเปล่า จนกว่ามนุษย์จะสำนึกถึงความมีอยู่ของตนเองแล้ว นิยามตัวเอง แต่ก็ยังเป็นเพียงนิยามในภาวะอันว่างเปล่าเพราะความเป็นจริงของกระแสแห่งสำนึกเป็นเพียงกระแสของความคิดซึ่งว่างเปล่าอยู่แล้ว ความคิดจะสำเร็จหรือเป็นอะไรก็ตามที่จิตมนุษย์จะต้องเลือกกระทำด้วยตัวเอง เป็นการปฏิเสธจิตนิยมสมบูรณ์จากความเป็นตัวเป็นตนที่ถาวร พระธรรมโกศาจารย์อธิบายว่า

“เพราะจิตไม่ได้เป็นอะไรสักอย่าง เป็นแต่ความคิดเท่านั้นเอง ความคิดที่เกิดขึ้นทุกขณะ ไม่ว่าจะคิดถึงคน คิดถึงเก้าอี้ หรือคิดถึงอะไร ๆ ก็ล้วนเป็นเพียงกระแสจิต และกระแสจิตจะเป็นอะไรได้ นอกจากจะเป็นกระแสจิตอยู่เท่านั้น แม้ท่านจะบอกว่า ตอนนี้ท่านเป็นนักศึกษา นั่นก็เป็นเพียงกระแสจิต เพราะลักษณะที่เป็นแก่นของคนนั้น คือ กระแสจิตต่างหาก....ความ เป็นอะไรก็ตามไม่ใช่สิ่งที่อยู่ภายในจิต เพราะจิตแท้ไม่ได้เป็นอะไรสักอย่าง แต่เป็นเพียงความ

^{๑๑๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาร์ตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑) หน้า ๑๙.

^{๑๑๓} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, p. 80.

^{๑๑๔} Phramaha Prayoon Mererk, *Selflessness in Sartre's Existentialism and early Buddhism*, [Bangkok: Mahachulalongkorn Buddhist University, 1988], p.53.

ว่างเปล่า....มนุษย์จึงดิ้นรนเพื่อที่จะเป็นอะไรสักอย่างเนื่องจากไม่อยากอยู่กับความว่างเปล่าของตนเอง”^{๑๑๕}

จากข้อความข้างต้นนี้ชาร์ตรอธิบายไว้ว่าเป็นลักษณะของการปฏิเสธตัวเองของภาวะในตัวเอง คือจิตปฏิเสธความว่างของตัวเองจึงพยายามที่จะเป็นอะไรสักอย่างที่มีนัยมีความหมายเหมือนวัตถุ จะเรียกว่าจิตมันอยากจะเป็นเหมือนวัตถุ แต่ความว่างเปล่าเป็นภาวะของความเป็นมนุษย์ มนุษย์จึงมีความขวนขวายให้เต็มได้ยาก เพราะความว่างเปล่านั้นเองมนุษย์จึงพยายามทำให้ตัวเองนั้นมีความหมายตามที่เขายากจะเป็น แต่เนื่องจากภายในจิตเป็นโหลง คือกลวง หรือว่างเปล่า มนุษย์จึงไม่สามารถเป็นอะไรได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อได้เป็นอย่างนี้จึงยังต้องการเป็นอย่างนั้น นั่นเพราะภาวะพร่องของจิตมนุษย์ที่แตกต่างจากวัตถุที่ไม่มีจิต มันจึงอึดเต็มในตัวมันเอง แต่มนุษย์มีความต้องการไม่สิ้นสุด ชาร์ตรกล่าวว่า “มนุษย์มีความปรารถนาที่ไร้ประโยชน์” (Man is a useless passion) หรือไร้ความสำเร็จ ซึ่งแนวคิดนี้ไปสอดคล้องกับแนวคิดของอัลแบร์ กามู (Albert Camus) ที่นำเอาตำนานของซีซีฟัส (Sisyphus) มาอธิบายเปรียบเทียบความเป็นมนุษย์ ตามตำนานเล่าว่า ซีซีฟัสเป็นกษัตริย์ที่ถูกเทพเจ้าลงโทษให้กลิ้งก้อนหินขึ้นสู่ยอดเขาด้วยความยากลำบาก แต่พอถึงยอดเขาแล้วก้อนหินก็กลิ้งกลับลงสู่พื้นล่างอีก ซีซีฟัสได้แต่นั่งมองดูมัน และแล้วเขาต้องกลิ้งมันกลับขึ้นไปใหม่ ทำอยู่อย่างนี้วันแล้ววันเล่า เดือนแล้วเดือนเล่า ปีแล้วปีเล่า ไม่มีวันจบสิ้นจนกว่าจะตาย การกระทำของซีซีฟัสเปรียบเหมือนชีวิตของมนุษย์ในโลกปัจจุบันที่เพียรพยายามทำสิ่งที่ดูเหมือนว่างเปล่าไร้สาระ ซ้ำแล้วซ้ำเล่า วันแล้ววันเล่า สุดท้ายก็จบชีวิตลงอย่างไร้ความหมาย เหมือนอย่างซีซีฟัสนั่งมองดูก้อนหินที่ตนกลิ้งขึ้นด้วยความยากลำบาก แต่กลับกลิ้งตกลงมาอย่างไม่เป็นท่า ทำให้เขาตระหนักถึงความไร้สาระของงานที่เขาทำ แต่ไม่สามารถทำอะไรได้เลย นอกจากยอมรับมัน และต้องทำมันต่อไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ กามูส์จึงกล่าวว่า “โลกนี้มันแสบเสิร์ด (absurd) คือไร้สาระ ในความเป็นจริง เราพูดได้เพียงคำว่า โลกนี้โดยตัวของมันเองแล้วเป็นโลกที่ไร้เหตุผล (unreasonable) สิ่งที่เป็นแสบเสิร์ด คือการเผชิญหน้ากันระหว่างความไร้เหตุผลของโลก กับความปรารถนาอันแรงกล้าของมนุษย์ที่จะอยู่ในโลกอันไร้เหตุผล”^{๑๑๖} แต่ในท่ามกลางโลกอันไร้เหตุผลกามูยังมองเห็นว่า มนุษย์ไม่ได้ยอมสยบต่อโชคชะตา แล้วยังท้าทายผู้ลงโทษด้วยการทำสิ่งที่แม้จะไร้เหตุผลอย่างไม่หยุดหย่อน และพวกเขายังมีความสุขกับมันอยู่เหมือนที่ซีซีฟัสกลิ้งหินอย่างมีความสุขโดยไม่ปฏิเสธมัน ในความเข้าใจของชาร์ตรก็คือธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ว่างเปล่า แม้มนุษย์จะแสวงหาหรือสร้างคุณค่าใด ๆ ให้มีให้เป็นขึ้นมาได้แต่มันก็ไม่เคยหยุดอยู่แค่นั้น

^{๑๑๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาร์ตร, หน้า ๒๐.

^{๑๑๖} Albert Camus, *The Myth of Sisyphus and Other Essays* by Albert Camus, translated by Justin O'Brien, [UK: Alfred A. Knopf, Inc., renewed, 1955], p. 16.

ความว่างเปล่าเป็นสภาวะของความเป็นมนุษย์ จะเรียกว่าความว่างเปล่าเป็นแก่นแกนของความเป็นมนุษย์ก็คงไม่ผิด เพราะชาร์ตรเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนที่เกิดมามีแต่สภาวะที่ว่างเปล่า ถือเป็นความพร่องที่ทำให้มนุษย์ต้องการจะเป็นอะไรสักอย่าง เพื่อให้ตัวเองมีความหมาย ซึ่งก็สอดคล้องกับภาวะการดำรงอยู่ก่อนที่จะเป็นอะไร อดีตก็ ทองบุญกล่าวถึงชาร์ตรเคยตั้งปัญหาขึ้นถามว่า เราพบความบกพร่องในภาวะของตัวเองจากแหล่งใด แล้วเขาก็ตอบเองว่า จากอัสต์หรือ ภาวะ (nothingness) (ที่ตรงกันข้ามกับสัสต์หรือภาวะ=Being) หมายถึง “ความว่างเปล่า” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของตัวเรา ชาร์ตรให้คำอธิบายว่า “มนุษย์คือสัตว์ผู้กำลังสร้างภาวะที่เป็นอัสต์นี้ (the nothing-making animal)....อัสต์ในใจกลางแห่งภาวะที่เป็นความแท้จริงของเรานี้ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเสรีภาพของมนุษย์เรา”^{๑๑๗} ในความเป็นมนุษย์ที่เป็นเพียงสภาวะที่ว่างเปล่า มนุษย์จึงอิสระที่จะเป็นในสิ่งที่ต้องการได้ เพราะมนุษย์ไม่ได้มีแบบที่ตายตัว ดังนั้นเสรีภาพและความว่างเปล่าทำให้มนุษย์มีลักษณะเฉพาะที่สำคัญ คือมนุษย์สามารถแยกตัวเองออกจากสิ่งอื่นได้ เพราะถือว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า คือไม่มี “แบบ” หรือสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด^{๑๑๘} ความว่างเปล่านี้เองที่ชาร์ตรได้ค้นพบที่ตัวเองว่าสิ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ ดังที่เขาได้เขียนไว้ว่า

“สำหรับนักปรัชญาส่วนใหญ่ถือว่า อัตตาเป็นผู้อาศัยของจิต (consciousness) บางคนยืนยันการปรากฏตัวตามปกติของมัน (อัตตา) ว่าเป็นหัวใจของความเคยชิน (Erlebnisse) ซึ่งเป็นหลักการที่ว่างเปล่าจากการผสมผสานสิ่งอื่น ๆ นักจิตวิทยาส่วนใหญ่ เรียกร้องให้มีการค้นหาจิตวิญญาณที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ (อารมณ์) ของมัน ที่เป็นศูนย์กลางของความปรารถนาและการกระทำ ในช่วงเวลาของชีวิตจิตใจของเราแต่ละคน เราจึงมักที่จะแสดงว่านี่คืออัตตา แม้จะไม่ใช่เป็นทางการ ทั้งไม่เป็นวัตถุในการสำนึก มันก็มีอยู่ข้างนอกในโลก (เหตุการณ์) มันคือภาวะของโลกเช่นเดียวกับอัตตาของผู้อื่น”^{๑๑๙}

การที่ชาร์ตรไม่เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมสสารัตถะหรือมีอัตตาถาวร แต่วามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า (nihilations=Nothingness) ในตัวเอง จึงทำให้มนุษย์มีการดำเนินต่อไปได้

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

^{๑๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

^{๑๑๙} Jean-Paul Sartre, **Transcendence of the Ego**, translated and annotated with an introduction by Forrest and Robert Kirkpatrick, [New York: Noonday Press, 1959], p. 31. “Sartre writes: ‘For most philosophers the ego is an ‘inhabitant’ of consciousness. Some affirm its normal presence at the heart of Erlebnisse, as an empty principle of unification. Others -- psychologists for the most part-- claim to discover its material presence, as the center of desires and acts, in each moment of our psychic life. We should like to show here that the ego is neither formally nor materially in consciousness: it is outside, in the world. It is a being of the world, like the ego of another.’”

(man is pursuit) คือมีการแสวงหาความหมายในการกระทำของเขาด้วยความพยายามที่จะสร้างความรู้สึกให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับบางสิ่งบางอย่างและตัวเองได้อย่างอิสระอยู่ตลอดเวลา

ภาวะของจิตที่ว่างเปล่ากับการรับรู้อารมณ์ตามที่ชาร์ตรกล่าวก็คือ จิตมีความสำนึกถึงบางสิ่งบางอย่าง (อารมณ์) ถ้าจิตไม่ได้มีอะไรที่จะหวังเหนี่ยว (posited) มาเป็นอารมณ์ของมันแล้ว มันจะกลายเป็นความว่างเปล่าแบบสมบูรณ์ มันจะไม่มีอยู่ จะเป็นเหมือนลักษณะที่บริสุทธิ์ ดังนั้นการแสดงตัวของจิตจึงแสดงถึง (presupposes) การดำรงอยู่ของวัตถุ^{๑๒๐} ความจริงจิตสำนึกไม่มีแก่นสารอะไร มันเป็นเพียงลักษณะที่ปรากฏอยู่อย่างบริสุทธิ์ในความรู้สึกว่ามันมีอยู่เพื่อยกระดับ (degree) ลักษณะซึ่งมันปรากฏอยู่ แต่มันมีอยู่อย่างแน่นอน เพราะความสำนึกมีลักษณะปรากฏที่บริสุทธิ์เนื่องจากมันเป็นจุดรวมความว่างเปล่า (กระทั่งโลกทั้งโลกที่มีอยู่ภายนอกมัน) มันก็มีอยู่เพราะลักษณะตัวตนนี้เกี่ยวกับการปรากฏและการดำรงอยู่ที่อยู่ภายในตัวมัน ซึ่งมันสามารถได้รับการพิจารณาอย่างถ้อยถนอมสมบูรณ์^{๑๒๑}

ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจถึงความเป็นมนุษย์ที่แตกต่างจากสิ่งอื่น ๆ ที่มีอยู่ในโลก นั่นคือมนุษย์มีความสำนึกหรือจิต (consciousness) ที่มีภาวะลักษณะตามแนวคิดของชาร์ตรจึงพอจะสรุปได้ว่า ทุกการกระทำที่มีสติจะมีความตั้งใจ (intentionality) จิตมีความว่างเปล่า จิตมีลักษณะเป็นใจกลางหรือแหล่งที่มาของความว่างเปล่า มีความอิสระอย่างเต็มที่

แนวคิดเรื่องความว่างเปล่าหรือสูญญตาของปรัชญาอรรถิภาวนิยม เป็นการดับสูญ ว่างเปล่า ไม่มีตัวตน ไม่มีความน่าจะเป็นใด ๆ ต่อไปอีก หรือ ไม่มีจิต (consciousness) หรือหมดสิ้นความเป็นสิ่งมีชีวิตที่เคยดำรงอยู่ในโลกอีกต่อไป

(๓) สิ่งที่ถูกกำหนดให้เป็นอิสระ (The man is condemned to be free)

ตามแนวคิดที่ว่า “มนุษย์ไม่ใช่อะไรอื่นแต่เป็นสิ่งที่เขาสร้างสำหรับตัวเขาเอง ที่เป็นกฎข้อแรกสำหรับปรัชญาอรรถิภาวนิยม” นั้นหมายความว่าอย่างไร หมายความว่า ในความเป็นมนุษย์ไม่ได้ถูกกำหนดหมายไว้ล่วงหน้า (there is no ditremined) ว่ามนุษย์เป็นนั่นเป็นนี่อยู่ก่อน มนุษย์เป็นเพียงภาวะว่างเปล่า มนุษย์จึงเป็นอิสระ คืออิสระที่จะตัดสินใจเลือกอยู่ตลอดเวลา ชาร์ตรจึงกล่าวว่า “มนุษย์ถูกสาปให้เป็นเสรีภาพ”(Man is condemned to be free) ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าไม่มีใครหรือสิ่งมีอำนาจใดสาป แต่เนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธหรือเลือกที่จะไม่มีเสรีภาพได้เลย เพราะเสรีภาพคือความเป็นมนุษย์ หรือมนุษย์เองคือเสรีภาพ เมื่อมนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธเสรีภาพได้เสรีภาพ

^{๑๒๐} Phra Medhidhammaporn, *Sartre's Existentialism and Early Buddhism*, [Bangkok: Buddhadhamma Foundation, 1995.], p' 180.

^{๑๒๑} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, translated by Hazel Barnes, [USA: University of Colorado, 1957], p. 2.

จึงเป็นเหมือนสิ่งถูกสาป ถ้าหากจะยอมรับว่ามนุษย์ถูกสร้างมาก็คงยอมรับได้ในแง่ที่ว่าถูกสร้างมาให้มีเสรีภาพนี้แหละ คำนี้จึงเป็นเหมือนการประชดความเชื่อในเรื่องของพระผู้สร้าง (Creator) ตามความเชื่อในศาสนาเทวนิยม ความจริงเมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมาในโลก มนุษย์ต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อทุกสิ่งที่เขาทำเองทุกอย่าง แต่เพราะมนุษย์กลัวที่จะรับผิดชอบ มนุษย์จึงยอมให้ตัวเองตกไปเป็นสิ่งที่ถูกสร้างดีกว่าที่จะต้องรับผิดชอบต่อการทำของตัวเอง แต่มีผู้รับผิดชอบแทนจึงต้องมีพิธีสารภาพบาปหรือไถ่บาป

ชาร์ตรื้อว่า เสรีภาพเป็นอุดมคติของชีวิต มนุษย์ควรกลับมาสู่ตัวเองนั่นคือการตระหนักรู้ถึงเสรีภาพอันเป็นธาตุแท้ของมนุษย์ ความอิสระหรือเสรีภาพตามทฤษฎีของชาร์ตร เป็นเสรีภาพแบบสมบูรณ์ (absolute freedom) มนุษย์จึงมีทางเลือกอยู่เสมอ การมีอิสระในการเลือกอยู่ตลอดเวลา เช่นนี้จึงทำให้ชาร์ตรเชื่อว่า มนุษย์มีความทุกข์ คือทุกข์เพราะมีเสรีภาพมากเกินไป จึงยากแก่การที่จะตัดสินใจเลือก เช่น เมื่อเรายืนอยู่บนหน้าผาที่สูงชัน เราจะรู้สึกกลัว เพราะเราไม่มั่นใจว่าตัวเองอาจจะตัดสินใจกระโดดลงหน้าผาหรือไม่ มนุษย์มีอิสระที่จะแสวงหาหนทางให้แก่ตนเองได้ ชาร์ตรอธิบายไว้ว่า

“ในบรรดาสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย มนุษย์เท่านั้นที่มีอำนาจแก้ไขภาวะได้ คือสามารถจัดสิ่งชั่วร้ายในอดีตและสร้างสิ่งดีขึ้นมาใหม่ได้ นี่แหละคือเสรีภาพของมนุษย์ เสรีภาพของมนุษย์มีมาก่อนภาวะที่เป็นสัตว์ของเข เพราะเราเป็นอะไร ๆ ได้ตามต้องการนั้น ก็เพราะเรามีเสรีภาพอยู่ภายใน เราแต่ละคนวาดภาพตัวเองอยู่ตลอดเวลาที่จะมีชีวิต ภาพที่วาดนี้ก็คือสัตว์ตระกูลของเรา และภาพนี้ก็จะยังไม่เสร็จสมบูรณ์กว่าจะถึงวันตาย คือวางพู่กันลงพร้อมกับการดับจิต บุคคลที่ยอมตายเพื่ออุดมคติ แม้ในขณะที่เพศฆาตจะประหารชีวิตก็ยังสามารถนิยามตัวเองได้^{๑๒๒}

ในแง่ของสถานการณ์ที่ชาร์ตรพยายามอธิบายว่า แม้มนุษย์จะเป็นอิสระอย่างสมบูรณ์ก็จริง ถึงกระนั้น อิสระภาพในที่นี้ก็เป็นอิสระภาพในกรอบของสถานการณ์ทั้งสิ้น มนุษย์จึงสามารถเลือกตัดสินใจกระทำการต่าง ๆ ได้ โดยปราศจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกบงการหรือกำหนดบังคับให้เป็นไป แต่การกระทำต่าง ๆ เป็นไปตามที่มนุษย์เลือกเอง จึงถือว่าแนวคิดของชาร์ตรเป็นแบบมีเจตจำนงเสรี (free will) อย่างไรเงื่อนไขหรือข้อกำหนดไม่ว่ามนุษย์จะตกอยู่ในสถานการณ์เช่นใดก็ตาม มนุษย์ยังมีทางเลือกเสมอแต่มนุษย์ก็มีความเข้าใจผิดคิดว่าตัวเองไม่มีเสรีภาพ

^{๑๒๒} อติศักดิ์ ทองบุญ, **คู่มืออภิปรัชญา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๓)

(๔) สิ่งมีความสำคัญผิด (Bad faith)

ความจริงมนุษย์มีเสรีภาพเต็มทีแต่เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงเสรีภาพและความรับผิดชอบของตัวเอง มนุษย์จึงหลอกตัวเองว่าเขาไม่มีทางเลือกหรือเขาเลือกไม่ได้เพราะสถานการณ์มันบังคับ แต่ความจริงคือเขายังเลือกได้ตลอดเวลา ความหมายหนึ่งมันคือการโกหก เพราะเป็นการอำพรางหรือปกปิดเสรีภาพที่สมบูรณ์ของมนุษย์^{๑๒๓} ชาร์ตร์มองว่ามนุษย์มีแนวโน้มที่หลอกตัวเอง เพราะเขาเชื่อว่าเมื่อมนุษย์ได้ตระหนักถึงเสรีภาพว่าเป็นตัวเขาเอง มันได้นำไปสู่ความวิตกกังวลและการกระทำในความเชื่อแบบผิด ๆ^{๑๒๔} ชาร์ตร์ได้ยกตัวอย่างของหญิงสาวคนหนึ่งที่ตั้งใจออกไปเกี่ยวกับผู้ชายทั้งที่รู้ว่าผู้ชายคนนั้นคิดยังไงกับเธอ แต่เธอก็ยังหลอกตัวเองว่าคงไม่มีอะไรเกิดขึ้น จนกระทั่งเธอถูกลวนลามก็ยังหลอกตัวเองว่าเธอไม่มีทางเลือก ความจริงเธอไม่ยอมเลือกปฏิเสธมากกว่าเนื่องจากเธอเองก็มีใจให้เขาอยู่เหมือนกัน จึงปล่อยตัวให้เลยตามเลยโดยทำตัวให้เป็นเหมือนวัตถุ เพื่อที่ไม่ต้องรับผิดชอบต่ออะไรเลย ผู้ชายจะอย่างไรก็สุดแล้วแต่เนื่องจากเธอก็ชอบเขาอยู่ไม่น้อย

จากการที่มนุษย์คือเสรีภาพ มนุษย์จึงมีอิสระที่จะเลือกอยู่ตลอดเวลา ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธสถานการณ์ที่จะต้องตัดสินใจเลือกได้เลย จึงเกิดความวิตกกังวล เพราะไม่แน่ใจว่าจะตัดสินใจอย่างไร เช่นเมื่อเดินไปริมหน้าผาสูงที่ไม่มีอะไรกัน มันทำให้เราวิตกกังวล เพราะไม่แน่ใจว่าตัวเองจะตัดสินใจกระโดดลงหน้าผาเองหรือเปล่า

อีกอย่างหนึ่งเนื่องจากมนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเองสูง และอิสระอย่างเต็มที่ เมื่อมนุษย์เข้ามาอยู่ในสังคมที่มีกฎระเบียบ จารีตประเพณี มนุษย์จึงเป็นทุกข์ เป็นทุกข์เพราะต้องทำตัวให้กลมกลืนเข้ากับสังคม เขาจึงอึดอัดเพราะรู้สึกที่ไม่เป็นอิสระ เนื่องจากเข้าใจว่าตัวเองตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสังคม หรือกฎระเบียบที่คนอื่นกำหนดไว้ให้ว่าต้องทำอย่างนั้นแล้วปฏิเสธไม่ได้ ต้องทำตามอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งมันขัดกับหลักการของความเป็นมนุษย์ที่มีเสรีภาพ ตามแนวคิดของชาร์ตร์ไม่ว่ามนุษย์จะตกอยู่ในสถานการณ์เช่นใดก็ตาม มนุษย์ยังเป็นอิสระ หมายถึงอิสระในการที่จะเลือกอยู่เสมอ คือสามารถเลือกที่จะทำตามกฎหรือปฏิเสธไม่ทำตามก็ได้ แต่ต้องรับผิดชอบต่อผลที่จะตามมาด้วยตัวเอง

ชาร์ตร์บอกว่า “เสรีภาพไม่ได้หมายถึงสัมฤทธิ์ผลของการตัดสินใจว่าเราเลือกทำสิ่งนี้แล้วต้องทำให้สำเร็จ เสรีภาพอยู่ที่ความสามารถในการตัดสินใจเลือก”^{๑๒๕} เสรีภาพคือการเลือก (choice) จึงต้องมาคู่กับความรับผิดชอบต่อเสมอ เสรีภาพในการเลือกจึงเป็นเสรีภาพที่สมบูรณ์ แต่เนื่องจากมนุษย์ขลาดกลัวและไม่มั่นใจว่าเขาจะรับผิดชอบต่อได้ หรือบางทีเขาก็ไม่ยอมรับผิดชอบ เขาจึงเลือกยินยอม

^{๑๒๓} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, p. 47-48.

^{๑๒๔} Jeremy Harwood, *Philosophy: A beginner's guide to the ideas of 100 great thinkers*, [London: Quercus publishing, 2010], p.152.

^{๑๒๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาร์ตร์*, หน้า ๒๓.

ให้สังคมมีอำนาจหรืออิทธิพลเหนือตนเอง แล้วเข้าใจว่าตัวเองไม่มีเสรีภาพ นั่นคือความเข้าใจผิด (Bad faith) ชาร์ตร์ถือว่าเป็นการหลอกตัวเอง เพราะความจริงคือเสรีภาพมีอยู่ตลอดเวลาที่มนุษย์ตัดสินใจเลือก ซึ่งเสรีภาพในที่นี้เป็นเสรีภาพในการเลือก แม้แต่การไม่เลือกเลยก็ยังคงเป็นการเลือก คือเลือกที่จะไม่เลือก ดังนั้นมนุษย์จึงไม่สามารถปฏิเสธเสรีภาพได้เลย แต่มนุษย์เข้าใจผิดคิดว่าตัวเองไม่มีเสรีภาพ

๒.๓ เป้าหมายของปรัชญาอัตถิภาวนิยม

สำหรับเป้าหมายของปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตร์มีอยู่สองลักษณะด้วยกัน คือ เป้าหมายในเชิงอภิปรัชญา และเป้าหมายในชีวิตความเป็นจริงของมนุษย์

ประการแรก: คือเป้าหมายในเชิงอภิปรัชญานั้นชาร์ตร์ต้องการอธิบายทฤษฎีปรากฏการณ์เป็นของตนเองแต่ก็เกี่ยวเนื่องกับภาวะสองอย่าง เป็นแนวคิดค่อนข้างเป็นอภิปรัชญา จึงหลีกเลี่ยงมิได้ที่จะถูกมองว่าเป็นแนวคิดเชิงอภิปรัชญา ทั้งที่ชาร์ตร์เองพยายามหลีกเลี่ยงอภิปรัชญา เช่น การปฏิเสธตัวตนหรืออัตตาอุดตระในแบบของฮูเซิร์ลนั้น ถามว่าทำไมชาร์ตร์จึงปฏิเสธทฤษฎีอัตตาอุดตระของฮูเซิร์ล เหตุผลเพราะชาร์ตร์ต้องการชำระทฤษฎีจิตนิยมทางปรากฏการณ์วิทยาให้บริสุทธิ์ คือไม่มีอะไรที่ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหน้าเบื้องหลัง และชาร์ตร์เองก็ต้องการสร้างทฤษฎีอภิปรัชญาเชิงปรากฏการณ์วิทยาให้เป็นของตนเอง จึงจำเป็นต้องปฏิเสธอัตตาอุดตระ ซึ่งทฤษฎีอภิปรัชญาเชิงปรากฏการณ์วิทยานั้น กล่าวถึงความเป็นตัวตนของวัตถุและความไร้ตัวตนของจิตสำนึกที่ว่างเปล่า เพื่อเป้าหมายคือความอิสระแห่งจิตสำนึก ฉะนั้นความว่างเปล่าจะเกิดขึ้นได้ ชาร์ตร์จึงจำเป็นต้องปฏิเสธอัตตาอุดตระ

ชาร์ตร์ ได้ปฏิเสธอัตตาอุดตระ แต่มิได้ปฏิเสธอัตตาเชิงประจักษ์ เพราะเขาต้องการที่จะสร้างอภิปรัชญาแบบปรากฏการณ์วิทยาของเขาเอง อภิปรัชญาแบบของชาร์ตร์จะสามารถตั้งอยู่ได้ก็ต่อเมื่ออัตตาอุดตระได้ถูกปฏิเสธ นั่นคือ เมื่อภาวะทั้งหมดที่อยู่ข้างในของวัตถุและจิตสำนึกซึ่งไร้อัตตาได้ถูกปฏิเสธ มันจึงเป็นความว่างเปล่า ดังนั้นการปฏิเสธอัตตาอุดตระของชาร์ตร์ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับความเป็นไปได้ของอภิปรัชญาแบบปรากฏการณ์วิทยาของเขา.

ประการที่สอง: คือเป้าหมายในความเป็นมนุษย์ หมายถึงความเป็นจริงในชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากชาร์ตร์ได้มองเห็นว่า มนุษย์ได้สูญเสียตัวตนไปกับสิ่งภายนอกจนดูไร้ค่า จึงกระตุ้นให้มนุษย์หันกลับเข้ามามองเห็นคุณค่าและศักดิ์ศรีในตัวเองว่าเป็นผู้มีเสรีภาพในการเลือกและตัดสินใจได้ด้วยตัวเองอย่างอิสระ ข้อมูลภายนอกหรือสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์หรือบุคคล เป็นเพียงข้อเท็จจริงให้มนุษย์ได้ตัดสินใจเลือกด้วยตัวเองโดยไม่มีเงื่อนไข เพราะชาร์ตร์มองว่าถ้าการเลือกและตัดสินใจจะบางอย่างถ้ายังมีเงื่อนไขอยู่ก็ยังไม่ใช่เสรีภาพที่สมบูรณ์ จึงอาจกล่าวได้ว่าเป้าหมายทางปรัชญาของชาร์ตร์คือเพื่อให้อิสระภาพแก่มนุษย์ในการเลือกและตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง เพราะชาร์ตร์กล่าวอยู่บ่อยครั้งว่า “เสรีภาพคือความเป็นมนุษย์ และความเป็นมนุษย์คือเสรีภาพ”

การที่ชาร์ตรกล่าวว่า อัตถิภาวนิยมคือมนุษยนิยม ก็เป็นท่าทีที่พยายามให้มนุษย์ได้สร้างความตระหนักรู้ขึ้นในตนเอง เพื่อให้เกิดการสร้างสรรค้อย่างจริงจัง ในการตระหนักรู้ถึงอิสระเสรีภาพในการเลือกและตัดสินใจของตนเอง และเป็นการปลูกฝังความคิดที่ว่า มนุษย์แต่ละคนมีหน้าที่ในการกำหนดบทบาทตัวเอง รับผิดชอบด้วยตัวเอง และทำหน้าที่ของตัวเองได้อย่างเต็มที่ เพื่อที่จะตอบสนองต่อสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ ได้ด้วยตัวเอง แปลกตรงที่จริยศาสตร์แบบชาร์ตรไม่ได้มีกฎเกณฑ์อะไรที่เป็นรูปแบบตายตัว เพราะชาร์ตรปฏิเสธระบบจริยศาสตร์ปทัสถานแบบศาสนาเทวนิยม ชาร์ตรจึงมิได้มีคำชี้แนะอะไรไว้ สิ่งสำคัญที่สุดคือให้เขาตัดสินใจด้วยตัวเองอย่างอิสระ ครั้งหนึ่งเขาเล่าถึงว่ามีลูกศิษย์คนหนึ่งไปปรึกษาเขาว่า ระหว่างการเดินทางไปเข้าร่วมขบวนการต่อต้านเยอรมันเพื่อปลดปล่อยฝรั่งเศสจากการถูกกดขี่ กับการอยู่ดูแลแม่ผู้มีความสุขไม่คอยดี เขาควรจะเลือกทางไหน ชาร์ตรมิได้ให้คำตอบอะไร เพียงแต่บอกว่า “คุณมีอิสระ จงเลือกเอง”

ประการที่สาม: เพื่อความเป็นมนุษย์อย่างมีคุณค่า ในปรัชญาอัตถิภาวนิยมจะช่วยให้มนุษย์ได้ตระหนักรู้ถึงอิสระภาพของตัวเองและเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้พัฒนาตัวเองไปตามเป้าหมายที่อยากจะเป็น นั่นคือทำให้มนุษย์ได้รู้จักเป้าหมายของชีวิตและศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ว่าเป็นผู้มีเสรีภาพ ท่ามกลางสถานการณ์มากมายที่ใคร ๆ จะกระทำความย่ำยีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อันนี้มิได้ ให้มนุษย์เข้าใจว่าตัวเองเป็นตัวแทนของความอิสระทั้งปวง ให้เข้าใจว่ามนุษย์ไม่ได้มีข้อจำกัดภายนอก ไม่มีอำนาจใดที่สำคัญ ไม่มีรูปแบบที่อะไรกำหนดไว้อย่างตายตัวสำหรับการดำรงอยู่ของมนุษย์อีกต่อไป มนุษย์เป็นผู้สร้างการเชื่อมโยงของพวกเขาเองกับโลก เสรีภาพและความรับผิดชอบจึงเป็นเป้าหมายหลักหรือสาระสำคัญมากของการดำรงอยู่ของมนุษย์

๒.๔ สรุปแนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยม

ความเป็นมาของปรัชญาอัตถิภาวนิยม เป็นแนวคิดที่ต่อต้านระบบปรัชญาหลังยุคแสงสว่าง โดยมีการเรียกร้องให้มนุษย์หันกลับไปทบทวนหลักเกณฑ์และมาตรการต่าง ๆ ที่สังคมยอมรับและใช้กันอยู่ในยุคนั้นว่าเหมาะสมหรือไม่ โดยกระตุ้นให้มนุษย์หันมาใส่ใจต่อความสำนึกถึงอัตถิภาวะคือการดำรงอยู่ของมนุษย์แต่ละคนว่ามีอยู่ก่อนสาระใด ๆ ที่เป็นสิ่งกำหนดหมายกันขึ้นมาภายหลัง และเน้นให้มนุษย์ใส่ใจต่อสิ่งที่เขากระทำมากกว่าที่จะมองว่าเขาเป็นใคร โดยมีนักปรัชญาคนสำคัญ เช่น คีเกอर्ट นิชเซ ไฮเดกเกอร์ และชาร์ตร ซึ่งในงานวิจัยนี้เน้นเฉพาะปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตรเป็นหลัก

มโนทัศน์ปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตร สามารถสรุปได้เป็นสองนัยด้วยกัน คือ แนวคิดเชิงอภิปรัชญา และแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ อันหมายถึงความเป็นจริงของมนุษย์โดยทั่วไป

๑. แนวคิดเชิงอภิปรัชญาหรือภาวีวิชยานั้น ชาร์ตรได้แยกมันออกอธิบายเป็นสองลักษณะ คือ (๑) ภาวะ-ใน-ตัวเอง หมายถึงวัตถุทั้งหลายที่มีอยู่ในโลก เป็นสิ่งมีอยู่ เป็นสิ่งที่มันเป็น และไม่เป็น

สิ่งที่มันไม่เป็น มีลักษณะที่เต็มแน่น แข็งทื่อ เต็มตันอยู่ในตัวมันเอง เช่น ก้อนหิน โต๊ะ เก้าอี้ และวัตถุต่าง ๆ (๒) ภาวะ-เพื่อ-ตัวเอง หมายถึงความสำนึกหรือจิตใจ เป็นสิ่งมีอยู่ ไม่เป็นสิ่งที่มันเป็น และเป็นสิ่งที่มันไม่เป็น มีลักษณะที่ว่างเปล่าเป็นอิสระ ภาวะสองสิ่งนี้ในเชิงความสัมพันธ์ มันเป็นสิ่งมีอยู่เพื่อผู้อื่น และเป็นสิ่งมีอยู่ในโลก ส่วนใหญ่ชาตร์ตรหมายถึงความเป็นมนุษย์

๒. แนวคิดมนุษยนิยม เน้นความสำคัญว่า“การดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ” มนุษย์มีการดำรงอยู่ในลักษณะ มีความสำนึก รู้ ไม่มีธรรมชาติติดตัวมาแต่เกิด เป็นภาวะว่างเปล่า และเป็นอิสระคืออิสระจากเคยเป็นสิ่งที่ถูกสร้างมนุษย์กลายมาเป็นผู้สร้างด้วยตัวเอง และอิสระเพื่อที่จะเลือกตัดสินใจกระทำตามที่อยากจะ เป็น มนุษย์มิได้เป็นสิ่งที่ถูกสร้างมาให้เป็นอย่างใด หรือมีรูปแบบใด ๆ มาก่อนธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่ามีความรู้ มีเหตุผล มีความกล้า มีความกลัว มีความวิตกกังวล ติดตัวมาแต่เกิดตามแนวคิดแบบสชาติกมโนภาพ (innate ideas) ไม่มีธรรมชาติของมนุษย์เดิมแท้มีแต่ความสำนึกที่ว่างเปล่าเป็นอิสระ ธรรมชาติต่าง ๆ ที่กล่าวมาเป็นเพียงภาวะที่มนุษย์เลือกที่จะเป็นภายหลังมิใช่สิ่งติดตัวมาแต่กำเนิด ภาวะแท้จริงของมนุษย์เป็นเพียงความว่างเปล่า นั้นหมายถึงภาวะจิตของมนุษย์นั่นเอง แนวคิดในความเป็นมนุษย์มีลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ก. ความมนุษย์มีความสำนึก แตกต่างจากวัตถุที่มีอยู่ในโลกอย่างชัดเจน เพราะมนุษย์สามารถสำนึกตัวเองได้ และให้ค่าหรือความสำคัญต่อการมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ในโลก มนุษย์มีความคิด มีความปรารถนา มนุษย์จึงเป็นสิ่งไม่ได้เป็นและไม่เป็นสิ่งที่มันเป็น ในขณะที่วัตถุไร้จิตสำนึก มันจึงเป็นเพียงสิ่งที่มันเป็น ไม่ได้เป็นสิ่งที่มันไม่เป็น เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ก้อนหิน มันก็เป็นของมันอย่างนี้ มันไม่มีทางเป็นอย่างอื่น แต่ความเป็นมนุษย์สามารถตระหนักรู้ตัวเขาเองได้ สามารถไขว่คว้าเอาอนาคตมาเป็นของเขาได้ เพราะมนุษย์ไม่มีรูปแบบตายตัว หากมนุษย์ถูกสร้างมนุษย์ก็จะไม่มีความอิสระ ไม่มีสิทธิ์โต้แย้งหรือต่อรองอะไรได้เลย ซึ่งไม่ต่างอะไรกับวัตถุ ที่ใครจะทำอะไรกับมันก็ได้ แต่มนุษย์มิใช่วัตถุ มนุษย์จึงมีสิทธิ์เลือกเป็นอะไรได้มากกว่าก้อนหิน เพราะมนุษย์มีความรู้สึนึกคิดและเลือกตัดสินใจด้วยตัวเขาเองได้ มนุษย์จึงมีความหมายในทำนองว่าเขาสร้างตัวเขาเองให้เป็นตามที่เขาอยากจะเป็น

ข. ความเป็นมนุษย์ดำรงอยู่ก่อนสารัตถะ หมายถึงมนุษย์มิได้เป็นอะไรอยู่ก่อน แต่มนุษย์นิยามตัวเขาเองภายหลังเกิดมาในโลก มนุษย์จึงไม่ได้มีความหมายใด ๆ มาก่อน จะนิยามหรือทำความเข้าใจมนุษย์จึงต้องทำความเข้าใจจากสิ่งที่เขากระทำ มิใช่มุ่งมองว่าเขาเป็นใคร จงใส่ใจในสิ่งที่เขาทำ การแสวงหาความจริงเกี่ยวกับมนุษย์จึงเป็นไปในแบบลดทอน (reduction) คือทอนจากรูปแบบหรือเหตุผลสากล ให้กลายมาเป็นสิ่งเฉพาะสำหรับมนุษย์แต่ละคน ที่มีความรู้สึนึกคิดเป็นของเขาเอง มนุษย์จึงไม่มีธรรมชาติหรือรูปแบบอะไรอย่างตายตัวมาก่อน

ค. ความเป็นมนุษย์มีความว่างเปล่าเป็นแก่นแกน เพราะความว่างเปล่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า มนุษย์จึงพยายามทำตัวเองไม่ให้ว่างเปล่า โดยการ

ไขว่คว้าหาสิ่งอื่นเข้ามาเติมเต็มให้กับชีวิต แต่ได้เพียงชั่วครั้งชั่วคราวเพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีวันเติมให้เต็มได้ ชาร์ตซ์จึงบอกว่าคุณสมบัติที่มีความปรารถนาที่ไม่มีวันสำเร็จ เพราะความว่างเปล่าจึงเปิดโอกาสให้มนุษย์เป็นไปได้มากกว่าสิ่งที่เขาเป็น นี่คือนิยามของเสรีภาพในการเลือกเป็นสิ่งที่เขาต้องการจะเป็น เสรีภาพและความว่างเปล่าจึงเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ เพราะมนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธเสรีภาพของตัวเองได้ เสรีภาพจึงเป็นเสมือนถูกสาป เพราะเขาไม่ได้เลือกที่จะมีเสรีภาพแต่เสรีภาพคือตัวเขาเองที่มีมาพร้อมกับการเกิดเป็นมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงปฏิเสธเสรีภาพไม่ได้ เขาจึงได้แต่ยอมรับและใช้มันอย่างรับผิดชอบ

ง. ความเป็นมนุษย์คือความอิสระ คืออิสระจากสิ่งกำหนดที่คอยควบคุม ที่เรียกว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ การดำรงอยู่ของมนุษย์หากไม่มีการกระทำจึงไม่มีความหมาย การดำรงอยู่ของมนุษย์จึงเป็นการดำรงอยู่เพื่อสร้างคุณค่าหรือสารัตถะให้ตัวเขาเองมีความหมาย ชาร์ตซ์จึงกล่าวว่า “มนุษย์สร้างตัวเขาเอง” หมายถึงทำตัวเขาเองให้มีความหมายขึ้นมาหลังจากได้เกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว มนุษย์มิใช่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างมาให้เป็นสิ่งใด แต่มนุษย์เป็นผู้สร้างตัวเขาเองจากการกระทำ ความเป็นมนุษย์มิใช่สิ่งที่เขาเป็นแต่คือสิ่งที่เขาทำ ถ้าหากจะให้ยอมรับว่ามนุษย์ถูกสร้างมา ก็คงจะเป็นตรงที่มนุษย์ถูกสร้างมาให้มีเสรีภาพนี้แหละ เพราะเสรีภาพมีมาพร้อมกับการเกิดมาเป็นมนุษย์ มนุษย์จึงไม่สามารถปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงเสรีภาพของเขาได้เลย มนุษย์จึงต้องเผชิญต่อการเลือกและตัดสินใจอยู่ตลอดเวลา เสรีภาพของมนุษย์จึงเป็นเหมือนถูกสาป เพราะมนุษย์ไม่สามารถปฏิเสธเสรีภาพของตัวเองได้ เสรีภาพที่สมบูรณ์คือเสรีภาพการตัดสินใจเลือก มนุษย์จึงต้องเผชิญอยู่กับเสรีภาพชนิดนี้อยู่ตลอดเวลา เพราะมนุษย์ตกอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ที่จะต้องตัดสินใจเลือกไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง แม้แต่การไม่เลือกเลยก็คือการเลือกที่จะไม่เลือก

จ. ความสำคัญผิดของมนุษย์ คือความเข้าใจว่าตัวเองไม่มีเสรีภาพ ทั้งที่เสรีภาพคือตัวเขาเอง แต่เมื่อเขาต้องการจะหลบหลีกเสรีภาพเพื่อจะได้ไม่ต้องรับผิดชอบ เขาจึงต้องหลอกตัวเองว่าไม่มีเสรีภาพ ทำให้มนุษย์มีความวิตกกังวลเมื่อจะต้องตัดสินใจเลือกทำอะไรสักอย่าง บางคนจึงหลอกตัวเองว่าเขาไม่มีเสรีภาพ ด้วยการทำให้ตัวเองเป็นเหมือนวัตถุที่ไม่มีจิตใจ ใครจะอย่างไรก็สุดแล้วแต่เพื่อที่ตัวเขาเองจะไม่ต้องรับผิดชอบต่อสิ่งใด ๆ ที่เขากระทำลงไป จึงเป็นการหลอกตัวเอง ความจริงนั้นคือไม่ว่าเขาจะเลือกอย่างไรนั้นคือการตัดสินใจของตัวเองเองทั้งสิ้น

ฉ. เป้าหมายของปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตซ์ มุ่งมั่นเพื่อปลดปล่อยความเป็นมนุษย์สู่อิสระภาพอย่างสมบูรณ์ นั่นคืออิสรภาพทั้งจากรูปแบบของแนวคิดทางปรัชญาแบบตายตัว ทั้งแบบอภิปรัชญาเทวนิยมและแนวปฏิบัติเชิงปทัสสถาน และเพื่อความอิสระที่จะทำให้นมนุษย์มีศักดิ์ศรียิ่งกว่าวัตถุที่ถูกกระทำ ปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงเน้นให้ความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์แต่ละบุคคลที่อิสระและมีความรับผิดชอบในการกำหนดบทบาทและพัฒนาตนเองผ่านการกระทำของเจตจำนง โดยวิธีการหลัก ๆ คือให้ความสำคัญกับความมีอยู่ของมนุษย์ก่อนสิ่งอื่นใด ไม่ว่าจะเป็นกฎเกณฑ์ ระเบียบ

แบบแผน หรือคุณค่า ขึ้นอยู่กับการเลือกของมนุษย์เอง ซึ่งแตกต่างจากปฏิธานนิยมที่เชื่อว่าทุกอย่างต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่เป็นสิ่งสมบูรณ์ แต่นักอัตถิภาวนิยมจะมองว่า แท้จริงสรรพสิ่งไม่ได้มีแก่นสารอะไรภายในตัวมันเอง ไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ความเชื่อ และเหตุผลต่าง ๆ เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์อุปโลกขึ้นมาทั้งนั้น ความรู้ทั้งหลายจึงไม่ได้มาจากแบบแผนเดียวกัน หรือเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกความเป็นมนุษย์ แต่มันคือประสบการณ์ที่อยู่ภายในตัวตนของมนุษย์เอง ที่จะต้องเลือกคุณค่าเองแทนที่คนอื่นจะเลือกไว้ให้ นี่คือนสิ่งที่มนุษย์จะต้องใช้ความกล้าหาญในการตัดสินใจเลือกเอง

ปรัชญาทุกสาขาย่อมมีจุดแข็งและจุดอ่อนเป็นของตัวเอง เพราะยังเป็นเพียงทฤษฎีที่ยังมิใช่การพิสูจน์ทราบไว้แล้วเหมือนสูตรคูณ จึงไม่สมบูรณ์แบบ ปรัชญาอัตถิภาวนิยมก็เช่นเดียวกันยังมีข้อบกพร่อง จุดแข็งและจุดอ่อน พอสรุปได้ดังนี้

ก. จุดแข็ง: ปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตรที่ว่า “การดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ” นั้นสามารถทำให้มนุษย์เป็นอิสระจากธรรมชาติที่ตายตัวแบบแนวคิดของเทวนิยม มนุษย์จึงมีความอิสระในการดำเนินชีวิต และสามารถพัฒนาตนเองไปได้ไกลกว่าที่เป็นอยู่ เป็นการปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระจากความเชื่อตามแบบเทวนิยมว่าทุกสิ่งถูกกำหนดไว้แล้ว แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความกล้าหาญของมนุษย์เองว่าจะเลือกยอมรับหรือปฏิเสธความเชื่อเหล่านั้นแล้วเชื่อมั่นในตนเอง และรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนกระทำหรือไม่ สำหรับแนวคิดเรื่องเสรีภาพของชาร์ตรแล้วมีไว้ให้อย่างเต็มที่ เป็นอิสระในสองลักษณะ คือ อิสระจากความเชื่อแบบเทวนิยมว่า มนุษย์คือสิ่งถูกสร้างจากอำนาจสูงสุด ให้กลายมาเป็นมนุษย์คือผู้สร้างสรรค์เสียเอง และเปิดโอกาสให้มนุษย์มีความอิสระเพื่อที่มนุษย์จะสามารถเลือกและตัดสินใจกระทำอะไรได้ด้วยตัวเองอย่างเต็มที่ แต่ไม่ลืมนความรับผิดชอบต่อผลที่จะตามมาด้วยตัวเขาเองด้วย

ข. จุดอ่อน: ปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตร ให้ความอิสระแก่มนุษย์มากเกินไป โดยไม่เชื่อว่ามนุษย์ยังมีกิเลส คือความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งชาร์ตรไม่กล่าวถึง การให้อิสระมากเกินไป จึงอาจเป็นอุปสรรคต่อการปกครองกันทางสังคม เพราะคนที่มีความโลภมากเกินไปก็จะใช้เสรีภาพอย่างไม่รู้สีกพอ แม้จะเห็นว่าระบบศีลธรรมที่ดั่งามในสังคมที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติกันอยู่ ทำให้สังคมไม่วุ่นวาย คนที่หนักไปด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลงก็จะขาดการยับยั้งชั่งใจ จนทำอะไรไม่ยั้งคิด จึงอาจชีวิตเหมือนเป็นพาลโดยไม่ยอมรับในระเบียบแบบแผน จะทำให้สังคมวุ่นวาย ฉะนั้นสังคมแบบเก่าที่ดำเนินไปตามระบบจารีตที่เคยมีมา จึงไม่ค่อยจะเชื่อมั่นว่าเสรีภาพจะทำให้มนุษย์สามารถเลือกทำในสิ่งที่เหมาะสมกับสังคมได้ เพราะเห็นว่าบางคนแม้จะมีกฎหมาย และจารีตอยู่อย่างเคร่งครัด แต่ก็ยังละเมิดอย่างไม่รับผิดชอบจนทำให้สังคมสั่นคลอน

อย่างไรก็ตามเพื่อให้มองเห็นแนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตรได้ชัดเจนขึ้น จึงได้สรุปเป็นภาพมโนทัศน์ไว้ดังนี้

ภาพมโนทัศน์

แผนภาพที่ ๒.๑ ภาพมโนทัศน์อัตถิภาวนิยมของฌอง-ปอล ซార్ตร์

